

Elementen van natuurlijke logica ***Logisch leren denken***

Klik op de tekst die je wil lezen.

Elementen van natuurlijke logica	2
Logisch leren denken.....	2
Deel 1: Het vatten van gegeven en gevraagde.....	2
1.01. Inleiding.....	3
Denkwetten	3
Een correct natuurlijk denken.....	3
Universele wetenschap.....	4
De term ‘logica’.	5
De traditie.....	5
Het woord ‘element’.....	7
Informatie en methode	8
1.02. Basisstructuur	9
Opgave en oplossing.....	9
De regel van drie	10
Enkele opgaven.....	13
- Drie zakken met muntstukken.....	13
- De gouden kroon	13
- Drie dozen met snoepjes	14
- De som der getallen van 1 tot 100.....	15
Besluit.....	15
1.03. Een opgave juist vatten	15
Onze zintuigen kunnen ons misleiden.	16
We worden onbewust en onderbewust beïnvloed.	17
- Spontane versprekingen	17
- Invloed van voorouders	18
- Onbewuste redeneringen	18
Onze ijdelheid kan ons bedriegen.	26
Besluit	28
1.04. Fenomenologie	28
Gegevens waarnemen en ze zo juist mogelijk weergeven.	28
Fenomenologie beschrijft eerst, en veralgemeent dan.....	30
De gegevens staan centraal, niet de denker.	31
De grenzen van de fenomenologie	32
1.05. Aanschouwen.....	34
Spontane (intuïtieve) aanschouwing	35
Beredeneerde (discursieve) aanschouwing.....	38
Aanschouwing: Eerst beredeneerd, dan intuïtief?	39

Zien en inzien	41
Evidenties... met voorbehoud.	42
Besluit	42
1.06. Vier houdingen om werkelijkheid te benaderen volgens Peirce. ...	43
Eigenzinnig (Tenacity)	43
Rechtzinnig (Authority)	44
Voorkeursgezind (Apriory)	46
Werkelijk (Reality)	46
De spiegelmens	47
1.07. De werkelijkheid wordt al te eigenzinnig benaderd.	47
Servan-Schreiber: "Dit is geen wetenschappelijke houding".	48
De medische wetenschap	50
Kettters en gevaarlijke afwijkingen	50
R. Descartes: "Ik denk, dus ik ben".	53
L. Apostel: Besta ik wel?.....	54
Porno... of religie?	56
Hayden: "Ik wilde niet zien".	56
Stemmen horen	57
1.08. De werkelijkheid wordt al te rechtzinnig benaderd.	59
M. Mead: de vrije liefde op Samoa als een plezierige dans	59
Derek Freeman: de onbestaande vrije liefde op Samoa.....	60
Hoe een dode ophangen?.....	61
De erecode van de familie.....	62
De typische wetmatigheid van de politiek en de justitie	63
1.09. De werkelijkheid wordt voorkeursgezind (apriory) benaderd.	63
Daaraan geloof ik niet!	64
Alles wat ik niet zelf ervaar, bestaat niet.....	64
Onbewuste vooropstellingen en vooroordelen	66
Een koloniale mentaliteit.....	67
Een boutade.	70
De ABC-theorie en de vier houdingen volgens Peirce.....	70
1.10. De werkelijkheid wordt werkelijkheidsgetrouw benaderd	73
Onze zintuigen bereiken werkelijkheid.	73
Ook ons denken bereikt werkelijkheid.....	74

Elementen van natuurlijke logica

Logisch leren denken

Deel 1: Het vatten van gegeven en gevraagde.

1.01. Inleiding

Denkwetten

Logica is de wetenschap van het juiste redeneren. Ze let er op dat wij denken volgens welbepaalde wetten. Het mag op het eerste gezicht verbazen, maar zulke wetten bestaan. Ze zijn geen willekeurige gedachtenconstructie van één of ander genie, of van een groep mensen. Ze zijn er objectief, geheel onafhankelijk van ons innerlijk leven. Men kan zeggen dat deze denkwetten manieren van denken of principes zijn. Alle mensen volgen bewust of onbewust deze wetten - of ze zouden deze wetten moeten volgen - willen ze op een geldige manier denken en redeneren.

Geven we hiervan enkele voorbeelden.

- Als we weten dat Antwerpen in Vlaanderen ligt, en Vlaanderen een deel van België is, dan spreekt het voor zich dat Antwerpen een deel van België is. Alle mensen met gezond verstand zullen dit beamen. Willen ze eerlijk zijn, dan zijn ze helemaal niet vrij in die keuze. Het is noodzakelijk dat zij eensgezind tot het besluit komen dat Antwerpen inderdaad in België ligt. Algemeen gezegd, ziet iedereen zonder moeite in dat een deel van een deel, ook een deel is van het geheel.

- Of nemen we de volgende gedachtegang: “Alle bloemen van deze plant zijn geel. Welnu, deze bloemen behoren tot deze plant. Dus zijn deze bloemen geel.” Men kan er niet naast denken. De conclusie “dus deze bloemen zijn geel”, is de enig juiste.

Zo ook ziet ieder weldenkend mens dat de volgende redenering ongeldig is: “Indien Bobby sterfelijk is, en indien alle mensen sterfelijk zijn, dan is Bobby een mens”. Bobby zou inderdaad wel eens een hond kunnen zijn.

- Of nog: Als $2 + 2$ gelijk is aan 4, en $1 + 3$ eveneens 4 geeft, dan spreekt het voor zich dat $2 + 2$ gelijk is aan $1 + 3$. Anders gezegd: als elk van twee gegevens gelijk is aan eenzelfde derde, dan zijn ze aan elkaar gelijk. Korter geformuleerd: als $a = c$, en $b = c$, dan is $a = b$.

Tot zover enkele voorbeelden die aantonen dat geldig redeneren ons dwingt tot welbepaalde conclusies.

Een correct natuurlijk denken

Wie helder van geest is, moet bij al deze redeneringen tot hetzelfde besluit komen. Hoe wisselvallig de menselijke geest ook mag zijn, toch bezitten mensen met gezond verstand in elk van deze gevallen een onveranderlijke

manier van denken en redeneren, een wijze waarop zij, indien ze eerlijk zijn, niet anders kunnen dan zo te denken en te redeneren. Men kan daarom stellen dat 'iets' in het denken aan een vaste structuur beantwoordt, een structuur die zich doorheen vele voorbeelden uitwerkt. De praktische voorbeelden kunnen verschillen, maar iets in het denken blijft onveranderd hetzelfde.

Het is met deze voorbeelden ook duidelijk dat het vermogen tot juist denken in principe eigen is aan alle mensen. In dergelijke eenvoudige redeneringen komt zo goed als iedereen en bijna intuïtief tot de juiste conclusies. En dit zonder ooit uitdrukkelijk logica te hebben gestudeerd. Wat erop wijst dat er een correct natuurlijk denken bestaat en dat alle mensen het in beginsel bezitten.

Moeilijker en heel wat ingewikkelder wordt het doordenken van b.v. tegenstrijdige meningen of drogredeneringen. Daar is het nagaan van de geldigheid van een redenering bijna nooit eenvoudig, maar integendeel zeer complex, zeker daar waar wetenschappen een hoger peil van exactheid vereisen. Daar blijkt dat het ongeschoolde denken zich gemakkelijker laat misleiden. Dan ook dringt het belang van een studie der logica zich op.

Logisch gevormde mensen voorzien veel vlugger situaties waarin informatie op een tendentieuze of onware manier gebracht wordt, of waarbij andere doelen worden nagestreefd dan het geven van objectieve kennis. Een degelijke logische vorming scherpt onze aandacht niet alleen voor het besluit van de redenering, maar eveneens voor de wijze waarop er geredeneerd wordt. Op die manier brengt logica waarheid aan het licht en maakt dat onze aandacht gescherpt wordt voor elke nieuwe stap in ons denken. Zo kunnen we heel wat preciezer en op een meer verantwoorde wijze op de beschouwde werkelijkheid ingaan.

Universele wetenschap

Logica is een universele wetenschap. Zonder haar is geen enkel geordend denken mogelijk. Daarom kan men ook spreken van logica als de algemene ordetheorie. Ze ligt aan de basis van alle wetenschappen. Alle denken beroept er zich op. Elke wetenschap op zich wil een deelgebied van de werkelijkheid afbakenen en ontsluiten en dit door het ontdekken en formuleren van algemene waarheden op haar specifiek terrein. Dit gebeurt noodzakelijk volgens de denkwetten. Vele wetenschappen bevestigen dit overigens in hun naam en eindigen op '-logie'. Zo is de biologie de toepassing van de logica op het domein van het leven. De geologie is toegepaste logica met betrekking tot de wetenschap van de aardkorst. In de theologie bestudeert men op logische

wijze wat men in het Oudgrieks “o theos” of “oi theoi” heet, de god of de goden. De psychologie gaat logisch in op de ‘psyché’, op de innerlijke processen in het zielenleven van de mens. Iedereen kan dit rijtje met nog andere voorbeelden aanvullen.

De term ‘logica’.

De term ‘logica’ komt van het Griekse ‘logos’, wat o.m. ‘woord’ betekent. Toch was die term heel wat ruimer dan datgene wat wij er in onze tijd nog onder verstaan. Zo riep in de Oudgriekse cultuur het uitgesproken of zelfs innerlijk geprevelde woord de erbij horende denkinhoud op en stelde deze ook tegenwoordig. De Oudgriekse mens geloofde dat met het aandachtig en ritueel uitspreken van b.v. de naam ‘Demeter’, deze godin van de landbouw zich ook effectief toonde, tenminste voor wie hiervoor mantisch begaafd was. Niet iedereen ‘zag’ ze dus, ze toonde zich enkel aan diegenen die in die paranormale wereld konden doordringen.

In de Oudgriekse cultuur sprak men van logica als wetenschap (“epistèmè logikè”) maar ook als vaardigheid (“technè logikè”). Als wetenschap handelt logica over de beginselen en vormen van denken, de theorie dus. Men spreekt hier ook van ‘formele’ logica. De logische praktijk, ook toegepaste logica of methodologie genoemd, houdt verband met de vaardigheid bij het toepassen van redeneringen of bij het opsporen van mogelijke fouten in een redenering. Het begrip ‘logica’ heeft dus zowel een theoretisch als een praktisch aspect. Men maakt zich de theorie ervan eigen, juist om ze in de praktijk te kunnen toepassen. Of men gaat anderzijds na of een praktische redenering in overeenstemming is met de theorie. Zoals bekend lag de bakermat van de logica in het oude Griekenland, waar het tegelijk bestaan van verschillende opinies leidde tot de nood aan een wetenschap van het geldige denken.

Ook de Bijbel vermeldt de term ‘logos’, en wel in de aanvang van het Johannesevangelie. In de Nederlandse vertaling luidt het: “In den beginne was het woord, en het woord was bij God, en het woord was God”. De oude Griekse Bijbel zegt dat uit deze ‘logos’, alles is ontstaan. Hieruit blijkt dat ook in de Bijbelse cultuurcontext, deze term inhoudelijk heel wat rijker is dan wat wij heden nog onder de term ‘woord’ verstaan. Voor de Bijbel is ‘logos’ synoniem met het beginsel waaruit alles ontstaat en dat in het geheel van de werkelijkheid orde en structuur aanbrengt.

De traditie

In onze cultuur heeft de theoretische en praktische logica een lange en stevige traditie. Ook onze verre voorouders dachten en schreven ‘logisch’. Wat

de traditie beweert, lijkt wel als eeuwenoude en stevig gewortelde eiken die vele stormen doorstonden. De Oudgriekse cultuur en het christendom zijn een beslissende factor in de vorming van een eigen Europese identiteit. Het christendom verspreidde zich in een wereld waarin de Griekse cultuur toonaangevend was. Ook al kent onze tijd een geloofscrisis, toch blijven zowel het christendom als de Griekse cultuur één van de voornaamste invloeden, vooropstellingen of 'elementen' om onze Europese wereld en haar gedachtegoed te begrijpen. Indien men van beiden nauwelijks iets afweet, dan zullen vele dingen, ook vandaag nog, in hun historisch verloop onbegrepen blijven.

We steunen ons in dit boek op deze grote filosofische traditie en zullen ze bij herhaling ter sprake brengen, ook al krijgt een aantal aspecten ervan in onze huidige tijdsgeest, nauwelijks nog aandacht. In onze cultuur is ons denken, onze geest, in hoofdzaak gericht op het materiële, het strikt wetenschappelijke en de macht van computers. Zoals al gezegd, slaat de term 'geest' heden op onze denkverrichtingen, niet langer op de niet-materiële entiteit die ons lichaam bezielt. De filosofische strekking die vandaag toonaangevend is, wordt aangeduid met "filosofie van de geest" of kortweg 'geestesfilosofie'. Dat is geen probleem, zolang we ons realiseren dat met de term 'geest' gewoon ons denken bedoeld wordt, en niet zoals dat in het verleden het geval was, een spirituele entiteit. We komen er nog uitvoerig op terug (zie 6.06.). Het lijkt er inderdaad sterk op dat velen in dit tijdperk, waarin de computerwetenschappen steeds meer aan belang winnen, niet zo veel meer weten over de traditie en haar moeizame verworvenheden. Onze tijd kijkt wel eens meer de andere kant op en ziet de werkelijkheid in hoofdzaak als een exclusief materieel gebeuren. Wat daarvan afwijkt wordt al te gemakkelijk als 'verdacht' beschouwd.

Men zou nu kunnen stellen dat deze *Elementen van natuurlijke logica* van een onpartijdige en streng objectieve denkwijze moet getuigen, zonder dat de auteur hierbij zijn eigen visie weergeeft. Toch rijst de vraag of dit wel mogelijk is. Het lijkt er veeleer op dat dit gewoon niet kan en zelfs niet gewenst is. Men zal bij de behandeling van een thema, hoe dan ook, steeds eigen klemtonen leggen. Wellicht is het dan eerlijker om al van bij het begin het standpunt van waaruit dit boek geschreven is, te vermelden, een standpunt dat aansluit bij de grote filosofische traditie. Het blijft zeer de vraag of hierdoor de objectiviteit van dit werk geschaad wordt. Als wij zeggen dat wij, in tegenstelling tot de hedendaagse 'geestesfilosofie', in dit boek de grote filosofische traditie tot haar recht willen laten komen, dan lijkt ons dat een onpartijdige mededeling. Objectiviteit houdt verband met het geven van degelijke informatie en steunt

op conclusies die gestaafd zijn op een weloverwogen en logische argumentatie. En daaraan hebben we ruimschoots aandacht willen geven.

Het woord ‘element’.

We hadden het zojuist over de elementen van onze Europese cultuur. Staan wij even stil bij de term ‘element’. In het Oudgrieks sprak men over een ‘bestanddeel’ (stoicheion’, meervoud: ‘stoicheia’), als laatste ondeelbaar of onherleidbaar deel van iets. Een ‘element’ in die betekenis is datgene wat iets mee begrijpelijk maakt, wat iets mee verantwoordt, en op een manier ook verklaart. Anders gezegd, een element is dat wat men moet vooropstellen om iets te begrijpen. Voor de Grieken gingen de termen ‘elementen en vooropstellingen’ samen, ja, zij liepen ineen zodat één ervan kon staan voor beide.

Zoals gezegd maken de beide denkwetten van de natuurlijke logica haar vooropstellingen of axiomatic uit. Zo ook zijn de Oudgriekse cultuur en het christendom twee bepalende elementen van de huidige Europese samenleving.

Het woord ‘element’ vinden we eveneens terug bij de Griekse wiskundige Eukleides (Lat. Euclides) van Alexandreia (-323 /-203). Hij betitelde zijn beroemd werk over meetkunde als “*Elementen van meetkunde*” (“*Stoicheia tès geometrias*”). Hij definieerde vooreerst een punt, een lijn en een vlak. Vanuit die elementen, vooropstellingen of axioma’s bouwde hij geleidelijk, stelling na stelling, mee de hele vlakke meetkunde op.

Ook in de *Bijbel* vinden we de uitdrukking “de elementen van de kosmos”. De apostel Paulus (5 /67) spreekt er o.m. in zijn brieven aan de Galaten (4:3 en 4:9) over. Hij verstaat onder deze ‘elementen’ alles wat men in deze wereld moet vooropstellen om haar te begrijpen zoals zij feitelijk is. Dit houdt o.m. in dat deze wereld gekenmerkt is door “het kwade”, door menselijke ellende, tegenslagen en misrekeningen allerhande. Voor Paulus, voor heel wat laatantieke filosofieën en voor vele religies zijn er ‘wezens’ (engelen, machten en krachten) die het verloop van deze wereld niet steeds in gunstige zin beïnvloeden of zelfs beheersen en daarom in die denkwijze “de elementen bij uitstek van de wereld of van de kosmos” zijn. Sommigen stellen dat iets van deze visie in de filosofische stroming die zich “New Age” noemt, opnieuw opduikt. “New Age”, het “Nieuwe tijdperk” wil inderdaad heel wat paranormale inzichten en magische gebruiken van de traditionele culturen actualiseren. Deze strekking benadert de wereld holistisch, als een samenhang van allen en alles, met allen en alles. Die samenhang is één der elementen om New Age te begrijpen.

Ook heel wat culturen hebben hun elementen of vooropstellingen. Voor de meeste primitieve, antieke en klassieke beschavingen zijn hun mythen de elementen van hun cultuur. Mythen verklaren heel wat van hun tradities. Hierbij toonde “in den beginne” één of andere godheid of held een welbepaald gebruik. De mythe geldt dan als verantwoording voor, en als verklaring van het feit dat dit gebruik in het dagelijkse leven verder wordt toegepast. Zo stal de god Prometheus bij de Olympische goden het vuur en gaf het aan de mens. Sindsdien beschikt de mens erover en wendt hij het vuur aan voor o.m. huishoudelijk gebruik en voor het smeden van metaal.

Ook de moderne wetenschap heeft haar vooropstellingen. Die zijn bij voorkeur van materiële aard. Eén ervan is de herhaalbaarheid van experimenten. In dezelfde omstandigheden moeten dezelfde experimenten steeds tot dezelfde resultaten leiden. Dit maakt dat exacte wetenschap stevig gefundeerd is, maar het leidt er eveneens toe dat ze niet alle werkelijkheid omsluit. Zo behoren religie, het paranormale en het occulte niet tot de exacte wetenschap. We komen er verder nog uitvoerig op terug.

Men kan de statuten van heel wat verenigingen ook als hun vooropstellingen, elementen of axioma's beschouwen. Hetzelfde geldt voor de diverse bepalingen in contracten. Het zijn de afspraken die men vooraf maakt en die gelden bij een verdere samenwerking. Bij mogelijk latere discussies zullen deze afspraken opnieuw en nauwkeurig bekeken worden. Wie b.v. geen aandacht had voor ‘de kleine lettertjes’ in verzekeringscontracten, ziet wel eens meer een uitkering aan zich voorbijgaan.

En uiteraard heeft ook de logica haar elementen. Naast de al aangehaalde denkwetten slaan deze op alles wat het logisch redeneren begrijpelijk en verantwoordbaar maakt. Wij zullen verder zien dat het bestaan van begrippen, oordelen en redeneringen hierbij drie belangrijke vooropstellingen zijn.

Informatie en methode

Dit boek wil zowel informatie als methodische richtlijnen geven. Het is niet dilettantisch. Een dilettant weet van bijna alles, iets. Het is evenmin voor wie er zich in gespecialiseerd heeft. Een specialist weet van iets, bijna alles. Wel tracht deze “*Elementen van natuurlijke logica*” algemeen vormend te zijn, net zoals de antiek-Griekse term ‘filosofia’, in één van haar duidingen juist dat onder de aandacht wilde brengen. We trachten om een brede, een holistische kijk op de wereld en het leven te behouden. Ook dat behoort tot

de Griekse erfenis. De Griekse democratische gedachtenwereld stond niet alleen open voor exacte wetenschappen, maar ook voor het religieuze en paranormale. Ook, ja vooral op die terreinen is het een noodzaak om streng logisch te denken. Logica hoedt menigeeen voor dwaalwegen. Zo gezien houdt logisch redeneren onze psyché gezond en heeft een correct denken zelfs een therapeutische uitwerking. Wie in zijn of haar bestaan orde weet aan te brengen, is heel wat beter gewapend tegen de vele problemen, eigen aan het leven. Omgekeerd, wie niet logisch denkt, verzinkt bij het argumenteren al te gemakkelijk in het moeras van de passionele discussie, ziet de gegevens en gevraagd en heel wat minder scherp en komt slechts moeizaam of niet tot aanvaardbare oplossingen. Bij mensen met zware psychische problemen is het juist de ordenende geest die het laat afweten.

Logica wil ons kritisch leren denken en onze horizon, onze kijk op de werkelijkheid, beter funderen en verbreden. Heel wat steekproeven en concrete voorbeelden die aangehaald zullen worden, kunnen ons hierbij leiden en ons leren hoe een probleem wel of niet moet worden aangepakt. Deze steekproeven zijn telkens weer toepassingen van algemene inzichten die juist in en doorheen die voorbeelden bevattelijker gemaakt worden. Zo kan geleidelijk een min of meer omvattend beeld van het gehele gebied der logica toch duidelijk voor de geest komen. Encyclopedisch is dit boek dus niet. De titel ervan is dan ook 'Elementen' en niet "De elementen", want met het bepalend lidwoord 'de' zou dat uitvoerigheid en volledigheid betekenen.

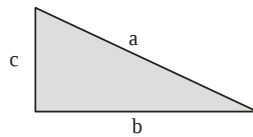
1.02. Basisstructuur

Opgave en oplossing.

De opgave bestaat niet alleen in het nauwkeurig vatten van het gegeven, maar eveneens het nauwgezet inzien van wat juist gevraagd is. Daarop volgt dan het zoeken naar de oplossing. Deze toont zich niet maar moet via redeneren aangetoond worden. Het denkend uitwerken van de opgave of "de analyse", die dan volgt, zal met elke nieuwe stap in het denken, of zeggen we met elke nieuwe denkverrichting, het ongekende nauwkeurig omschrijven en het gekende geleidelijk doen toenemen. En wel zo, dat het gezochte zich uiteindelijk, na één of meerdere denkbewegingen, toont.

Velen van ons hebben in hun schooltijd met meer of minder liefde kennis gemaakt met de vlakke Euclidische meetkunde. Zoals al gezegd gaat men hierbij uit van enkele voor de hand liggende vooropstellingen of axioma's. Zo wordt gesteld dat een punt datgene is wat geen delen heeft, dat een lijn een rechte is zonder breedte, en dat door twee punten slechts één rechte gaat. Uitgerust met deze basisbegrippen worden dan volgens een streng logische werkwijze alle meetkundige stellingen niet alleen afgeleid, maar eveneens

bewezen. Wat in de voorgaande stelling werd aangetoond, geldt als een gegeven bij een volgende stelling. Gegevens en gevraagd worden telkens zeer duidelijk omschreven. Elke stap naar de oplossing, naar wat te bewijzen is, wordt op een streng logische wijze verantwoord. Zo wordt de hele vlakke meetkunde verder opgebouwd en uitgebreid. Het blijft merkwaardig dat men, vertrekkend van deze enkele axioma's, o.m. tot de gekende stelling van Pythagoras komt. Pythagoras van Samos (-580 / -50) was een Oudgriekse wiskundige en filosoof. Zijn stelling zegt dat het kwadraat van de schuine zijde a van een rechthoekige driehoek gelijk is aan de som der kwadraten van de beide rechthoekszijden b en c . In symbolen: $a^2 = b^2 + c^2$.

De vraag of de conclusies van vele afzonderlijke stellingen 'geldig' zijn, is dan uiteindelijk te herleiden tot de vraag naar de geldigheid van de axioma's. Vandaar ook het grote belang van deze vooropstellingen. Zouden deze onwaar zijn, dan zou al wat er verder wordt uit afgeleid, als een kaartenhuisje in elkaar storten, net zoals een torengebouw het begeeft als haar fundamenteën onstabiel zijn. Logisch te werk gaan vereist inderdaad dat men goed weet wat juist gegeven en gevraagd is, en hoe men tot een oplossing komt. Het lijkt de evidentie zelf. En toch heeft iedereen al bij herhaling ondervonden hoe gegevens totaal foutief kunnen geïnterpreteerd worden en zo tot heel wat misverstanden en foutieve conclusies kunnen leiden.

Geven we hieronder enkele eenvoudige steekproeven van opgaven zoals ze al eeuwen lang op de schoolbanken en in het dagelijkse leven voorkomen, en om een oplossing vragen. Zetten we ons hierbij niet alleen aan het denken, maar letten we er ook op hoe dit denken zich in ons voltrekt.

De regel van drie

Een eerste steekproef

Opgave: Gegeven: Jan geeft aan Piet 36 knikkers. Hij houdt er $\frac{3}{5}$ over.

Gevraagde: Hoeveel had hij er aanvankelijk?

Oplossing: Alle knikkers samen vormen het geheel of $\frac{5}{5}$. Jan houdt er $\frac{3}{5}$ over, dus heeft hij er $\frac{5}{5}$ min $\frac{3}{5}$ of $\frac{2}{5}$ aan Piet gegeven. Die $\frac{2}{5}$ zijn samen 36 knikkers. Dan is $\frac{1}{5}$ gelijk aan $36/2$ of 18. En dan is $\frac{5}{5} = 5 \times 18$ of 90. Jan had aanvankelijk 90 knikkers.

Een tweede steekproef

Opgave: Gegeven: Jan heeft 90 knikkers. Hij geeft er $\frac{2}{5}$ aan Piet.

Gevraagde: Hoeveel heeft hij erover?

Oplossing: Alle knikkers samen geeft $\frac{5}{5}$. Hiervan geeft Jan er $\frac{2}{5}$ aan Piet, dus houdt Jan er zelf nog $\frac{5}{5}$ min $\frac{2}{5}$ of $\frac{3}{5}$ van over. $\frac{5}{5}$ is 90. Dan is $\frac{1}{5}$ gelijk aan $90/5$ of 18. En $\frac{3}{5}$ is dus 3×18 of 54. Jan heeft er dus 54 knikkers over.

Men ziet dat de regel van drie hier telkens toegepast wordt. Men redeneert van alle (hier: $\frac{5}{5}$) over juist één (hier: $\frac{1}{5}$) naar sommige (hier b.v. $\frac{2}{5}$ of $\frac{3}{5}$). Niet alleen is de kennis van de regel van drie vereist. Het vraagt van kinderen toch heel wat inzicht. Je moet weten waar juist en hoe de regel moet worden toegepast.

Een derde steekproef

Illustreer we dit met de volgende oefening.

Opgave: Gegeven: Een loper loopt gemiddeld 1 km in 5 minuten.

Gevraagde: Hoeveel km heeft hij gelopen na twee uur?

Oplossing: Op 5 minuten loopt hij 1 km. Op 1 minuut loopt hij $\frac{1}{5}$ km. Op 2 uur of 120 min loopt hij $\frac{1}{5} \times 120$ of 24 km.

Krijgt men het zo voorgeschoteld, dan lijkt het wel de eenvoud zelf. En toch, we zien dat in het gegeven en het gevraagde eerst de *afstand*, daarna de *tijd* wordt verwoord. Maar bij alle stappen van de oplossing is dat net omgekeerd: daar wordt eerst de *tijd* gezegd, daarna de *afstand*. Wat in deze opgave te zoeken is, de afstand, staat achteraan in de zin. Wie dus de oplossing wil aanvangen met de zin: “Hij loopt 1 km op 5 minuten”, en niet “op 5 minuten loopt hij 1 km”, komt al onmiddellijk in de problemen. Je moet ‘inzien’ met welke van beide zinnen je van start gaat. Het toepassen van de regel van drie vereist een degelijk inzicht in de opgave, en dat vraagt heel wat meer denkwerk dan een strikt mechanisch gebruik ervan.

De krant *De Standaard* van 5 februari 2015 titelt: “*Kent u de regel van drie nog?*” en leidt dit verslag in als volgt: “Men heeft vastgesteld dat één op de vier studenten die een opleiding in de Rechten of Psychologie begint, de regel van drie niet beheerst. Nochtans is die basiskennis wiskunde cruciaal om te slagen aan de universiteit, ook in niet-wiskundige richtingen. Bovendien gaat het om een regel die leerlingen van het derde en vierde leerjaar van de basisschool al moeten kennen.” Tot zover de krant.

De opgave die aan de studenten in de Rechten en in Psychologie werd voorgelegd, is juist het hierboven gegeven vraagstuk over de loper.”

Dat het correct toepassen van de regel van drie niet steeds even eenvoudig is, mag ook blijken uit de volgende opgaven:

Voor een boek dat € 110 kostte, betaal je nu € 100. Hoeveel % betaal je minder?

Voor een boek dat € 100 kostte, betaal je nu € 110. Hoeveel % betaal je meer?

Wie meent dat het antwoord op beide vragen hetzelfde is, zit fout. In het eerste geval betaal je 9,1% minder, en het tweede geval 10 % meer.

Voor een boek dat € 100 kostte, betaal je nu € 90. Hoeveel % betaal je minder?

Voor een boek dat € 90 kostte, betaal je nu € 100. Hoeveel % betaal je meer?

Wie weer meent dat het antwoord op beide vragen hetzelfde is, zit opnieuw fout. In het eerste geval betaal je 10% minder, en in het tweede geval 11,11 % meer.

Stellen we deze oefeningen voor met de regel van 3.

Voor een boek dat € 110 kostte, betaal je nu € 100.

€ 110 is 100 %.

€ 1 is $100/110$ of 9,09 %.

€ 100 is $9,09\% \times 100$ of 90,9 %.

Je betaalt dus $100\% - 90,9\%$ of 9,1 % minder.

Voor een boek dat € 100 kostte, betaal je nu € 110.

€ 100 is 100 %.

€ 1 is $100/100$ of 1%.

€ 110 is $1\% \times 110$ of 110 %.

Je betaalt dus $110\% - 100\%$ of 10 % meer.

Voor een boek dat € 100 kostte, betaal je nu € 90.

€ 100 is 100 %.

€ 1 is $100/100$ of 1%.

€ 90 is $1\% \times 90$ of 90 %.

Je betaalt dus $100\% - 90\%$ of 10 % minder.

Voor een boek dat € 90 kostte, betaal je nu € 100

€ 90 is 100 %.

€ 1 is $100/90$ of 1,1111 %.

€ 100 is $1,1111\% \times 100$ of 111,11 %.

Je betaalt dus $111,11\% - 100\%$ of 11,11 % meer.

Enkele opgaven

En illustreren we onze denkactiviteit ook met enkele opgaven. Mogen we voorstellen dat de lezer of lezeres zich eerst even in de opgave inleeft en het antwoord zelf tracht te vinden, alvorens de oplossing te lezen.

- Drie zakken met muntstukken

Opgave: Gegeven: Drie zakken bevatten een onbekend aantal muntstukken die er met hun gouden kleur allemaal hetzelfde uitzien. Eén zak bevat alleen gouden muntstukken van elk 20 gram. Een andere zak bevat muntstukken die een legering zijn van goud en zilver. Omdat zilver minder weegt dan goud, weegt elk muntstuk van deze zak maar 18 gram. De laatste zak bevat eveneens een legering, elk stuk hierin weegt slechts 14 gram. De zakken dragen geen etiket.

Gevraagde: Hoe kom je te weten welke muntstukken in welke zak zitten, als je slechts één keer een weegschaal mag gebruiken?

Oplossing: Je neemt uit de eerste zak 1 muntstuk, uit de tweede zak 2 muntstukken en uit de derde zak 3 muntstukken. Bij weging vind je dan een totaalgewicht van 98, 108 of 106 gram. Als het resultaat 98 gram was, dan weet je dat je uit de eerste zak een stuk van 20 gram hebt gehaald, uit de tweede zak twee stukken van 18 gram en uit de derde zak drie stukken van 14 gram. Het overzicht hieronder geeft ook de andere mogelijkheden weer.

$$1 \times 20 \quad + \quad 2 \times 18 \quad + \quad 3 \times 14 \quad = \quad 98$$

$$2 \times 20 \quad + \quad 3 \times 18 \quad + \quad 1 \times 14 \quad = \quad 108$$

$$3 \times 20 \quad + \quad 1 \times 18 \quad + \quad 2 \times 14 \quad = \quad 106$$

Voortgaande op het totaal gewicht van de weging kun je dan bepalen uit welke zak welke stukken komen.

- De gouden kroon

De wijze van oplossing hierboven doet enigszins denken aan het probleem dat aan de Griekse wiskundige Archimedes van Syracuse (-287 / -212) werd voorgelegd. De geschiedschrijving, bij monde van Plutarchus, vertelt ons dat Koning Hiëroon een gouden krans aan de goden wilde aanbieden. Dus gaf hij een goudsmid de opdracht een zuiver gouden kroon te smeden. Toen deze klaar was, vroeg de koning zich af of de goudsmid hem niet bedrogen had. Hoe

kon hij nagaan of de kroon inderdaad uit zuiver goud bestond, dan wel of er zilver aan toegevoegd was? En die opdracht gaf hij aan Archimedes. Op een dag nam deze wiskundige een bad. Toen hij zich in het water liet zakken, realiseerde hij zich dat hij door de opwaartse druk van het water, in het bad niet meer hetzelfde gewicht had dan uit het bad. Hij begreep plots dat goud, met zijn hogere dichtheid dan zilver, een kleiner volume inneemt dan een even zware klomp zilver.

Verduidelijken we dit met te verwijzen naar de weegschaal waarmee “vrouwe justitia” wordt afgebeeld. Zij houdt een touw vast dat verbonden is met het midden van een staaf. Aan elk uiteinde van de staaf hangt een schaal. Zijn de schalen leeg dan hangt de weegschaal in evenwicht. Beelden we ons nu in dat op de ene schaal de kroon van zuiver goud gelegd wordt, en op de andere schaal een even zwaar stuk goud. Dompelen we vervolgens de beide schalen in het water, zodat de kroon en de klomp goud helemaal ondergedompeld zijn, dan zal de weegschaal in evenwicht blijven. Zou de kroon echter geen zuiver goud bevatten, maar een even zware legering van goud en zilver, dan wordt de opwaartse druk die de kroon in het water ondervindt, groter dan de opwaartse druk die het goud ondervindt, zodat de weegschaal uit evenwicht komt.

Zo kon Archimedes bepalen of de kroon van goud was, ofwel uit een legering bestond. Volgens de legende zou hij, verrukt over zijn oplossing, onmiddellijk naar de koning zijn gerend, waarbij hij vergat zich aan te kleden. Naakt kwam hij bij de koning aan en riep luid: “Eureka, Eureka”, wat zoveel betekent als “ik heb het gevonden”. De geschiedenis vertelt ons verder dat Archimedes zo kon aantonen dat de kroon uit een legering van goud en zilver bestond. Koning Hiëroon bestrafte dan ook de oneerlijke goudsmid.

- Drie dozen met snoepjes

Het Nederlandse televisieprogramma ‘zomergasten’ gaf in 2014 aan haar kijkers het volgende raadsel op.

Je hebt drie dozen met snoepjes, maar je kunt niet zien welke snoepjes er in zitten. In één doos zitten enkel chocoladesnoepjes, in een andere doos zitten alleen anijssnoepjes en in de derde doos zit een mix van chocolade- en anijssnoepjes. De dozen hebben elk een etiket: “chocolade”, “anijs” en “mengeling”, maar geen enkele van de etiketten komt overeen met de inhoud van de doos. Je kunt steeds één snoepje uit één doos halen en kijken wat dat voor snoepje is. Hoe vaak moet je minstens een doos openen en er een snoepje

uithalen om alle etiketten zó op de drie dozen te plakken dat ze overeenkomen met de inhoud?

Antwoord: je hoeft maar één doos te openen, en wel de doos met het etiket 'Mengeling'. Uit die doos neem je een snoepje. Als dat bijv. anijs is, dan weet je dat de doos met het etiket 'anijs', de chocoladesnoepjes bevat en dat in de doos met het etiket 'chocolade' de mengeling zit, want geen enkele doos heeft een juist etiket.

- De som der getallen van 1 tot 100

De overlevering vertelt ons dat de geniale wiskundige Gottfried Leibniz in zijn lagere schooltijd wel erg vlug met zijn rekenoefeningen klaar was. Zijn onderwijzer wilde hem daarom een oefening geven die van de kleine Gottfried wel wat meer tijd zou vergen. Hij gaf hem de opdracht de som te maken van alle getallen van 1 tot 100. En kijk, luttele seconden later en tot grote verbazing van zijn onderwijzer zei de kleine wiskundige dat die som 5050 was. Toen hij hierover verder ondervraagd werd, antwoordde Gottfried dat het eigenlijk een heel eenvoudige opgave was. Hij verduidelijkte: $1 + 99$ gelijk is aan 100, maar ook $2 + 98$ geeft 100, en evenzo $3 + 97$, enzovoorts, tot je uiteindelijk aan $49 + 51$ komt. Dan heb je al 49 keer 100 gehad, wat samen 4900 geeft. Hierbij moet je dan nog het getal 100 optellen, en ook nog het resterende getal 50, wat alles samen 5050 geeft. Gottfried toonde met zijn oplossing aan dat hij niet alleen die som kon maken, maar dat hij ook begreep hoe de opgave vereenvoudigd kan worden, iets wat van een veel dieper inzicht getuigt.

Besluit

Of het nu kinderen zijn die op de schoolbanken dergelijke problemen voorgelegd krijgen, of mensen die in het dagdagelijkse leven met zulke opgaven geconfronteerd worden, zij beschikken meestal niet over een gespecialiseerde logische kennis. Wel over het aan zowat alle mensen eigen of gemeenschappelijke verstand. En dat voldoet meestal, zij het soms met enig volgehouden denkwerk. Toch blijkt anderzijds dat met deze enkele steekproeven een aantal denkverrichtingen niet zo eenvoudig uitvalt als men zou verwachten.

1.03. Een opgave juist vatten

In wat voorafging werd de basisstructuur van de logica, de opgave en de oplossing, met enige steekproeven geïllustreerd. De opgave bestaat er inderdaad in om zowel het gegeven als het gevraagde te vatten. Soms ziet men wel de gegevens, maar vat men niet wat er gevraagd wordt. Wie bijvoorbeeld op de vraag wat een vierkant is, antwoordt dat het een vierkantige figuur is,

toont aan dat hij of zij het gevraagde niet echt begrepen heeft. De toelichting ‘vierkantig’ bevat inderdaad nog steeds het gevraagde, want wat betekent juist ‘vierkantig’? En omgekeerd vat men soms wel het gevraagde, maar dan weer niet wat gegeven is. Een werkgever die b.v. een buitensporige hoge druk op zijn werknemers legt, wil wel dat aan zijn eis voldaan wordt, maar merkt wellicht niet dat de infrastructuur van zijn bedrijf hiervoor totaal ontoereikend kan zijn.

Ook in het leven van elke dag tonen zich deze beide varianten. De uitdrukkingen: “je begrijpt me niet” en “ik weet echt niet wat je bedoelt”, illustreren duidelijk dat op het gevraagde, de noden van de mens die zijn of haar beklag doet of om toelichting vraagt, (nog?) geen passend antwoord werd gevonden. Ook de verzuchting: “hij wil het wel, maar ziet niet in dat het hem nooit zal lukken”, leert ons dat de betreffende man het gevraagde wel inziet, maar dat hij de gegevens verkeerd inschat.

Het is blijkbaar niet steeds even eenvoudig om een opgave werkelijkheidsgetrouw te vatten. Onze kijk erop kan vertroebeld worden door een veelheid van factoren. Zo durven onze zintuigen ons wel eens meer bedriegen. Ook is ons denken, tenminste volgens de traditionele visie, niet altijd even bewust en ondergaat het heel wat on- en onderbewuste invloeden. De huidige ‘geestesfilosofie’ ziet dit evenwel anders. Zij meent dat de mens van de 21ste eeuw zeer bewust weet wat hij wil en wat hem drijft. Wie opgaat in de axiomatic van dit digitale tijdperk kan moeilijk aannemen dat niet-bewuste invloeden in hem of haar aan het werk zouden zijn. Anderen stellen evenwel dat niet alleen onze zintuigen en niet-bewuste invloeden de opgave dreigen te vervormen, maar dat ook onze ijdelheid ons durft bedriegen.

Verdiepen we ons hieronder in wat onze zintuigen ons al of niet vertellen, gaan we na of en hoe niet-bewuste factoren ons denken beïnvloeden, en letten we tenslotte op de rol van onze ijdelheid.

Onze zintuigen kunnen ons misleiden.

Dat onze zintuigen ons durven bedriegen wordt o.m. aangetoond door het eenvoudige feit dat we een kubus in perspectief waarnemen, terwijl hij op zich geen perspectief heeft. En kijken we tussen twee zuilen van een gebouw omhoog, dan zien we dat ze wel naar elkaar toe lijken te neigen. Een stok die voor de helft in het water steekt, schijnt wel gebroken is, terwijl hij dat niet is. Ook lijkt het alsof ‘s ochtends de zon opkomt, terwijl het in feite de aarde is die om haar as draait. We zien verder de zonnestralen die b.v. in een bos door het bladerdek breken, niet evenwijdig aan elkaar, maar vanuit een zeer grote hoek. Toch zijn ze allen praktisch evenwijdig. En laten we hier maar onvermeld

wat iemand allemaal kan ervaren als hij of zij dronken is. De informatie die onze zintuigen ons geven, is blijkbaar niet altijd in overeenstemming met de volle werkelijkheid.

Gelukkig hebben we ons redeneervermogen dat in een aantal gevallen kan achterhalen waarom en hoe het beeld van onze zintuigen vervormd wordt. Zo kan vooraf berekend worden onder welke hoek de stok die half in het water steekt, gebroken lijkt. Al redenerend komen we hier tot conclusies, die soms haaks staan op wat de zintuiglijke gegevens ons tonen. Het redeneren zelf overschrijdt wat in de opgave gegeven is, en leidt ons naar de oplossing. Doen onze ogen ons de opgave 'zien', ons redenerend vermogen doet de oplossing 'inzien'. Onze zintuiglijke waarneming en ons redeneervermogen zijn wel onderscheiden, maar niet te scheiden. Ze vullen elkaar voortdurend aan.

We worden onbewust en onderbewust beïnvloed.

Traditioneel wordt van wat onbewust is, gezegd dat het nooit bewust is geweest. Zo behoort de werking van heel wat vitale lichaamsfuncties ook tot het onbewuste. Van wat onderbewust is, wordt dan weer gesteld dat het ooit wel bewust was, maar dat het nadien vergeten of verdrongen werd. Toch is dit onderscheid niet steeds even duidelijk te handhaven. Zo kan een yogi bijvoorbeeld via gedachteconcentratie de eigen hartslag vertragen of de lichaamstemperatuur doen stijgen of dalen. Hieruit blijkt dat hij of zij toch wel heel bewust weet om te gaan met zogenaamde 'onbewuste' factoren. En via een aantal technieken kunnen ook onderbewuste gegevens weer in het bewustzijn worden gebracht. De grens tussen wat onbewust en wat onderbewust is, blijkt niet steeds even streng afgebakend.

Zoals al gezegd, meent de geestesfilosofie, die vooral in de Angelsaksische landen (Noord-Amerika, Engeland) sterk aanwezig is, dat de mens overwegend bewust is in al wat hij of zij doet of laat. Het Avondland (Europa, Azië) echter laat heel andere geluiden horen. Daar beklemtoont men dat er heel wat onbewuste en ook onderbewuste factoren aan het werk zijn die maken dat we niet steeds vrij handelen. Ons gedrag zou mee geleid worden door dieperliggende motieven, die wij zelf niet kennen. Deze kunnen van velerlei aard zijn: onbewuste wensen, strevingen, innerlijke conflicten, fantasieën of vooroordelen. Wat zich van ons gemoed, onze wil en ons streven aan ons bewustzijn toont, lijkt wel als een ijsberg waarvan enkel het topje bovendrijft. Het grootste deel blijft verborgen en wordt beïnvloed of zelfs beheerst door on- en onderbewuste factoren. Illustreer we dit met enkele voorbeelden.

- Spontane versprekingen

Zo zou een aantal zogenaamde versprekingen dat spontaan uit ons diepere zielenleven opduikt, dat niet zonder reden doen. Zo b.v.: Omdat een dame vond dat haar psychiater al te veel informatie over intieme gebeurtenissen wilde weten, vroeg zij hem: “Ontkleedt (i.p.v. ontleedt) u zo iedere patiënt?” Of nog: Na een etentje is het bord van een heer al afgeruimd. Hij weet geen raad met de schillen van zijn appel en vraagt aan een bevallige dame naast hem: “Mag ik mijn billetjes (schilletjes) op uw schortje (bordje) leggen?” Zulk een verspreking zegt heel wat over het gemoedsleven van de man ten aanzien van deze dame. Ook een verspreking als “da ersch(w)eint Er”; “daar ‘verzwijnt’ hij”, in plaats van “daar verschijnt hij” vertelt heel wat meer, namelijk: daar komt iemand aan, waarvan de spreker of spreekster vindt dat hij zich gedraagt als “ein Schwein”, als “een varken”. Onder meer de bekende Weense psychiater S. Freud (1856 /1939) zag doorheen dergelijke versprekingen het onbewuste aan het werk.

- Invloed van voorouders

De Hongaarse psychiater L. Szondi (1893/1986), en schrijver van het boek *Schicksals-analyse*¹, (noodlotsanalyse), verdiepte zich zijn hele leven lang in “het lot” van de mens. In 1916, tijdens de grote oorlog, werd hij als soldaat in de loopgraven, in de rug beschoten. De kogel was in zijn rugzak in een boek blijven steken en had hem zo het leven gered. De titel van dit boek was *Traumdeutung* (droomduiding) van Freud. Dit merkwaardige voorval liet Szondi niet meer los. Hij bestudeerde honderden familiegeschiedenissen, onder meer die van de Russische schrijver F. Dostojewski (1821 /1881). Szondi’s hoofdstelling luidt: het lot van een mens wordt in hoge mate bepaald door de stamboomfiguren, door de voorouders dus. Hij spreekt van een “familie-onbewuste” dat in de zielendiepten doorwerkt op de nakomelingen. Kwalen en levenslopen van voorouders gaan gemakkelijk over op het eigen nageslacht. Beroep, huwelijk en vriendschappen worden er mee door bepaald. Szondi’s besluit: het leven is heel wat meer dan slechts blind toeval. Het onbewuste speelt hierbij een zeer grote rol.

Ook de schrijfster P. Van Eersel, *J’ai mal à mes ancêtres*², (Ik heb ‘heimwee’ naar mijn voorouders), stelt dat kwalen van voorouders kunnen doorwerken op nakomelingen. In haar boek laat zij zeven specialisten hierover uitgebreid aan het woord.

- Onbewuste redeneringen

Volgens heel wat kenners zou ons onbewuste zelfs tot een vorm van redeneren in staat zijn. Illustreer we dit eveneens met enkele steekproeven.

Gaan we in op een verlamming, een allergie, een droom, een post-hypnotisch bevel en tenslotte op een placebo-effect.

Een verlamming

In zijn *Inleiding tot de psychoanalyse*³, illustreert Freud de macht van het onbewuste. Hij verhaalt dat een patiënte net voor haar huwelijk verlamd geraakte aan de benen, en dit zonder aanwijsbare medische reden. In Freuds tijd dacht men dat zulke patiënten steeds hun ziekten simuleerden, dat ze deden alsof en dus ‘komedie’ speelden. Dit toont de beperktheid aan van de axioma’s der toenmalige medische wetenschap. M.a.w., de geneeskunde had hier niet het laatste woord. Ofschoon zulke simulaties bestaan, kunnen ook andere dan organische factoren, b.v. psychische, een rol spelen. Freud ontdekte dat de vrouw tegen haar wil tot een huwelijk werd gedwongen. Iets diep in haar zielenleven wilde haar beletten om “naar het altaar te gaan”. Deze tegenzin bleek volgens Freud de onbewuste oorzaak van haar verlamming te zijn. Hij zag in dat zulke patiënten, en niet hijzelf als psychiater, in hun onderbewuste nog het best ingelicht zijn omtrent de oorzaak van hun ziekte. Freud haalde de genezing dus uit zijn patiënten zelf, en dit door hun onbewuste juist tot hun bewustzijn te brengen. Toen zijn patiënte inzag dat zijzelf haar verlamming veroorzaakte, werd het huwelijk afgelast en korte tijd nadien verdween ook haar verlamming. Blijkbaar werd in de zielendiepten de onbewuste redenering gemaakt: “Wie niet kan gaan, kan ook niet naar het altaar stappen om te huwen. Als ik dus niet kan gaan, kan ik ook niet huwen.” Logica dus, maar blijkbaar op een onbewust niveau. En dat zoiets kan, dat is toch zeer merkwaardig.

Deze getuigenis illustreert eveneens de zwakte van het bewuste zielenleven, het werd inderdaad door onbewuste factoren beheerst. Het bewustzijn verdringt wat het niet zomaar kan verwerken. Freuds psychoanalyse wil zijn patiënten er juist van bewust maken dat zij ‘iets’ verdrongen hebben en dwingt als het ware hun bewustzijn om die harde werkelijkheid niet langer te verdringen, maar terug bewust onder ogen te zien. Het feit dat zijn patiënte genas, pleit voor de werkelijkheidswaarde van zijn psychoanalyse. Deze was alleszins ‘werkelijker’ dan de toenmalige medische wetenschap, want ze leidde tot genezing, daar waar de medische wetenschap faalde.

Men kan zeggen dat de psychoanalyse de kracht van het onbewuste heeft aangetoond. Maar omgekeerd kan men even goed stellen dat diezelfde psychoanalyse een niet bewust deel in ons, bewust kan maken. Ook al heeft Freud zelf zijn psychoanalyse als de ‘vernedering’ van het bewustzijn geduid,

toch kan men met evenveel recht zeggen dat zijn psychoanalyse het onbewuste minstens ten dele heeft onttroond. Iets van het onbewuste tot bewustzijn brengen, lijkt ons niet echt een vernedering, maar integendeel, een overwinning van dat bewustzijn. De psychoanalyse brengt hier inderdaad werkelijkheid en dus waarheid aan het licht.

J. Grant (1907 /1981), *Meer dan één leven*⁴, vermeldt een gelijkaardig geval van verlamming. Een vrouw was op vrij korte tijd verlamd geraakt aan beide benen. Ook dit bleek van psychische oorsprong te zijn. Onder hypnose verklaarde ze dat ze plotseling de betekenis van haar verlamming beseftte. Het was de enige manier waarop ze een gedwongen huwelijk kon vermijden. Toen ze zich dit ook na haar hypnose realiseerde, verdween haar verlamming na enkele dagen.

Een allergie

In datzelfde boek van J. Grant, beweerde ze dat ze paranormaal begaafd was. Ze geloofde dat een mens vele levens heeft - zij is hierin verre van de enige - en dat trauma's uit vorige levens on- en onderbewust kunnen nawerken op het huidige bestaan. Ook heel wat filosofische strekkingen, wereldreligies en vroegere en hedendaagse occulte genootschappen hangen deze reïncarnatieleer aan. Er bestaat een uitgebreide en ook actuele literatuur over. Men kan, zoals vele tijdgenoten, zulke verhalen als onzin afdoen. Hier stelt zich de vraag: op welke logische argumenten steunt men om zulk een bewering apriori te verwerpen, of om ze apriori voor waar aan te nemen.

Men kan de mogelijke houdingen die men tegenover het paranormale kan aannemen, als volgt illustreren. Stel dat een ontdekkingsreiziger van de Zuidpool terugkeert en ons heel wat indringende verhalen van zijn reis uit de eerste hand meedeelt. Hij vertelt ons van een ijzige koude, van razende orkanen met hoge windsnelheden, van gigantische gletsjers en van torenhoge ijsbergen die van de gletsjer afbreken en met donderend geraas in zee storten. In zijn publiek bevindt er zich echter iemand die zichzelf "een kritische toehoorder" noemt. Hij staat recht, neemt het woord en zegt enigszins misprijzend: "Wat u vertelt is allemaal onzin. Het kan niet dat de Zuidpool bestaat, want ik ben daar nog nooit geweest".

Wat te denken van een dergelijke argumentatie? Iedereen met gezond verstand zal zeggen dat ze bijzonder absurd is. Het is niet omdat je niet op dat continent bent geweest dat je in alle ernst kunt beweren dat het niet bestaat.

Zij die open staan voor mantiek stellen nu dat men een analoge redenering

zou kunnen maken met betrekking tot paranormale ervaringen. Heeft iemand de moed om zulke zelf beleefde en meestal bijzonder indringende ervaringen aan een ander mee te delen, dan zou die toevoorder net zo goed kunnen zeggen: “Wat u vertelt is allemaal onzin. Het kan niet dat er paranormale ervaringen bestaan, want ik heb er nog nooit één gehad”.

De redenering van de ontdekkingsreiziger vindt iedereen onmiddellijk fout. Tegenover de analoge tweede redenering staan heel wat mensen echter veel minder kritisch. Erg logisch is dat niet.

Keren we terug naar het getuigenis van Grant. Misschien is het meer aangewezen om een oordeel hierover op te schorten tot men zich grondiger heeft geïnformeerd, voorlopig gewoon “akte te nemen” van haar verhaal en de resultaten van haar ingreep na te gaan.

Ze vertelt van een man die allergisch was voor pluimen. De gebeurtenis speelde zich af tijdens de tweede wereldoorlog, toen voedsel vinden een dagelijks probleem was. J. Grant gaf op een bepaalde dag een bezoeker een geslachte kalkoen. Normaal gezien zou dit een bijzonder welgekomen geschenk zijn. Het gelukte de man echter niet de kalkoen aan te nemen. Hij voelde een dodelijke angst in zich opkomen. Joan Grant concentreerde zich en ‘zag’ op een ander niveau van werkelijkheid, helderziend, de oorzaak van deze angst. De man was, zo vertelt ze, in een vorig leven op een slagveld zwaar gewond geraakt. Zijn vrienden hadden hem niet de ‘genadeslag’ kunnen geven om hem uit zijn lijden te verlossen. Nog levend werd hij door de gieren van stukken vlees beroofd, tot hij uiteindelijk stierf. ‘Iets’ in hem had toen ‘geleerd’ dat een aanraking met pluimen gelijk staat met doodgaan. En dat ‘iets’ in zijn zielendiepten, wilde een herhaling van dit onheil vermijden. In zijn huidige incarnatie had de man geen bewuste herinnering meer aan dit gebeuren, maar zijn onderbewuste kende de les nog maar al te goed: “Wil je blijven leven, houd je dan ver verwijderd van pluimen”. Toen Joan Grant hem vertelde wat zij als oorzaak zag, geraakte de man danig van streek, herleefde het hele gebeuren opnieuw, maar nu heel bewust en met alle pijnlijke emoties van toen erbij. Daarna begreep hij waardoor die dwanggedachte in hem was ontstaan. En dat ontcrachtte de keten ‘oorzaak-en-gevolg’, waardoor zijn allergie voor pluimen verdween. Grant besluit haar verhaal met te zeggen dat de man, bij zijn terugreis naar Londen, niet kon nalaten het pak met de kalkoen op de trein al te openen en de pluimen te strelen.

Als men de hypothese van een reïncarnatie ernstig neemt, en als haar verhaal werkelijkheidsgetrouw is, dan is er een logisch verband tussen de

gebeurtenis op het slagveld in een vorig leven, en de huidige allergie voor pluimen. Ook het feit dat de man zijn probleem opgelost werd, pleit ervoor dat haar visie hoe dan ook aan werkelijkheid beantwoordt. Het blijft uiteraard de vraag of er ook andere, niet paranormale hypothesen zijn die tot zijn genezing hadden kunnen leiden.

De wereld van de droom

Illustreer we vervolgens de kracht van het on- en onderbewuste zoals het zich kan uiten in de droom. Trygve Braatoy, *Uit de praktijk van een psychiater*⁵, verhaalt van een gehuwde vrouw die vond dat ze zich erg koel gedroeg tegenover haar echtgenoot. Zij had een zeer merkwaardige droom, die zij haar psychiater toevertrouwde. Braatoy schrijft: “G. (haar man) en ik zitten in een boot. Hij heeft een reusachtige spijker in zijn hand. Ik moet op de bodem van de boot gaan liggen en trachten de spijker in een kleine ring te trekken. Ik smeed G. om er mee te mogen ophouden, maar hij wil doorgaan. De spijker doorboort mijn vlees en ook de boot. Ik ben gewond. Ik bloed. De bloemen die wij op het hoofd droegen, vallen in het water. De bloemen veranderen in afschuwelijke vrouwengezichten. G. bemerkt dat wij zinken, maar gelukkig heb ik een grote hoeveelheid stopverf bij me om de boot te herstellen.”

De seksuele symboliek van deze droom is zo klaar dat zelfs de meest verbeterde tegenstander van Freud dit nauwelijks kan ontkennen. Maar er is meer. De echtgenote zei dat de huwelijksdaad tijdens de eerste huwelijksnacht problemen opleverde en dat de echtgenoot toen de brutaliteit had om op te merken dat haar voorgaanden het beter deden. Zij herinnert zich nu nog al die bijzonderheden maar zag niet het verband tussen haar afstandelijkheid tegenover haar man en zijn grove houding van toen. Wanneer de psychiater haar dit duidelijk maakt en zij dit begrijpt, voelt zij zich onmiddellijk opgelucht en de vrees die zij tot dan toe voelde voor haar man, verdween plots.

Deze droom is aanvankelijk heel conventioneel: de huwelijksboot. Volgt dan de seksuele symboliek, de spijker en de ring. Verder is er het op de klippen lopen van het huwelijk van bij het begin: het zinken van het bootje. Zeer poëtisch neemt de tegenspoed de vorm aan van de bloemen die vallen. De blijdschap en het geluk zinken weg in het water. En de ‘voorgaanden’ van de echtgenoot krijgen ook hun plaats. De bloemen veranderen in vreselijke vrouwengezichten. De vrouw merkt als eerste de rampspoed op. De stopverf zegt iets over de kunstmatige situatie der beide echtgenoten. Duidelijk illustreert deze droom het beeldende vermogen in de mens. Hij wil in beelden, de enige taal die het onbewuste kent, de situatie van de droomster tot haar bewustzijn brengen. Met deze droom is dus wel degelijk werkelijkheid gemoeid,

maar deze ligt niet zomaar binnen de vooropstellingen en het bereik der harde wetenschap, wel in die van de dieptepsychologie. Het blijft merkwaardig dat het onbewuste van de vrouw haar benarde situatie tracht te verduidelijken en dit in beelden. Dat getuigt toch dat dit onbewuste, weliswaar op een eigen wijze, eveneens tot logische inzichten kan komen. Het lijkt wel alsof de vrouw zelf in haar zielendiepten al over de passende antwoorden beschikt, zoals Freud het beweerde, en zij op een manier haar eigen therapeut is. Alleen... zij is er zich nog niet bewust van. Met de hulp van de psychiater wordt die waarheid aan het licht gebracht. Men zou zijn rol kunnen vergelijken met die van een tolk die wat on- en onderbewust in de vrouw aanwezig is, 'vertaalt' naar haar bewuste denken.

Hiermee is het duidelijk dat het schijnbaar zwakke bewustzijn ergens zeer goed beseft dat in de ziel een beschamend fenomeen aanwezig is. Waarom zou het bewustzijn anders zoveel op het spel zetten om het fenomeen te verdringen, ja, om het zeer bewust te onderdrukken? De patiënte 'weet' dat zij ooit iets verdrongen heeft dat toen te zwaar was om te dragen. Hiermee heeft ze eigenlijk de objectieve waarheid over haarzelf niet geëerbiedigd. Zoals gezegd, dwingt de psychoanalyticus de patiënte het on- en onderbewuste 'weten' en het "niet willen geweten hebben" tot het eigen bewustzijn te brengen;

Een post-hypnotisch bevel

Illustreer we de rol van het onbewuste ook met het feit dat mensen "zichzelf iets kunnen wijs maken". Ze 'rationaliseren'. Wat op zich niet rationeel is, wordt toch in een rationele verwoording omgezet. Ze geven een reden aan om hun gedrag 'logisch' te verrechtvaardigen, maar het is niet de echte, dieperliggende reden. Denken we hierbij b.v. aan wat in de literatuur een "post-hypnotisch bevel" genoemd wordt. H. Cohen, *Psychologie als Science Fiction*⁶, vermeldt hierover wat volgt. Tijdens een hypnoseshow wordt een vrouw gehypnotiseerd en krijgt enkele opdrachten die ze tot vermaak van de toeschouwers direct en juist uitvoert. Tijdens haar hypnose krijgt ze echter eveneens het bevel om op het einde van de voorstelling, nadat ze al lang uit haar hypnose is gebracht, de toehoorders te danken voor hun aanwezigheid en hun belangstelling. Blijkbaar volkomen bij zichzelf, voert de vrouw bij het afsluiten van de avond plots dit bevel uit. De hypnotiseur vraagt haar waarom zij dit doet. Ze antwoordt: "Er moet toch iemand de aanwezigen danken." Ze geeft een reden op die niet de ware is. Men zegt dat ze 'rationaliseert'. De echte toedracht, het post-hypnotisch bevel, beseft ze niet. Slechts nadien, wanneer ze zich hierover laat informeren en de vele getuigenissen van bekenden hoort, gelooft ze dat zij misleid werd.

Het placebo-effect

De kracht van onbewuste redeneringen toont zich b.v. ook in het zogenoemde 'placebo-effect'. De Latijnse term 'placebo' betekent "ik behaag". De apotheker Emile Coué (1857 / 1926), verwierf bekendheid met de wijze waarop hij de macht van de suggestie in praktijk bracht. In zijn *Zelfbeheersing door bewuste autosuggestie*⁷ schrijft hij dat er ooit een zieke man in zijn apotheek kwam die hem om een geneesmiddel smeekte. Het mocht echter niet zonder artsenvoorschrift verkocht worden. De man drong zodanig aan dat Coué hem dan maar een fles gedistilleerd water verkocht en hierbij uitgebreid vertelde hoe degelijk dit geneesmiddel wel was. Een week later kwam de man hem bedanken. Hij was genezen.

Suggestie verklaart echter niet alles. De placebo-methode lukt inderdaad bij de ene arts beter dan bij de andere. Ook bij eenzelfde arts lukt het de ene keer wel en de volgende keer weer niet. Het procédé ontsnapt aan de rede en is niet steeds even voorspelbaar.

Wat nu in New-Agemiddens "positief denken" heet, is een herneming van Coué's methode. Iedereen kent mensen die voortdurend over zichzelf klagen. Zij halen telkens weer de eigen mislukkingen of moeilijke tijden aan. Door steeds negatieve gedachten te koesteren, houden zij heel wat kwalen in leven en maken zichzelf - autosuggestief - ziek.

Vermelden we eveneens Sandra Blakeslee, *Guérir grâce aux Placebos*⁸. Wij staan zo uitvoerig stil bij het placebo-effect omdat het de kracht van de 'geest', van het 'mentaal leven' bijzonder klaar illustreert. Blakeslee vertelt. We zijn in 1957. M. Wright was door de artsen in Long Beach (Californië) als zwaar kankerlijder opgegeven. Met tumoren zo groot als een oranjeappel had hij nog enkele dagen te leven. Doch hij verneemt dat wetenschappers 'krebiozen', een paardenserum, hadden ontdekt tegen kanker. Hij smeekte het hem toe te dienen. Dr. Philip West, zijn arts, gaf op de duur toe. Op een vrijdagnamiddag kreeg hij het zo verlangde spuitje. De maandag daarop trof een aan de grond genagelde arts zijn patiënt aan. Hij was gezond en wel uit bed, lachend met de verpleegsters. De tumoren waren als sneeuw voor de zon gesmolten. Twee maanden later leest M. Wright medische teksten die beweerden dat het om een kwakzalversmiddel ging. Hij herviel onmiddellijk. "Geloof toch niet wat je in de dagbladen gelezen hebt", aldus West, die daarop een dosis toediende van - wat hij heette - "een nieuwe, dubbel zo sterke en verbeterde versie van het 'geneesmiddel' ". Het was in feite water. De tumoren verdwenen opnieuw. M. Wright straalde twee maanden lang van gezondheid. Toen hij later een definitief verslag las dat stelde dat krebiozen "niets waard" was, stierf hij twee

dagen nadien. Tot zover Blakeslee.

Hoe zulke feiten duiden? Sommige Artsen die de geschiedenis van M. Wright kennen, verwerpen ze als “één van die bizarre verhalen die de natuurwetenschappelijke geneeskunde niet kan verklaren”. Gewoon al het denkbeeld zelf dat de overtuigdheid van een patiënt(e) een noodlottige ziekte kan doen verdwijnen, lijkt hen al ‘bizar’. Doch een aantal wetenschappers begint de macht van het placebo-effect ernstig te nemen. Zij ontdekken de biologische mechanismen die de quasi-miraculeuze effecten van het placebo veroorzaken.

Studies bevestigen ononderbroken het belang van “deze leugens die genezen”, zoals Anne Harrington, historica der wetenschappen aan de Harvard University, het in haar boek *The Cure Within*⁹, uitdrukt. Als echte geneesmiddelen kunnen zij secundaire effecten als jeuk, diarree, walging... veroorzaken. Ook het hartslagritme, de bloeddruk, de spijsvertering, de erectie en de kwaliteit van de huid kunnen zij wijzigen. Het zijn ‘leugens’ en dus denkfouten, maar er gaat in heel wat gevallen hoe dan ook een werking van uit. Zulke feiten kan men verwaarlozen omdat men ze niet kan verklaren, of men kan ze onderzoeken. Pas deze laatste duiding is de echt wetenschappelijke.

In de documentaire van BBC 2, *The Power of Placebo*¹⁰, gaan wetenschappers verder in op het gebruik van placebo's. Zo voerde men op gebroken rugwervels zelfs nep-operaties uit om rugpijnen te verlichten. Aan patiënten die onder lokale verdoving deze schijnoperatie ondergingen, werden positieve suggesties gegeven over de goede afloop van deze heelkundige ingreep. Het besluit was dat de nep-behandeling even doeltreffend was als een daadwerkelijke operatie. Hierbij rijst onmiddellijk de vraag of er dan in het lichaam effectief ook iets gebeurt en zo ja, wat dit dan is.

Het is bekend dat er op grote hoogte minder zuurstof in de lucht aanwezig is. Daarom behelpen bergbeklimmers zich met extra zuurstof in flessen. Deze zuurstof zorgt ervoor dat een welbepaalde neurotransmitter, NPG2, in de hersenen wordt aangemaakt, waardoor met minder pijn, meer spierarbeid kan worden verricht. Een wandelaar in de buurt van de Matterhorn, die spierpijnen kreeg als hij geen extra zuurstof had, kreeg een fles die, buiten zijn medeweten, helemaal geen zuurstof bevatte. Nadien bleek dat hij de hele bergtocht zonder spierpijnen had volbracht. Is dit resultaat louter psychologisch te verklaren als een vorm van inbeelding? Of is er meer aan de hand? Om hierin meer duidelijkheid te verkrijgen werd van die man een

hersenscan genomen. Hieruit bleek dat zijn hersenen, zonder die extra zuurstof, eveneens diezelfde neurotransmitter hadden aangemaakt. De verwachting van de man had een meetbare neurobiologische en fysiologische verandering veroorzaakt. Dit wijst duidelijk in de richting van een band tussen lichaam en geest. De onderzoekers wijzen echter op de beperkingen van het gebruik van placebo's. Zo stelt men dat ze geen gebroken been genezen of een tumor verkleinen. De ervaring van Wright, die we hierboven hebben vermeld, wijst echter op het tegendeel. Hij genas wel van zijn kanker en zijn tumoren waren wel verdwenen.

Omdat het “leugens” blijven die tot genezing leiden, en men patiënten niet graag bedriegt, besloot men aan de Harvard universiteit een experiment op te zetten waarbij vooraf aan de patiënten wel de waarheid werd verteld. “Kijk, we gaan je nu gedurende enkele weken niet je vertrouwde pillen geven, maar een placebo, en we willen weten hoe je daarop gaat reageren”. Ook dan bleek dat wie een placebo nam, er beter aan toe was dan wie geen nep-pilletje gebruikte. Werd na verloop van drie weken dit experiment stopgezet, dan kwamen de oude klachten van de patiënten weer tevoorschijn. Een patiënte vertelde dat ze hopeloos op zoek was naar haar placebo, maar dat niemand haar die nog mocht verkopen. Het experiment, waarvoor door de overheid in de VS toelating was verleend, was afgelopen. Neppillen zijn tenslotte geen officieel erkend geneesmiddel en mogen dus niet langer worden voorgeschreven.

De onderzoekers voegden er nog aan toe dat placebo's meer effect hebben als de arts een goede en inlevende houding heeft met zijn of haar patiënten en als hij een groot vertrouwen uitstraalt. Niet-westerse culturen zullen zulk een charisma onmiddellijk in verband brengen met een soort van fijnstoffelijke, weldadige uitstraling die de genezing in een belangrijke mate kan versnellen. Uiteraard kan de patiënt positieve gedachten en dus ook energieën mobiliseren die mee leiden tot genezing. Denkt men hierover verder door, dan kan men in dit alles een aanwijzing zien dat heel wat alternatieve geneeswijzen best een werkelijkheidswaarde kunnen hebben die de grenzen van de harde medische wetenschap in ruime mate overstijgt.

Onze ijdelheid kan ons bedriegen.

Letten we tenslotte op de rol van onze ijdelheid. Paul Diel (1893 / 1972), Oostenrijks-Frans psycholoog en psychotherapeut, beschrijft in zijn *Psychologie, psychanalyse et médecine*¹¹ een vorm van ijdelheid die verblindend werkt. Men is hierbij zo vol van zichzelf dat men de eigen vooropstellingen en handelwijzen nooit in vraag stelt. Men “weet het toch beter” en men vindt elke bezinning dan ook overbodig. Die hoogmoedige

houding belet een verdere innerlijke groei. Men volhardt “op een versteende wijze” in een soort van ‘boosheid’ die meestal onbewust blijft.

Diel stelt dat onze zelfkennis misleid kan worden door onwaarheden die wij onszelf wijs-maken. Vooral onze ijdelheden storen onze zelfwaarnemingen. IJdelheid, in het Latijn ‘vani-tas’, betekent ‘leegheid’ en ‘zelfingenomenheid’. Men koestert een vooroordeel betreffende zichzelf, zodat men van wat er niet is, denkt dat het er wel is en omgekeerd. Het is een ontoe-reikend zijn, een beneden het ideaal zijn, dat men echter niet wil geweten hebben. Men heeft een overdrijvende mening over zichzelf, een mening die de eigen werkelijke eigenschappen overschat. Zo begrepen is ijdelheid het tegengestelde van waarheid, vooral met betrekking tot zichzelf. In de mate dat de mens in zijn waardeschattende geest door ijdelheid aangetast is - en niemand is daar volledig vrij van - is hij ertoe geneigd zijn door ijdelheid bepaalde waarde-oordelen als onbetwistbare waarheden te duiden. En als gevolg daarvan wil hij het gedrag dat daaraan ontspringt, als onfeilbaar juist bestempelen. Diel zegt dat het in de eerste plaats niet de geslachtelijke strevingen zijn - wat Freud vooropstelt - die onze zelfkennis storen, maar wel onze ijdelheid. Zoals bekend zag Freud in de diepte van de mens eros of seks, en thanatos of dodingsdrift, aan het werk. Onze ijdelheid houdt in dat we zo vol zijn van onszelf, dat we er niet toe komen onze vooropstellingen kritisch te onderzoeken. Het hoeft echt niet, want “we hebben toch gelijk”, zo menen we. Een mogelijke vooringenomenheid komt zo niet of nauwe-lijks aan het licht.

Denken we hier aan de uitdrukking “iets niet willen geweten hebben”. We aanvaarden niet dat we een fout begingen en onderdrukken of verdringen ze. Of dit nu bewust of onbewust gebeurt, dat is niet altijd even duidelijk. Zo durven sommigen met een verregaande hardnek-kigheid, duidelijk vaststelbare feiten ontkennen: “Het mag niet waar zijn”. Verwijzen we b.v. naar het zogenoemde negationisme, waarbij algemeen aanvaarde historische gebeurtenissen, zoals de holocaust in nazi-Duitsland, geminimaliseerd of zelfs radicaal ontkend worden. Verdedigers van het negationisme vinden dat dit moet kunnen en beroepen zich op de vrije meningsuiting. Dat brengt ons echter opnieuw bij de denkwetten die ons helemaal geen keuze laten. Wie zich zou beroepen op de vrije meningsuiting om b.v. te stellen dat $2 + 2$ niet gelijk is aan 4, is niet in overeenstemming met de werkelijkheid en is dus niet eerlijk. Hieruit blijkt al onmiddellijk dat logisch redeneren een moreel aspect heeft: wat ik als een objectief gegeven vaststel, dat kan ik in geweten niet loochenen.

Het “iets niet willen geweten hebben” kan zich niet alleen uiten in het ontkennen van wat waar is, maar ook in het verzwijgen, verschuiven en

omkeren ervan. Wie een misstap begaat, kan ervoor zorgen dat de waarheid niet aan het licht komt, of kan eventueel beweren dat niet hij of zij, maar een ander verantwoordelijk is voor wat er mis liep. Men projecteert zo de eigen tekorten in de medemens. “Ik heb dat niet weggenomen, hij moet het gedaan hebben!” Of ster-ker nog: “Ik ben niet de dief, ik ben zelf de bestolene” Men verschuift het kwaad van zichzelf naar een ander, eventueel ontkent men radicaal de eigen tekortkomingen en beschuldigt men een medemens ervan.

Besluit

Enerzijds blijkt dat onze zintuigen ons niet steeds de werkelijkheid laten kennen zoals ze is, ze durven ons misleiden bij het vatten van gegevens en gevraagd. En anderzijds wordt het erg moeilijk om na deze enkele steekproeven de mening der geestesfilosofen bij te treden dat er geen on- en onderbewuste beïnvloeding zou bestaan. De hierboven vermelde getuigenissen wijzen veeleer op het tegendeel. On- en onderbewuste factoren in ons zielenleven spelen blijkbaar een belangrijke rol bij het vatten van de opgave en het komen tot een oplossing. Tenslotte maakt onze ijdelheid dat we sommige dingen “niet willen geweten hebben” en bemoeilijkt ze een objectieve waarneming. We durven in dat opzicht werkelijkheid ontkennen, verzwijgen en verschuiven.

Met dit alles voor ogen is het vatten van de opgave, van de gegevens en van het gevraagde, niet steeds even eenvoudig. Het lijkt dan ook geen overbodige luxe onze bevindingen zoveel mogelijk te toetsen aan de werkelijkheid.

1.04. Fenomenologie

Gegevens waarnemen en ze zo juist mogelijk weergeven.

Dat het juist vatten van de opgave niet zo vanzelfsprekend is, werd al uitvoerig toegelicht. Onze zintuigen, onze on- en onderbewuste drijfveren en onze vooroordelen kunnen het objectief waarnemen van het gegeven en het gevraagde behoorlijk bemoeilijken.

In de zogenaamde ‘fenomenologie’, een nog steeds actuele filosofische stroming, tracht men de gegevens tot hun recht te laten komen, en dit onafhankelijk van enig vooroordeel of van enige vooropgestelde theorie. De term ‘fenomenologie’ bestaat uit ‘fenomeno-’ of ‘verschijnsel’, wat slaat op dat wat zich onmiddellijk toont, en ‘-logie’, wat het juist weergeven of beschrijven van het fenomeen betreft. Fenomenologie betekent het waarnemen van wat gegeven is en dit waargenomene zo juist mogelijk weergeven. Voor de Amerikaanse filosoof en logicus Ch. S. Peirce (uitgesproken als ‘Peurce’), (1839

/1914) en vele andere wetenschappers is deze methode dan ook aangewezen als een eerste stap om gegevens te inventariseren.

Fenomenologie wil gegevens tot hun recht laten komen door dat wat zich toont, juist weer te geven. En dit slechts voor zover het zich toont. Dat er bij het typen van deze tekst, op het scherm van mijn computer letters verschijnen, dat behoort tot mijn directe waarnemingen en is fenomenologisch gezien een gegeven. Dat hier echter elektronenstromen mee gemoeid zijn, kan ik wel veronderstellen, maar dat kan ik niet direct waarnemen. Het bestaan van deze stromen is een natuurkundig inzicht en wordt fenomenologisch “tussen haakjes gezet”, want het is niet direct gegeven. Fenomenologie beperkt zich tot het weergeven van het reine fenomeen. Tot onderwerp van fenomenologie behoort b.v. de mentale vermoeidheid die ik ervaar bij het typen van al te lange teksten. Ook een droom, een hersenspinsel, een vliedende gedachte, een inbeelding, een toetsenbord, een scherm, een wiskundige formule, een medemens en zelfs een paranormale waarneming, ze zijn allen niet niets. Het zijn allemaal werkelijkheden die zich hoe dan ook aan mij tonen. Dat paranormale of religieuze ervaringen niet wetenschappelijk aantoonbaar zijn, speelt voor de fenomenoloog geen rol. Als ‘iets’, wat dan ook, en hoe dan ook, zich toont, dan is het voor de fenomenoloog een gegeven. Hij neemt het waar, zoals het zich voordoet, zonder enig vooroordeel, zonder enige theorie, zonder verdere bedenkingen.

De Poolse filosoof I.M. Bochenski (1902 /1995), *Wijsgerige methoden*¹², zegt dat de fenomenologie een methode van geestelijk schouwen is, en een beschrijven van het geschouwde. Omdat ze op intuïtie steunt, is het een directe vorm van waarneming. Het gegeven wordt onmiddellijk gevat, zonder tussenstappen. Enkel het gegeven op zich telt. Dat ik een droom, een ingeving of een religieuze ervaring heb gehad, mag voor mijzelf wel een fenomeen zijn, voor mijn medemens is het dat niet. Vertel ik hem van mijn droom of van mijn paranormale ervaring, dan is voor hem mijn verslag ervan een fenomeen, niet de droom of de ervaring zelf. Zijn kennismaking met het gegeven is hier niet direct, maar indirect, via mijn verbale mededeling. Enkel zijn eigen dromen en ervaringen zijn voor hem een fenomenologisch gegeven. Hiermee is het duidelijk dat wie van harde en onbetwistbare feiten houdt, deze methode zal bekritisieren.

Hoewel deze methode van waarnemen, voor wie iets ervaart, evident lijkt, toch blijkt o.m. volgens Bochenski dat het uitschakelen van alle mogelijke vooroordelen, theorieën en traditie niet steeds even gemakkelijk is. Zo beschrijft een aantal wetenschappers wel fenomenen, maar men doet dit

binnen de axiomatic van de harde wetenschap. Dit houdt in dat men enkel weergeeft wat strikt wetenschappelijk is. Wat niet aan de vooropstellingen van de harde wetenschap beantwoordt, wordt weggelaten. Hierbij is dan nauwelijks of geen ruimte voor b.v. paranormale en religieuze ervaringen. Voor de wetenschapper die toevallig een paranormale ervaring zou hebben, is deze ervaring dan uiteraard wel een gegeven.

Fenomenologie beschrijft eerst, en veralgemeent dan.

De fenomenologische methode werd vooral ontwikkeld door de Duitse denker F. Brentano (1838 / 1917) en de Oostenrijks-Duitse filosoof E. Husserl (1859 / 1938). Ze was van grote invloed op de Europese wijsbegeerte. Twee hoofdregels beheersen deze methode. Men tracht vooreerst het fenomeen ‘empirisch’ te beschrijven, wat betekent dat men het gegeven en enkel het gegeven zo juist mogelijk wil weergeven. Vervolgens wil men het wezenlijke van het gegeven vatten.

Zo merk ik b.v. een driehoek op in een boek van vlakke meetkunde. Ik bekijk de drie hoeken en de drie zijden. Iets verder in het boek valt mijn oog op een cirkel. Ik kan empirisch beschrijven hoe elk van deze twee vlakke figuren zich aan mij tonen. Ze geven me echter nog geen duidelijk beeld wat algemeen gezien “een driehoek” of “een cirkel” nu eigenlijk is.

Wil ik dit laatste te weten komen, dan heb ik meer dan één cirkel of één driehoek nodig. Dan moet ik aan de hand van vele driehoeken die van vorm en grootte verschillen, en van een aantal grotere en kleinere cirkels, tot enig inzicht komen wat nu het meest eigene van een driehoek en een cirkel is. Die stap gaat heel wat verder dan een empirische weergave van een individuele driehoek of cirkel. Ik kom zo tot een algemeen inzicht, men zegt dat ik dan over een wezenlijke weergave ervan beschik in mijn denken. Wil ik b.v. nog een aantal driehoeken of cirkels uit een blad papier knippen, dan heb ik een schaar nodig. Daarvan verwacht ik dat ze niet bot is, maar goed knipt. Dat ze groot of klein is, dat ze rood of groen is, dat boeit me niet. Mijn verwachting richt zich op het meest wezenlijke van de schaar: het kunnen knippen.

Of nog: wie b.v. het wezen van “een jong meisje” wil beschrijven, beperkt zich niet tot één meisje, of tot enkele, maar tracht het wezen van alle jonge meisjes te vatten. Of nauwkeuriger en in logische taal uitgedrukt: men wil het algemene en abstracte begrip “het mooie meisje zonder meer” weergeven. Het algemene begrip wil in wat zich toont het toevallige, het niet-wezenlijke, weglaten. Nog anders gezegd: de “empirische fenomeenbeschrijving” staat stil bij één of meer concrete gevallen, de “wezenlijke fenomeenbeschrijving” ziet de

gemeenschappelijke eigenschappen en vat ze samen. Zo wordt de denkinhoud duidelijk afgelijnd. Men onthoudt zich hierbij van ieder vooroordeel en waardeoordeel.

In de fenomenologische vaktaal spreekt men van een “empirische reductie”, gevolgd van een “eidetische reductie”. Wij vermijden deze laatste term en houden het liever bij een wezenlijke fenomeenbeschrijving. Onze taal kent reeds de uitdrukking “een eidetisch geheugen”, maar in een geheel ander verband. Het betekent dat iemand zich tot in de kleinste details kan herinneren wat hij of zij tevoren gezien heeft. Men spreekt ook van een fotografisch geheugen. Het gebruik van het woord ‘eidetisch’ in de term “eidetische reductie” zou dan kunnen suggereren dat men zich hierbij eveneens een veelheid van details kan inbeelden, terwijl de fenomenologie dat juist wil vermijden. Men tracht heel wat verder te zien dan de niet wezenlijke details. Het woord ‘eidetisch’ komt oorspronkelijk van de Griekse term ‘eidos’ en betekent “het wezen” van iets. Maar dat is voor ons lang niet meer zo duidelijk. Husserl koos de (Duitse) term ‘eidetisch’, juist omdat die met het wezenlijke van een gegeven, verband houdt. Die betekenis is in onze Nederlandse taal echter een beetje zoek. Daarom gebruiken wij die term liever niet in fenomenologisch verband.

Besluiten we na dit alles dat de fenomenologie, ofschoon zij haar beperkingen en grenzen kent, toch de objectiviteit van het gegeven en het gevraagde tracht veilig te stellen.

De gegevens staan centraal, niet de denker.

Men kan de fenomenologie zien als een reactie op filosofische stromingen die eraan vooraf gingen en die niet het gegeven zelf, maar het denkende subject en diens psychisch leven al te zeer hebben benadrukt.

Verwijzen we hiervoor b.v. al naar de Franse filosoof R. Descartes (1596 / 1650). Hij vertrok van datgene wat hem als onbetwistbaar en absoluut zeker leek: de innerlijke gewaarwording van zijn denken. Als ik denk, zo redeneerde hij, dan moet ik wel bestaan, want als ik niet besta, kan ik gewoon niet denken. Uit dit innerlijk ervaren feit, leidde hij introspectief zijn bestaan af. Hij verwoorde het met het bekende “Je pense, donc je suis”, “Ik denk, dus ik besta”. Het lijkt wel alsof hij hiermee de werkelijkheid in twee delen verdeelt: enerzijds is er het bewustzijn dat bij wijze van spreken gevangen zit in de luchtbel van de innerlijke waarneming, en anderzijds is er de buitenwereld. Maar van deze laatste vraagt Descartes zich af of die wel echt bestaat, dan wel of het niet veeleer een illusie is. Maar zelfs als het een illusie zou zijn, dan nog

zegt de fenomenoloog dat het 'iets' is en dus een gegeven. Voor Descartes is de buitenwereld echter geen gegeven. Hij stelt integendeel zijn denken centraal. Fenomenologisch gezien is dat denken uiteraard ook een gegeven. Descartes vraagt zich veeleer af of de wereld buiten hem wel bestaat. Onze zintuigen, zo zagen we al, durven ons inderdaad bedriegen, maar hoever kunnen ze hierin gaan? We komen op zijn visie nog uitvoerig terug.

Husserl¹³ begaat die denkfout van Descartes niet. Het is niet omdat onze zintuigen ons *soms* onjuiste informatie verschaffen, dat *alle* informatie die ze ons geven dan maar ineens onwerkelijk zou zijn. Husserl aanvaardt zonder problemen het bestaan van die buitenwereld. Wat zich daar toont, gaat hij helemaal niet via innerlijke bespiegelingen te lijf. Hij erkent het bestaan van de buitenwereld en fenomenologisch beschouwd, beperkt hij dat gegeven tot het reine fenomeen, tot dat wat zich onmiddellijk en direct toont. De term 'onmiddellijk' betekent hier 'ogenblikkelijk', en de term 'direct', zegt ons dat het zonder tussenstappen verloopt.

Voor de fenomenoloog is dat mysterieuze 'ik' van het "Ik denk, dus ik ben" zoals Descartes het verwoordde, overigens helemaal niet duidelijk. Descartes zag de mens als een dualiteit, als een niet-materiële engel, zeggen we een 'geest', die het materiële lichaam tot leven brengt. Wat is dan juist dat 'ik'? Is het de inwonende engel? Of betreft het enkel het lichaam? Of beiden? En gaat het verder om een bewust 'ik', of een onbewust 'ik' of weer om beide? Er is verder een 'ik' dat denkt, maar ook een 'ik' dat droomt tijdens de slaap, of eventueel droomt overdag. Volgens psychiaters zijn er mensen wiens 'ik' meer dan één persoonlijkheid vertoont. M.a.w.: het taalgebruik waarin het 'ik' voorkomt, is onderwerp van heel wat discussies. Het 'ik' toont zich zeker niet als een onmiddellijk, een direct en een welomschreven gegeven, maar als 'iets' dat moet aangetoond worden. Dus is het veeleer een gevraagde. Voor de grote filosofische traditie heeft het in vraag stellen van het bestaan van de buitenwereld, zoals Descartes dat doet, iets ongewoons en revolutionairs. Onder meer de Oudgriekse mens vindt het evident dat die wereld er is, en wel zoals hij er is.

De fenomenoloog theoretiseert niet over het ik en stelt het subject helemaal niet centraal. Waar het om gaat is de directe ervaring. Men gaat "Zu den Sachen selbst", zoals Husserl dat zo kernachtig beklemtoont. De echte fenomenologie bekijkt het gegeven op zich, zonder in een subjectieve sfeer te vervallen.

De grenzen van de fenomenologie

Het is duidelijk dat de fenomenologische methode niet altijd doordringt tot de essentie van wat zich toont. Gelijkaardige fenomenen kunnen toch een verschillende achtergrond hebben. Het feit dat een waanzinnig mens b.v. weigert te eten, verschilt grondig van iemand die zichzelf een tijdelijke vasten oplegt omwille van medische of religieuze redenen. Men ziet dat hetzelfde gegeven toch in een heel ander systeem kan thuis horen. Zo ook kunnen dezelfde ziektesymptomen naar verschillende ziektes verwijzen. Die verschillen brengt de fenomenologie uiteraard niet aan het licht.

Deze methode, die het wezenlijke van een gegeven tracht weer te geven, bevat ook geen waardeoordeel over de gegevens die zij beschrijft. Men ziet zo haar rijkdom - zij beperkt zich tot het weergeven van het reine gegeven - maar ook haar beperkingen. Zij is bijzonder geschikt als vertrekpunt van onderzoek en wordt door een groot deel van de hedendaagse wijsgeren en wetenschappers toegepast. Toch blijft het objectieve dat de fenomenologie nastreeft, wel eens meer een onbereikbaar ideaal. Een gegeven kan oneindig complex zijn.

Men kan nadien deze methode aanvullen en verbeteren met andere methoden van onderzoek en met indirecte wijzen van kennen. Zo kan men redenerend ingaan op het gegeven, iets wat men b.v. bij de zogenaamde 'introspectie' doet. Men kan dit laatste zien als een logisch ingaan op wat men fenomenologisch vaststelt. Hier situeren zich vragen naar het waarom (het bewuste niveau) en waardoor (het on- en onderbewuste niveau). Dat heet men in de fenomenologie het "indirect kennen".

Men kan verder ook gebruik maken van semiotische methoden, (waarin het onderzoek van de taal centraal staat), of psychologische en dieptepsychologische methoden. Ook deze brengen waarheid aan het licht die voor de gewone fenomenologische waarneming verborgen blijven. Dit laatste werd o.m. geïllustreerd met de getuigenissen van Freud en Grant over de vrouw die verlamd geraakte aan de benen. Fenomenologisch is niet uit te maken of deze verlamming een organische of een psychische oorzaak heeft. Om dat te achterhalen is geen fenomenologie, wel een verder medisch en dieptepsychologisch onderzoek vereist.

Dat in het leven van elke dag gegevens niet steeds tot hun recht komen, blijkt bij herhaling. Vergelijken we b.v. de nieuwsfeiten zoals ze op de ene zender worden weergegeven, met die van een andere zender. Of letten we erop hoe diverse kranten hetzelfde gebeuren op een verschillende wijze kunnen kleuren. Denken we aan politieke of juridische debatten, of aan de nood aan

heel wat diverse arbitrage- en geschillencommissies. Kijken we b.v. in ons eigen kleine wereldje maar eens naar burens- of familieruzies. Of gaan we de meningsverschillen met derden na als er n.a.v. een verkeersongeval een gemeenschappelijk aanrijdingsformulier moet ingevuld worden. Niet zelden verzint één der betrokkenen even later “een betere uitleg” en komt men tot emotioneel oplopende onenigheid. Dan is er nood aan ondubbelzinnige antwoorden op vragen als: “Wat is er aan de hand”? “Wat zijn de feiten”? “Wat is er juist gebeurd”? “Wat zijn de gegevens”? Het zijn allemaal vragen die de noodzaak van het kennen en het weergeven van de juiste en relevante gegevens weerspiegelen. Ofschoon “de feiten op zich niet liegen”, toch weet zo goed als iedereen dat ze in heel wat situaties niet steeds “onmiddellijk en direct” worden weergegeven.

1.05. Aanschouwen

Ook het aanschouwen staat in verband met het juist vatten van een opgave. Van Dale, *Groot woordenboek*¹⁴, definieert de term ‘aanschouwen’ als een met de ogen waarnemen, maar ook een verstandelijk vatten. Een ‘aanschouwing’ is dan niet alleen een visuele waarneming, maar eveneens een niet-zintuiglijke, in de geest verkregen voorstelling. Sedert Husserl spreken de fenomenologen ook van een louter verstandelijke aanschouwing.

Een buitenstaander kan naar een schaakspel kijken en alle stukken visueel waarnemen. Iemand die echter goed vertrouwd is met het schaakspel kan zich zonder moeite het schaakbord in gedachten voorstellen, en dit met alle stukken op hun juiste plaats. Dit laatste is dan geen visuele maar een verstandelijke aanschouwing.

Van sommige mensen zegt men dat ze een fotografisch of eidetisch geheugen hebben. Ze kunnen zich beelden die ze ooit hebben gezien, tot in de kleinste details herinneren. Ooit weigerde een prof een student de toegang tot het mondelinge examen. De prof gaf als reden op dat hij ‘zag’ dat de student nog geen enkele les van hem had bijgewoond, want hoe hij ook in zijn herinnering ‘zocht’, de student was tussen de meer dan honderd studenten in de aula, geen enkele keer te zien.

Staan we in wat volgt even stil bij de aanschouwing, nu niet begrepen als een visuele waarneming, maar wel als een in de geest verkregen voorstelling. Dan blijkt dat deze aanschouwing zich niet alleen als een intuïtie, spontaan en direct kan voordoen, maar dat ze het gevolg kan zijn van een bewuste activiteit van onze denkende geest. M.a.w., tijdens het redeneren, wat helemaal geen ‘spontane’ activiteit is van onze denkende geest, treden toch

‘flitsen’ van intuïtie op die dit verstandelijke redeneren bij herhaling doorkruisen. Hiermee wordt duidelijk dat de grens tussen het loutere ‘aanschouwen’ en het exclusieve ‘redeneren’ niet juist afgebakend is en dat er een soort ‘niemandsland’ bestaat waarin beiden zich beurtelings laten gelden. Gaan we hieronder in op een aantal niet-visuele aanschouwingen. Beginnen we met aanschouwingen waarbij het spontane duidelijk overheerst, nadien kijken we naar een aanschouwing, waaraan het bewuste redeneren niet helemaal vreemd is.

Spontane (intuïtieve) aanschouwing
De medemens als “ik-nog-een-keer”.

Intuïtie kan worden omschreven als een “ingeving”, een vorm van “direct weten”, zonder dat hierbij geredeneerd werd. Hoe een intuïtie tot stand komt, is meestal nauwelijks te achterhalen. De Duitse filosoof en psycholoog Oswald Külpe (1862 / 1915) zei dat onze geest niet-zintuiglijke bewustzijnsinhouden bevat. Wij nemen verbanden waar omwille van hun gelijkenis of samenhang, ook zonder dat er van zintuiglijke beelden sprake is.

De Joods-Franse levensfilosoof H. Bergson (1859 / 1941), *La pensée et le mouvant*, meende dat bij de aanschouwing het bewustzijn direct samenvalt met dat wat aanschouwd wordt. Hij geeft als voorbeeld de intuïtie waarmee wij de medemens, het “alter ego” kennen.

De uitdrukking “ik-nog-een-keer” of “Ich-noch-einmal”, komt van de Duitse filosoof Arthur Schopenhauer (1788 / 1860). Hij wees er op dat wij de medemens op twee grondig verschillende wijzen kunnen duiden. Voor de koele, afstandelijke en al te kritische mens is de naaste een “nicht-Ich”, een “niet-ik”, maar voor de liefdevolle mens die zich kan inleven in de vreugden en de ellenden van zijn of haar medemens, is diezelfde naaste een “Ich-noch-einmal”, een “ik-nog-een-keer”. De vreugden van anderen zijn ook zijn of haar vreugden, hun verdriet is zijn of haar verdriet.

Zo was voor de Sovjetleider J. Stalin (1878 / 1953) en zijn zielsverwanten, of voor de nazi’s die het Jodendom wilden uitroeien, de medemens een “nicht-Ich”. Zo kan men in een drukke winkelstraat wandelen en bijna uitsluitend oog hebben voor wat er in de uitstalramen ligt. Wordt er dan plots iemand door een auto aangereden, dan kunnen enkele omstaanders er emotioneel heel intens bij betrokken worden. Men is begaan met het slachtoffer, men deelt in zijn of haar lijden, en wil hem of haar op alle mogelijke wijzen bijstaan. Van een eerder “niet-ik” wordt een aantal toeschouwers plots een “ik-nog-een-keer”. Doordat wij ons inleven in de naaste en ons voor diens noden en

vreugden openstellen, komen wij tot een intuïtief aanvoelen van iets in diens zielenleven. Door zelf pijn en verdriet te kennen, hebben wij een intuïtief besef van de pijn en het verdriet van een medemens.

De Vlaamse auteur Ernest Claes (1885 /1968), *Voor de open poort*¹⁵, geeft ons een voorbeeld van de aanschouwing die hij ervaart bij de ontmoeting van een medemens. Hij schrijft: “En in dat ondeelbaar ogenblik waarop men een mens voor de eerste maal ziet, heb ik hem geheel in mij opgenomen, voor goed. En tegelijkertijd gebeurde er iets in me. Daar kwam een voldoening als een inwendige blijdschap over me, alsof iets in me zegde: Dat is de mens waar je op gewacht hebt. En ik wist meteen dat het een goed en verstandig mens was. Waaraan ligt dat? Vanwaar kwam die vreemde inwendige gesteldheid mij niet te vergissen in een mens die ik voor de eerste maal zag?” Tot zover dit citaat van Claes.

Het lijkt wel alsof er op een dieper niveau van werkelijkheid even geen scheiding bestaat tussen de schrijver en de medemens. Alsof beiden zich met elkaar vereenzelvigden. Heel wat mensen beweren een gelijkaardige intuïtie te ervaren bij een eerste contact met iemand die ze niet kennen. Sommigen zeggen dat ze bij een eerste ontmoeting al direct aanvoelen of het ‘klikt’ of niet.

Een “aha-erlebnis”.

Een spontane intuïtie kan zich ook voordoen als mensen al enige tijd met een intellectueel probleem geworsteld hebben en er niet direct een oplossing voor vinden. Dan kan een inzicht plots doorbreken. Men noemt dit met een Duitse term een “aha-erlebnis”. Intuïtie en verstandelijke redeneren doorkruisen hier elkaar. Dikwijls klinkt er dan zoiets als een “Ah, nu begrijp ik het!”, of een “Aha, ik heb het gevonden!”. Vergelijken we het enigszins met ‘Eureka!’, de uitroep van Archimedes, toen hij plots inzag hoe hij kon nagaan of de kroon van de koning wel uit puur goud bestond. Letten we maar eens op de uitroep van een kind op het ogenblik dat het door heeft hoe een goocheltruc in elkaar zit. Of kijken we naar de opluchting die een detective ervaart als hij plots de samenhang ‘doorziet’ in de vele losse elementen van een misdrijf, of naar een natuurkundige bij wie plots een belangrijk wetenschappelijk inzicht doorbreekt. De Duitse chemicus F. Kekulé (1829 /1896), ooit nog hoogleraar in Gent, vertelde dat hij de scheikundige formule van benzeen maar niet kon vinden. Tijdens een droom zag hij in gedachten hoe ketens van atomen zich vormden als een slang. Tot de slang de eigen staart in de bek pakte en hij hierdoor plots inzag dat de structuur van benzeen kringvormig was. Kekulé had hiermee de zogenoemde ‘benzeenring’ ontdekt. Het lijkt er op dat ons onderbewuste mee in het zoeken naar een oplossing betrokken wordt en in

een aanschouwelijke en beeldende taal, de enige taal die het onbewuste kent, intuïties, flitsen van inzicht, naar onze bewuste aanschouwing overbrengt.

Paranormale intuïties

Dat een intuïtie ons verbazingwekkend kan toeschijnen, mag b.v. blijken uit wat volgt. De Duitse arts en natuuronderzoeker H. Lichtenstein (1780 / 1857) schrijft in zijn *Reisen im südlichen Africa*¹⁶ dat hij ooit getuige was van een merkwaardige intuïtie op één van zijn ontdekkingsstochten. Hij verbleef in het begin van de 19de eeuw in zuidelijk Afrika bij de Xhosa, een volksstam in Transkei en Ciskei. O.m. Nelson Mandela was een Xhosa. Toen Lichtenstein dit volk bezocht, beschikte het wel over telwoorden, maar zij gebruikten ze zelden. De meesten van hen konden overigens niet verder tellen dan tien. Lichtenstein beweerde dat sommige Xhosa een ander type van tellen gebruikten dan wij. Telkens wanneer kudde van vier- tot vijfhonderd runderen huiswaarts gedreven werden, merkte de eigenaar het op als er dieren ontbraken. De Xhosa kon dan ‘intuïtief’ zeggen hoeveel er tekort waren en kon bovendien de ontbrekende dieren nauwkeurig beschrijven. Blijkbaar beschikten sommigen van hen over een soort van paranormaal vermogen om te ‘zien’ of hun kudde al dan niet volledig waren. Ook aan het geblaat konden zij het individuele dier herkennen. Voor de westerling die uiterst sceptisch staat tegenover alle mantiek, kan dit hoogst ongewoon en zelfs ongeloofwaardig lijken.

Hans Driesch, *Alltagsrätsel der Seele*¹⁷, zegt in dit verband dat de mens in zijn diepere wezen helderziend is. Dit mantisch waarnemingsvermogen is echter begrensd door en gebonden aan de werking van de hersenen. Zonder deze beperkingen zou de mens zich kunnen verliezen in een overvloed van ‘gezichten’, van paranormale waarnemingen. Soms echter breekt de mantische vorm van waarneming - zoals hier bij de Xhosa - wel door.

Ook volgens M. Moncrieff, *The Clairvoyant Theory of Perception*¹⁸, is de paranormale graad van waarnemen de eerste en altijd aanwezige vorm van waarneming. De ontmoeting van de mens met het beoogde stukje werkelijkheid is er onmiddellijk en direct, zonder tussenstappen. Er is niet, zoals Descartes het stelde, eerst een bewustzijn dat zich vertwijfeld afvraagt of de buitenwereld die men denkt te ervaren, wel echt is en waarbij men in het beste geval zo tot een indirect ervaren van de werkelijkheid komt.

Moncrieff actualiseert met zijn theorie een oeroud inzicht, eigen aan heel wat mantische, magische en religieuze praktijken van vele volkeren. Dat de mens in zijn of haar on- en onderbewuste lagen zichzelf beter doorziet dan dat

de psychiater zijn of haar patiënt kent, werd o.m. al door Freud en Braatoy gesteld. Men kan het bereiken van deze diepere zelfkennis als een vorm van helderziendheid beschouwen. Maar lang niet iedereen bezit ze, en in de voorbeelden, aangehaald door Braatoy (1.03: de wereld van de droom) en Freud (de verlamde patiënte), was er een psychiater nodig om de mens iets van het eigen diepere wezen te laten kennen.

Tot zover een aantal aanschouwingen, waarbij een spontane intuïtie duidelijk overheerst.

Beredeneerde (discursieve) aanschouwing

Zoals gezegd kunnen aanschouwingen zich ook laten gelden tijdens het verstandelijke redeneren. Denken we weer aan twee mensen die aan het schaken zijn. Op de tafel voor hen bevindt zich het schaakbord met daarop de vele schaakstukken in een welbepaalde positie. Het gaat erom de koning van de tegenspeler te veroveren, hij moet 'schaakmat' gezet worden. De spelers zien visueel voor zich de plaatsen die de schaakstukken op het bord op een bepaald ogenblik innemen. Elke goede speler 'denkt' nu een aantal beurten vooruit. In gedachten 'voorziet' hij een volgende zet waarmee hij de tegenspeler in moeilijkheden kan brengen. Hij tracht zich eveneens voor te stellen welke zet de andere speler als antwoord hierop kan doen, om uit die bedreigde situatie los te komen. En hoe hijzelf dan op zijn beurt weer kan reageren om een aanval op de koning of op een belangrijk schaakstuk van de tegenspeler te organiseren.

Geroutineerde schakers denken zo meerdere zetten vooruit. In gedachten 'zien' zij telkens de nieuwe situatie die dan ontstaat en beredeneren ze. Hun 'aanschouwing' is deels ontstaan uit de actuele visuele waarneming van de stukken op het bord, en deels uit de voorstelling van het verdere spelverloop dat zij in hun geest hebben gevormd. Zo 'denken' zij in stilte voortdurend in een aantal voorwaardelijke zinnen: "Indien ik dit stuk zo verplaats, dan volgt daaruit dat de tegenspeler zo of zo moet reageren. Maar als hij dan op zijn beurt dat of dat doet, dan kan ik reageren met dat stuk op die of gene plaats te zetten". Beiden redeneren getrouw aan de spelregels, volgens de axiomatic van het spel. Ze denken 'discursief'. Het is echter niet uitgesloten dat zij tijdens dit beredeneren, nog een geniale intuïtie 'doorkrijgen' die het spel in hun voordeel kan beslechten. Het intuïtieve en discursieve denken zijn niet steeds van elkaar te scheiden. Toch is het duidelijk dat de klemtoon bij een activiteit als schaken, vooral op het redeneren ligt.

Geven we nog enkele voorbeelden van aanschouwing waarbij het discursieve denken overheerst.

Tracht ik met de wagen een welbepaalde weg uit te stippelen, dan kan ik me de achtereenvolgende straten die ik al ken en die ik moet doorrijden om mijn bestemming te bereiken, in gedachten voorstellen. De aanschouwing bestaat hier in hoofdzaak in een verstandelijk vatten. Daar waar ik niet zeker ben van de weg, kan ik een plan raadplegen of van achter mijn pc op internet het stratenplan bekijken. Meer nog, ik kan zelfs die beelden op het scherm oproepen alsof ik werkelijk in de wagen zit. Zo kan ik al vanuit mijn luie zetel een kijkje nemen op de gevaarlijkste kruispunten. Uiteindelijk, na een combinatie van visuele waarneming en de voorstelling die ik me in gedachten maak van de te volgen weg, ben ik vrij zeker dat ik zonder grote problemen mijn bestemming ga bereiken.

Of veronderstel dat ik een mij bekend boek in mijn boekenkast wil opzoeken. In gedachten stel ik me de kleur en de grootte van de titel op de rug van het boek voor. Dan overloop ik met een vluchtige blik alle boekenplanken en vergelijk de ruggen van de vele boeken met de voorstelling die ik in gedachte heb, tot ik plots de rug van het bewuste boek opmerk.

Of nog: In een kledingzaak past een dame een lichtrood zomerkleedje en bekijkt zichzelf hiermee in een spiegel. Plots vraagt ze aan de verkoopster: “Heeft u dit modelletje ook in een lichtblauwe tint? Ik denk dat het heel wat beter zal staan bij mijn blauwe ogen en mijn lichtblauwe handtas.” In gedachten ‘ziet’ ze zichzelf al met een blauw kleedje en de blauwe handtas en wil haar voorstelling hiervan toetsen aan de werkelijkheid. Dus past ze het lichtblauwe kleedje. Ze vindt dat het wel meevalt. Maar na enig draaien en keren voor de spiegel twijfelt ze. Ze vraagt zich af of het eerste kleedje toch niet mooier zal zijn. Dus wordt het eerste experiment even herhaald en wordt het rode kleedje opnieuw gepast. Dan even terug draaien en keren voor de spiegel. ‘Neen’, zo besluit ze, “het blauwe was toch mooier”. En bij een goedkeurende hoofdknik van haar man die zich op zijn beurt ook het eerste beeld visualiseert, valt alle twijfel weg. Het kleedje is verkocht. Laat het nu maar zomeren, ze zal er stralend uitzien.

Tot zover een aantal aanschouwingen waarbij de klemtoon op het discursieve waarnemen en redeneren ligt en minder op de spontane intuïtie.

Aanschouwing: Eerst beredeneerd, dan intuïtief?

Aanschouwingen kunnen visueel of niet-visueel gedefinieerd worden. In het laatste geval tonen dergelijke voorstellingen zich niet via onze ogen, maar wel direct in onze geest. Deze aanschouwingen kunnen op hun beurt

spontaan, intuïtief en blijkbaar zonder directe aanleiding opkomen, of ze kunnen zich tonen als flitsen van inzicht tijdens het discursieve redeneren. Gaat men er wat dieper op in, dan blijkt dat heel wat intuïtieve aanschouwingen toch een discursieve achtergrond hebben.

Illustreer we dit ook met een voorbeeld uit de didactiek van het aanvankelijke rekenen. Zo zal een volwassene bij de vraag hoeveel twee plus drie is, ogenblikkelijk en ‘intuïtief’, ‘vijf’ antwoorden. Elke leerkracht die vertrouwd is met de eerste stappen in het aanvankelijke rekenen, weet echter hoe bijzonder moeilijk deze bewerking kan zijn voor sommige kinderen. Vooreerst moet de betekenis van het gegeven en het gevraagde duidelijk voor ogen staan. Een kind moet aanvankelijk deze bewerking met materiaal kunnen uitvoeren. Het moet effectief twee blokken kunnen nemen, nadien nog eens drie blokken, ze bij elkaar voegen en ze opnieuw één voor één aanwijzen en synchroon tellen, om dan te zeggen hoeveel het er samen zijn (het visueel ‘aanschouwen’). Dan pas ben je als begeleider zeker dat de opdracht begrepen is. Nadien moet deze handeling via een aantal tussenstappen verkort en verinnerlijkt worden. Uiteindelijk moet het kind zich in gedachten deze handeling kunnen voorstellen (het verstandelijk ‘aanschouwen’) en correct verwoorden: “Ik heb twee blokken, ik doe er drie bij, dat geeft samen vijf blokken”. Ook moeten de symbolen ‘+’ en ‘=’ verduidelijkt worden, samen met de syntaxis van een som: $. + . = .$. Letten we ook op het teken ‘=’. Benader je dit als een: “is samen” of als een “is evenveel als”. In het eerste geval heb je 5 blokken nodig om de oefening uit te voeren en maak je de som: “2 en 3 geeft samen 5”. In het tweede geval moet je er 10 hebben en maak je een vergelijking. Dan liggen aan de linkerzijde van het ‘=’ teken 2 blokken en nog eens 3, en aan de rechterzijde liggen er 5. Dan heb je: “2 en 3 is evenveel als 5”. Uiteindelijk komt de juiste verwoording: “ $2 + 3 = 5$ ”. Nadien volgt nog het memoriseren van deze en alle overige basisbewerkingen. Er is een doordachte didactiek, veel geduld en heel wat expliciet (discursief) oefenen vereist vooraleer de bewerkingen uiteindelijk goed gememoriseerd zijn. Eens zover, maar daar kan een hele tijd over gaan, is er van een discursief redeneren nauwelijks nog sprake en lijkt het wel of de oplossing van rekensommen spontaan en bijna ‘intuïtief’ verwoord wordt.

Men ziet zo dat een gelijkaardig verhaal kan verteld worden over het leren lezen, het inoefenen van de maaltafels, leren typen, piano spelen, fietsen, een wagen besturen of over nog heel wat andere vaardigheden.

Wat in deze voorbeelden uiteindelijk als ‘intuïtieve’ kennis bestempeld wordt, is niet zelden het resultaat van een leerproces, dat aanvankelijk verre

van intuïtief was. Heel wat van de tussenstappen die nodig waren om die vaardigheden te verwerven, zijn ondertussen geautomatiseerd en vergeten. Ze zijn on- en onderbewust geworden. Het lijkt wel alsof ze er nooit geweest zijn.

Wanneer moeten we deze tussenstappen terug in ons bewustzijn brengen? Telkens het automatisme, het 'intuïtieve' het laat afweten. Wie enige jaren niet meer met de wagen gereden heeft en zich terug in het verkeer waagt, kan merken dat hij of zij foutief schakelt. Dan moeten heel bewust alle handelingen terug nauwgezet beredeneerd worden, en moeten ze opnieuw, op een juiste wijze en in de passende volgorde uitgevoerd worden, tot ze weer een gewoonte, een automatisme zijn geworden. Dan, en pas dan, mag het hele leerproces dat tot de oplossing leidde, 'vergeten' worden. Wat in al deze voorbeelden intuïtief lijkt, heeft eigenlijk een soms lange beredeneerde voorgeschiedenis.

Zien en inzien

De term 'aanschouwen' kan slaan op een met de ogen waarnemen, maar ook op een verstandelijk vatten. Dat werd hierboven toegelicht. De aanschouwing kan zich spontaan en direct voordoen, maar ze kan ook het gevolg zijn van een bewuste activiteit van onze denkende geest. Illustreer we dit met de ervaring van een wetenschapper die thuis in zijn bureau de veranderingen van het weer bestudeert.

In zijn computer typt hij een aantal recente gegevens in over het verloop van het klimaat op aarde. De computer vertaalt deze gegevens en zet ze om in grafieken. Onze wetenschapper is vertrouwd met dit programma en weet ongeveer welke grafieken hij na het intypen van het laatste gegeven, op zijn beeldscherm mag verwachten. Even later verschijnen ze. Maar al onmiddellijk valt het hem op dat ze anders zijn dan gewoonlijk. Onze wetenschapper kan zijn ogen niet geloven: de nieuwe krommen wijken erg af van het zo vertrouwde beeld. Het nieuwe klimaat, weergegeven in de simulatie, heeft blijkbaar niets meer te zien met de traditionele voorspellingen.

Staan we hier even bij stil. Wat neemt onze natuurkundige, zintuiglijk gesproken, onmiddellijk als fenomeen waar? Hij ziet de grafieken op het scherm, maar doorheen die grafieken 'ziet' hij met zijn geest eveneens de evolutie van het klimaat, en in dit geval een niet voorspelde evolutie. Letten we op de twee verschillende werkelijkheden, er is enerzijds dat wat hij zintuiglijk 'ziet' en anderzijds dat wat zijn geest doorheen de zintuiglijke waarneming met het denkvermogen 'inziet'.

Vervolgen we het verhaal. Onze wetenschapper is, na een tijd zijn grafieken bekeken te hebben, in half denken en half dromen verzonken. Hij heeft niet gemerkt dat zijn zoontje het bureau binnenkwam. Het kind ziet zijn vader half dromend voor zich uit naar de grafieken staren. Gefascineerd kijkt het dus ook naar het scherm. Het merkt eveneens de grillige lijnen op, maar deze hebben voor het kind geen betekenis. Onze wetenschapper merkt nu plots zijn zoontje op, schiet klaarwakker, neemt het kind bij zich en beiden bekijken opnieuw de bizarre tekeningen op het scherm. Het ongevormde kind neemt enkel zintuiglijk waar. Onze wetenschapper neemt zowel zintuiglijk als intellectueel waar. Hij is, doorheen de grafieken veel meer bij het evoluerend klimaat. Deze grafieken stellen, omwille van hun samenhang met het klimaat, dat klimaat bij wijze van spreken tegenwoordig. Zijn wetenschappelijke vorming, de theorie die aangewend wordt en ook zijn ervaring bepalen mee wat 'ingezien', wat intellectueel gevat wordt.

Tot zover deze illustratie betreffende het 'aanschouwen'. Onze ogen kunnen 'zien', ons denken kan 'inzien'. Beiden brengen zo waarheid aan het licht.

Evidenties... met voorbehoud.

Het leven van elke dag leert ons dat spontane ingevingen ons soms wel, maar soms ook niet tot de juiste beslissingen brengen. Intuïties kunnen ons leiden, maar ons eveneens misleiden.

Soms zijn ze er direct, in een aantal gevallen zijn ze echter het resultaat van een discursief leerproces. Daar ging dan veel nadenken, eventueel heel wat levenservaring aan vooraf. Deze als 'gegeven' en als 'evident' beschouwen is meestal verantwoord. Vele van onze bewustzijnsinhouden zijn echter niet getoetst. We zullen er dan ook best erg voorzichtig mee omspringen en ze zoveel mogelijk en in velerlei situaties toetsen aan de werkelijkheid.

G. Bolland (1854 /1922) *Hegel's kleine Logik*¹⁹ zegt dat iedere wetenschapper over een aantal standaardoplossingen beschikt wanneer er zich problemen voordoen. Dat is dan een vorm van parate kennis. Maar dat geldt eigenlijk voor iedereen. In het dagelijkse leven ziet elke mens zich bij herhaling met moeilijkheden geconfronteerd die om een snelle oplossing vragen. Dan blijken vroegere ervaringen wel eens heel nuttig te zijn. In dat opzicht is er nauwelijks enig verschil tussen de wetenschapper en jan modaal.

Besluit

Een aanschouwing kan zowel visueel als verstandelijk tot stand komen. Een verstandelijke aanschouwing, noemen we ze ook een denkinhoud of een in gedachten verkregen voorstelling, kan zich spontaan en intuïtief tonen, maar ook discursief. Betitelen we zulk een aanschouwing ‘intuïtief’ als ze plots en direct begrippen vat. En heten we ze ‘discursief’ als ze begrippen onderling, in een ‘discursus’, in een ‘uiteenzetting’, op een rationele, redenerende wijze verwoordt.

Het logisch redeneren werkt voortdurend met aanschouwelijke begrippen, met denkinhouden. Of ze nu intuïtief of discursief tot stand komen, eens ze getoetst zijn op hun werkelijkheidswaarde en ze ‘waar’ bevonden zijn, hebben ze werkelijkheid en dus waarheid aan het licht gebracht. Dan zijn ze elk op zich een feitelijk gegeven geworden en kunnen ze een stevige basis vormen voor een verder redeneren.

1.06. Vier houdingen om werkelijkheid te benaderen volgens Peirce.

Het hele eerste deel van dit boek gaat over het vatten van het gegeven en het gevraagde. We zagen al dat beperkingen van onze zintuigen, maar ook on- en onderbewuste factoren onze waarneming kunnen beïnvloeden en kleuren. De fenomenologische methode tracht het gegeven en het gevraagde van alle vooringenomenheid of waardeoordelen te ontdoen en zo de opgave, de “feiten die niet liegen”, veilig te stellen. Andere methoden kunnen dan later hierop redenerend ingaan, waardoor ze wat strikt gegeven is, overschrijven.

Ook in dit hoofdstuk verdiepen we ons verder in de wijzen waarop mensen een opgave trachten te vatten. De Amerikaanse filosoof en logicus Peirce (1.04) beschreef in zijn *The Fixation of Belief*²⁰, een aantal geesteshoudingen of mentaliteiten, waarmee men de werkelijkheid kan benaderen. Zo onderscheidde hij de eigenzinnige, de rechtzinnige en de voorkeurs-gezinde mens. Zij allen bekijken de werkelijkheid doorheen de bril van hun subjectieve vooropstellingen. Tenslotte is er ook nog de mens die de werkelijkheid op een objectieve wijze benadert. Deze laatste houding is uiteraard het ideaalbeeld. De ervaring van elke dag illustreert echter ten overvloede dat deze laatste houding wel eens meer de uitzondering dan de regel blijkt te zijn. De meeste mensen bekijken de wereld al te dikwijls en al te gemakkelijk vanuit een aantal individuele of zelfs collectieve vooroordelen, maar eerder zelden objectief en werkelijkheidsgetrouw. Lichten we elke door Peirce beschreven houding verder toe.

Eigenzinnig (Tenacity)

Peirce sprak vooreerst van de eigenzinnige mens. Op een opgave reageert

dit type van mens uitsluitend met een eigen oplossing, gebaseerd op individuele vooroordelen. Andere overtuigingen acht hij niet de moeite waard om in overweging te nemen. Zo overtuigd is hij van de eigen vooropstellingen. Hij doet enigszins denken aan de mens zoals Diel (1.03) hem in alle ijdelheid beschreef. De eigenzinnige mens traint er zich in om een probleem steeds op juist dezelfde manier op te lossen. Soms lijkt het wel of hij iets autistisch in zich heeft. De eigen zienswijze beschouwt hij taai ('tenacity') als "de ware werkelijkheid". Deze houding lijkt eigen te zijn aan heel wat mensen. Peirce zegt dat ze de eigendunk of de zelfingenomenheid (narcissisme) van de eigenzinnige mens nog versterkt. Hij vergelijkt ze met die van een struisvogel: onaangename prikkels worden vermeden door de kop in het zand te steken. Zo iemand wordt dan enigszins 'onwerkelijk'; hij of zij is niet echt op de werkelijkheid afgestemd.

Peirce illustreert deze houding nog met die van een zakenman die met economische problemen geconfronteerd wordt. Zo iemand verwacht alle heil uitsluitend van een vrije-markt-economie. En dit zonder zich ook maar te informeren over eventueel andere economische structuren. Zo vermijdt hij dat hij zijn mening zou moeten herzien. Het blijft voor iedereen, maar zeker voor de eigenzinnige mens, een enorme opgave om iets van de al gevormde basis-axioma's over de werkelijkheid te moeten herzien. Zo is de aanhanger van een welbepaalde vorm van creationisme - hier het geloof dat het ontstaan van de kosmos het resultaat is van een plotselinge en éénmalige materiële schepping - niet te overtuigen van de evolutietheorie. Zo ook sluit een aantal wetenschappers zich apriori af van ieder strikt wetenschappelijk onderzoek naar paranormale fenomenen.

Rechtzinnig (Authority)

Volgens Peirce reageert de rechtzinnige mens op een opgave uitsluitend met een oplossing die door één of ander gezag wordt opgelegd. Dit type van mens zal richtlijnen of besluiten van b.v. religieuze of politieke overheden zonder verdere kritische vragen opvolgen. Reeds de middeleeuwse theoloog Thomas van Aquino²¹ (1225 / 1274) zei dat het zich beroepen op het menselijk gezag, het zwakste argument is dat men kan bedenken. De rechtzinnige vreest de twijfel en meent dat de beste en veiligste verantwoording van de eigen mening gelegen is in het sociale of gemeenschappelijke aanvoelen: "als zovelen zo denken, dan kan het toch niet verkeerd zijn".

Zoals Peirce het zag, is de sociale aanleg die in ieder mens aanwezig is, de bron van de rechtzinnigheidsmethode. Juist door zich veilig binnen een eerder kleine groep af te sluiten, riskeert de rechtzinnige, net zoals de eigenzinnige,

enigszins van de wereld te vervreemden.

De ‘autoriteit’ waar hij naar opkijkt, kan b.v. belichaamd worden in één persoon. Een zogenaamde ‘deskundige’, een prof, een politicus of een wetenschapper, zij allen kunnen met gezag spreken over een terrein dat zij grondig beheersen en dat als vanzelf voortvloeit uit hun deskundigheid. Deze rechtmatige vorm van gezag stelt geen probleem.

Anders wordt het met de mens die nauwelijks deskundigheid bezit en zich eigenmachtig toch gezag wil toekennen. Denken we aan een filmster die een schoonheidsproduct aanbeveelt, of aan een bekende sportman of sportvrouw wiens naam b.v. wordt geassocieerd aan reukwater of een merk van kleding. Het blijft uiteraard de vraag of deze beroemdheden op dat terrein enige bevoegdheid hebben en of ze dat wat ze aanprijzen ook zelf kennen.

Zoals gezegd, kunnen kerkelijke of politieke systemen in een aantal gevallen ook een ‘orthodoxie’, een rechtgelovigheid, in stand houden. De nu door de Roomse kerk zo betreurde inquisitie was een vorm van autoritaire methode. In autoritaire systemen als de gewezen Sovjet - Unie, nazistisch Duitsland of fascistisch Italië, was het gezag van de partij doorslaggevend. Ook vandaag kent de wereld nog heel wat totalitaire regimes. Het vraagt van de individuele staatsburgers heel wat moed om voor een eigen mening en het recht op vrije informatie op te komen. De gezagsmethode - aldus een gelaten Peirce - zal altijd de grote massa beheersen.

Eén der opvallendste kentrekken van ‘gezag’ zoals hierboven beschreven, is dat “men niet meer redeneert”. Het logisch denkvermogen wordt tussen haakjes gezet. Sommigen beweren dat een aantal musici uit de pop- en rockwereld met hun anarchistische levensvisie het opvoedingssysteem der ouders en de traditionele waarden in vraag stellen en dat ze zo bij slaafse en weinig kritische jongeren een al te grote populariteit genieten.

Volgens Th. Adorno, *The Authoritarian Personality*²², overwaardeert de autoritaire mens zich al te gemakkelijk. Hij wordt wel eens meer gekenmerkt door simplistische en ongenueanceerd zwart-wit redeneringen en oordelen. Zijn persoonlijkheid is in vele gevallen gestoord. De eigen overwaardering gaat meestal samen met het minachten van de medemens. Hij ziet de naaste vooral als een object en treedt niet in persoonlijke voeling met hem of haar. Ook de ‘wetenschapper’ die ieder religieus geloof met machtsmiddelen onderdrukt, is autoritair. Maar even autoritair is de ‘gelovige’ die elk wetenschappelijk of persoonlijk onderzoek neerhaalt en als ‘gevaarlijk’ bestempelt.

Voorkeursgezin (Apriory)

Een derde wijze om de eigen overtuiging kracht bij te zetten bestaat er volgens Peirce in om zich strikt te houden aan eigen voorkeuren. De voorkeursgezinde mens wil, in tegenstelling tot de twee voorgaande methodes, wel tot dialoog komen met andersdenkenden, maar dan zo dat hij of zij toch de eigen vooropstellingen tracht door te drukken. Men houdt het hoe dan ook bij wat men “apriory”, bij wat men vooraf beslist heeft. En dit liefst zonder enige toetsing aan de werkelijkheid. Men blijft veel liever binnen de gesloten sfeer van de meestal gevoelsmatige maar weinig logische discussie. De eigen mening wordt als “de werkelijkheid” bestempeld. Wel aanvaardt hij of zij, in tegenstelling tot beide vorige meningsvormingen, dat de medemens er een andere mening kan op nahouden. Toch wordt ieder verhelderend gesprek, ieder ingaan op een logische tegenargumentatie, angstvallig vermeden. Hij of zij leeft volgens de eigen voorkeuren. Zoals in de beide vorige gevallen riskeert hij of zij, alle dialoog ten spijt, de gegevens niet tot hun recht te laten komen.

Werkelijk (Reality)

Als laatste onderscheidde Peirce die houding die objectieve werkelijkheid aan het licht brengt, die de gegevens laat zijn wat ze werkelijk ‘zijn’. Hij zegt dat slechts datgene ‘werkelijk’ (‘real’) is, dat geheel onafhankelijk van ons bewustzijn op een duurzame wijze bestaat. Niet de eigenzinnige interpretatie telt, of wat anderen voorzeggen, of de eigen voorkeur, wel de gegeven werkelijkheid op zich. Hiermee toont Peirce zich een aanhanger van de middeleeuwse scholastiek. Deze kerkelijke filosofie situeerde zich tussen 500 en 1450. We komen er verder in de tekst nog op terug (4.06). Vermelden we toch reeds dat voor de scholastische denker, denkinhouden uiteindelijk aan een objectieve structuur beantwoorden. Ze bestaan geheel onafhankelijk van de mens. Evenals de wetten van de natuurkunde zijn ze heel wat meer dan subjectieve gedachteconstructies in en van onze geest. De werkwijze van Peirce is door en door pragmatisch, op resultaat gericht. Hij stelt het zo: werk met het (voorlopige) beeld dat je al in je geest hebt, experimenteer ermee, ga erover in discussie, toets, weerleg, zoek bevestiging en ga zo het effect ervan na. Is het (nog) niet werkelijkheidsgetrouw, experimenteer dan verder, zoek, verbeter, verander en vervolledig. Uiteindelijk kom je tot een uitgezuiverde denkinhoud en tot een objectief beeld van wat echt werkelijk ‘is’.

Wie eenzelfde werkelijkheid toetst, zal uiteindelijk tot eenzelfde denkinhoud komen. Daarom is voor Peirce het hoofdkenmerk van werkelijkheid, haar uitwendige duurzaamheid. Hij sprak van “external permanency”. Deze werkwijze is objectief, onafhankelijk van de eigen zin, van

wat anderen voorzeggen of van de eigen voorkeur en geeft op een objectieve wijze werkelijkheid weer. Op de lange duur (“in the long run”) komt zo de objectieve werkelijkheid tot haar recht.

De spiegelmens

Volgens Peirce zijn eigenzinnigheid, rechtzinnigheid en voorkeursgezindheid soms behoorlijk aan het werk in het zoeken naar wat juist de gegevens zijn. Slechts de vierde houding, die objectief werkelijkheid wil bloottrekken, is voor hem de enig juiste. We zouden met dit alles in hem een late volgeling van Parmenides van Elea (+/- -515) kunnen herkennen. Parmenides was een Grieks filosoof en stichter van de Eleatische school, (Elea, in Zuid-Italië). Hij leerde als eerste dat men best “denkt volgens de werkelijkheid zelf”. Men moet de eigen vooropstellingen aan de werkelijkheid aanpassen. Niet omgekeerd. De mens die objectief te werk gaat en werkelijkheid (‘reality’) bloottrekt, wordt “de spiegelmens” genoemd. De denkinhouden die hij in zijn geest heeft, zijn een juiste weerspiegeling van de objectieve werkelijkheid buiten zijn geest.

Gezien de al te menselijk neiging om de drie eerste methoden te huldigen, is deze vierde methode moeilijk. Vele mensen duiden eigenzinnig, rechtzinnig, of voorkeursgezind. Ze vatten niet ten volle de objectieve betekenis van de opgave, van dat wat gegeven en gevraagd is. Zoals St.-Augustinus (354 /430), de grote kerkvader der patristiek - een andere naam voor deze vroeg christelijke filosofie die aan de scholastiek voorafgaat - opmerkte, hebben wij het leeuwenaandeel van onze overtuigingen zelf nooit getoetst maar ‘geloven’ er toch in.

Peirce staat niet stil bij het feit dat iedere mens, zowel de wetenschapper als de ongeschoolde en eenvoudige mens, indien hij of zij niet oplet, kenmerken van elk van de vier houdingen tegelijk kan vertonen. In dat opzicht zijn wij eigenlijk allen aan elkaar gelijk.

1.07. De werkelijkheid wordt al te eigenzinnig benaderd.

De denkfouten die de mensen maken, bestaan meestal niet in foute redeneringen op zich, wel omdat men vertrekt vanuit verkeerd geïnterpreteerde gegevens of vanuit foute vooropstellingen. Dat stelden we al bij de aanvang van dit boek. Vandaar het ontzettende belang om de eigen axioma’s te kennen. Zijn we er ons van bewust, of worden we beïnvloed of zelfs beheerst door on- en onderbewuste axioma’s? Zoals al aangehaald, hoort de huidige mens niet graag zeggen dat ‘iets’ buiten zijn wil hem of haar zou beheersen. En toch, het volstaat om een krant te openen en na te gaan welke

misdaden dagelijks het nieuws halen. Dan rijst bij herhaling de vraag: “wat bezielt sommige mensen toch om zo te handelen?” Komt zo iemand na rijp beraad tot inzicht dan worstelt hij of zij nadien met de vraag: “Hoe heb ik zoiets kunnen doen? Ik begrijp het zelf niet.” Dergelijke uitlatingen tonen aan dat niet steeds bewuste mentaliteiten ons in hun greep kunnen houden. Sommige van onze vooropstellingen leiden een eerder verborgen leven en is het slechts na enige tijd en naar aanleiding van opvallende gebeurtenissen, dat we ze bij onszelf opmerken. Zichzelf of anderen echt leren kennen vraagt tijd. “Mama”, zo vroeg de kleine Sofie, “wanneer heb je papa leren kennen?” “Vijf jaar na ons huwelijk”, antwoordde de moeder. Er is een initieel kennen dat eerder oppervlakkig is, en een kennen dat meer het wezenlijke van een medemens beoogt. Sofie bedoelde het eerste, de moeder het laatste. Peirce leerde ons dat onze vooropstellingen eigenzinnig, rechtzinnig of voor-keursgezend kunnen zijn. Illustreer we deze respectievelijke houdingen met een aantal steekproeven. Beginnen we met enkele getuigenissen waaraan een zekere ‘tenacity’, een zekere eigenzinnigheid niet vreemd is.

Servan-Schreiber: “Dit is geen wetenschappelijke houding”.

Lezen we het getuigenis van D. Servan-Schreiber, Frans arts en psychiater, en directeur van de medische afdeling aan de universiteit van Pittsburg, V.S. Zijn verhaal illustreert op een eerder tragische wijze de macht van een eigenzinnige axiomatic in de medische wereld. In zijn boek met de veelzeggende en gedurfde titel: *Guérir le stress, l’anxiété et la dépression sans médicaments ni psychanalyse*²³ schrijft hij: Als grote vorderingen zich hebben voltrokken, voordat er een theorie ze kan verklaren, hebben ze systematisch een hevige weerstand ontmoet van de zijde van de gevestigde wetenschap. Eén der duidelijkste voorbeelden hiervan is de geschiedenis van dokter Philippe Semmelweis. Hij was de Hongaarse dokter die het belang van de bestrijding van de besmetting (de afwezigheid van bacteriën) bij de bevalling heeft aangetoond, twintig jaar vooraleer de bekende Franse scheikundige en stichter van de microbiologie, L. Pasteur (1822 /1895) dit aantoonde. In de kraamafdeling waar de jonge Semmelweis in die tijd assistent was, stierf meer dan één vrouw op drie aan koorts enkele dagen na de bevalling.

Semmelweis had de uitzonderlijke intuïtie om volgend experiment voor te stellen: alle dokters van het hospitaal, die dikwijls dissecties uitvoerden met de blote hand, moesten hun handen met bleekwater wassen vooraleer de geslachtsdelen van de aanstaande moeder aan te raken. Hij had de grootste moeite om deze idee ingang te doen vinden. De resultaten van zijn experiment waren uitzonderlijk. In één maand daalde de mortaliteit van één patiënt op drie tot één op twintig. Het voornaamste gevolg van dit experiment van

Semmelweis was ... zijn afdanking. Zijn collega's die dit handen wassen met warm water vervelend vonden, organiseerden een muiterij en bekwamen zijn ontslag. Omdat men in die tijd geen enkele goede reden vond voor dergelijke resultaten, werd Semmelweis belachelijk gemaakt en dit ondanks zijn schitterend experiment. Hij stierf, bijna gek, slechts enkele jaren voorafgaand aan de ontdekking van de sterilisatietechniek door de Franse bioloog L. Pasteur (1822 /1895).

Geven we nog een tweede getuigenis van diezelfde auteur. Servan-Schreiber beschrijft eveneens zijn eerste confrontatie met acupunctuur tijdens zijn studententijd te Dharamsala, India. Depressies werden daar op die wijze behandeld. Hij ging er toen niet op in, evenmin als zijn westerse collega's. In 1980 was hij toeschouwer bij een operatie in Peking. Een vrouw werd er in de buik geopereerd om er een gezwel te laten verwijderen. Dit gebeurde geheel zonder anesthesie, via acupunctuur. Tijdens de operatie was de vrouw voortdurend in gesprek met de chirurg. Noch Servan-Schreiber, noch zijn academisch geschoolde collega's gingen er toen op in. Het was "trop loin et trop ésotérique" zo schrijft hij. Voor de derde keer wordt hij met acupunctuur geconfronteerd wanneer hij een patiënte van hem, die hij zware en langdurige depressiva had voorgeschreven, vier weken later op straat ontmoet, gezonder dan ooit. Na enig aarzelen, vertelde de vrouw enigszins verveeld wat ze gedaan had. Ze had zijn medicijnen niet genomen, maar had een acupuncturiste geconsulteerd. Die had haar in slechts vier sessies van haar depressie verlost. Nu gaat hij er eindelijk wel op in, en laat zich ook eens met acupunctuur behandelen. Hij beschrijft zijn verbazing wanneer de acupuncturiste hem een aantal details over zijn medische toestand weet te vertellen. Iets waarvoor de Westerse geneeskunde zeer gesofistikeerde en dure toestellen nodig heeft. Hij schrijft: "je sentais l'électricité qui paraissait avoir 'trouvé' l'aiguille". De acupuncturiste licht toe: "Ce que vous sentez, c'est le chi (opm.: de fijnstoffelijke energie) qui se déplace, qui est attiré par l'aiguille". Blijkbaar worden ziekte en ongemak hier gezien als het gevolg van een verkeerd georiënteerde uiterst fijne energie. De therapie bestaat er in, via de naalden, deze energie weer op haar juiste plaats te brengen. Eens deze energie terug in evenwicht is, heeft dit zijn weerslag op het fysische lichaam en is genezing er het logische en noodzakelijke gevolg van.

Geconfronteerd met deze alternatieve geneeswijze vraagt de schrijver zich af waartoe al zijn zo moeizaam verworven medisch-wetenschappelijke kennis dient als hij de mensen er niet of niet zo goed kan mee helpen als een aantal alternatieve methoden dat kan. En verder betreurt hij de eigenzinnige houding

van vele academisch gevormde collega's die nauwelijks aandacht hebben voor heel wat traditionele en degelijke geneeswijzen.

Verwijzend naar het onderscheid tussen 'zinvatting' en 'zinstichting' zouden we kunnen stellen dat sommige collega's van Servan-Schreiber de zin van alternatieve geneeswijzen niet vatten, maar er een eigen, niet werkelijkheidsgetrouwe betekenis aan geven. Zij stichten een eigen zin. Zij vatten de echte zin niet, en willen die ook niet vatten, maar bezorgen het gegeven zelf een zin en voeren zo een storende boordelingsfout in tussen henzelf en het gegeven.

De medische wetenschap

Blijven we nog even bij de medische wetenschap. B. Kiefer, hoofdredacteur van *Médecine et Hygiène*, beantwoordt in de krant *Le temps*²⁴ de vraag of de geneeskunde wel een wetenschap is, als volgt. "Om eerlijk te zijn, zij is veeleer een onmetelijk samenspel van praktijken en theorieën waarvan de wetenschappelijke aard niet steeds is getoetst. Hiertoe behoren o.m. de psychoanalyse, de genetische benadering van ziekten en de takken die zich specialiseren in organen zoals de cardiologie en de pneumologie. Wat wel wetenschappelijk is in de strikte zin, zijn niet zozeer omvattende theorieën maar wel kleine stukjes theorie die bewezen zijn dankzij studies. Zo b.v. het feit dat tien seances van een psychotherapie even doeltreffend zijn bij een depressie als een geneesmiddel. Het strekt de wetenschap tot eer dat zij haar grenzen beseft. En ook dat zij theorieën blijft toetsen zo dat kleine stukjes geldige inzichten tot een samenhangend geheel gebracht worden. Dit is van belang. Geneeskunde behandelt immers de patiënt in zijn totaliteit. Een samenhangende behandeling, die rekening houdt met alle aspecten van de patiënt, is te verkiezen boven kleine stukjes medische wetenschap, die op zich wel geldig kunnen zijn, maar niet steeds de nodige samenhang vertonen." Tot zover Kiefer.

Dat een medische wetenschap haar grenzen beseft, strekt haar inderdaad tot eer. Maar dan moet zij open staan voor alternatieve methoden als blijkt dat deze een aantal problemen kan oplossen daar waar de medische wetenschap faalt.

Ketters en gevaarlijke afwijkingen

Laten we J. Margolis aan het woord in zijn *Ces savants excommuniés*²⁵. Zijn tekst illustreert het onbegrip dat wetenschappers kunnen ondervinden bij hun wetenschappelijke arbeid. Ook in die middens reageert men wel eens meer bijzonder eigenzinnig.

- Voordat men hun theorie aanvaardde, werden Pasteur en A. Einstein (1879 /1955), één der belangrijkste natuurkundigen uit de geschiedenis en bekend om zijn relativiteitstheorie, als “gevaarlijke afwijkingen” afgedaan.

- Toen de Amerikaanse uitvinder Th. Edison (1847 /1931) zijn elektrische lamp toonde, werd hij van ‘mystification’ (misleiding) beschuldigd.

- De gebroeders Wilbur (1867 /1912) en Orville (1871 /1948) Wright, die met een zelfgebouwd vliegtuigje voor het eerst in de geschiedenis een gemotoriseerde vlucht hadden gemaakt, werden twee jaar lang niet eens geloofd “want de wetenschap had uitgemaakt dat een machine, zwaarder dan de lucht, onmogelijk kan vliegen”.

- Toen de aardkundige Alfred Wegener (1880 /1930), de theorie over de ‘drift’ der vaste landen, de beweging die de continenten ten opzichte van elkaar maken, voordroeg, werd hij belachelijk gemaakt. Tot zover Margolis.

Maar er is meer. In een door T. Edwards ontworpen tv-reeks *Heretic*²⁶ (BBC 2) werd de vraag gesteld: “Hoe behoren geëerbiedigde wetenschappelijke instellingen te reageren wanneer befaamde wetenschappers revolutionaire theorieën verdedigen?” De reeks toont zes ‘ketteren’ (‘heretics’) die per toeval een nieuwe waarheid ontdekten die haaks stond op de gevestigde wetenschappelijke meningen. Deze ‘ketteren’ werden daardoor uit dat milieu gestoten.

- J. Maddox (1925 /2009), fysicus en hoofdredacteur van het tijdschrift *Nature*, reageerde als volgt: “Ruprecht Sheldrake, die in zijn *A New Science of Life* de morfogenetische velden als hypothese voordroeg, vervangt wetenschap door magie. Zoiets mag met dezelfde termen veroordeeld worden als de termen die de pausen gebruikten bij de veroordeling van de Italiaanse wetenschapper Galileo Galilei (1564 /1642), en wel om dezelfde redenen: het is ketterij”. Het komt meer dan verbazend over zo een taal te horen. Maar het verraadt een mentaliteit bij “degenen die het weten” in wetenschappelijke middens. Het is alsof een Maddox nog niets verder gevorderd is sinds Galilei’s veroordeling. Merken we nog op: Maddox beklemtoont zelf duidelijk dat Sheldrake zijn begrip “morfogenetisch veld” nog maar als een hypothese voordroeg, dit is als een nog niet gevestigde waarheid.

Het begrip “morfogenetisch veld” houdt in wat volgt. Eens dat ergens op aarde een biologisch wezen een grens kon overschrijden en iets nieuws invoerde, stelt men vast dat op andere plaatsen in de wereld, wezens van

dezelfde soort, eenzelfde overschrijding gemakkelijker vertonen en dit zonder direct fysisch contact met het baanbrekend wezen. Concreet: als proefdieren in Toronto er een bepaalde tijd over doen om iets nieuws te leren, dan doen gelijkaardige proefdieren in Sydney er nadien minder lang over om hetzelfde te leren. Het feit dat het nog slechts om een hypothese ging, had Maddox toch wel tot voorzichtigheid moeten aanzetten.

- L. Wolpert (1929°), prof medische biologie, zegt over de reeks 'Heretic': "Het is een absurde reeks. De wijze waarop de uitzendingen voorgedragen werden, doen mij uitzinnig van woede worden. Ik heb mij categoriek tegen deze reeks verzet."

- Het thema 'reïncarnatie' werd al even aangeraakt in het hoofdstuk over het vatten van het gegeven. We verwezen er naar het verhaal van Grant over de man die allergisch was voor pluimen (1.03). Overwegend dat er nauwelijks harde bewijzen voor of tegen het bestaan van reïncarnatie te vinden zijn, is het geloof hierin niet meer dan een hypothese. Maar ook niet minder. Wie ze als een wetenschappelijk feit bevestigt, maakt een logische fout. Maar wie ze apriori ontkent, maakt logisch gezien een analoge fout. Onthouden we deze gedachte voor wat volgt.

Michael Newton is een Amerikaans hypnotiseur en auteur van *Journey of souls, Case Studies of Life Between Lives*²⁷. Op 28 september 2009 was hij aan het woord op een Nederlandstalige radiozender. Hij zei onder meer dat hij, ondanks zijn belangstelling voor het paranormale, wetenschapper blijft. Gezien zijn gevorderde leeftijd meent hij dat zijn wetenschappelijke carrière voorbij is. Hij vindt het niet meer belangrijk als hij bij zijn collega's zijn wetenschappelijke naam verliest door over thema's als reïncarnatie en de tijd tussen twee levens in, te schrijven. Hij wou de informatie die hij bijeen had gebracht niet laten verloren gaan.

Men kan het betreuren dat iemand zo moet praten in een wereld die beweert dat iedereen het recht heeft op een vrije meningsuiting. Men kan zich hierbij ook de vraag stellen of men inzichten die men belangrijk acht - om moeilijkheden te vermijden - slechts postuum kan publiceren. Geeft men hieraan toe, dan wordt de klok van de tijd, van onze tijd, wel enige eeuwen teruggezet.

Tot zover deze getuigenissen. Ze illustreren dat men ook heden in wetenschappelijke kringen werkelijkheid al te eigenzinnig durft benaderen.

R. Descartes: “Ik denk, dus ik ben”.

Niet alleen in de wetenschap, ook in de filosofie zijn sommige denkers niet geheel vrij van enige ‘tenacity’, van eigenzinnige invloeden. Verdiepen we ons verder in de filosofie van Descartes. Ze kwam reeds ter sprake in het hoofdstuk over de fenomenologie. Daar werd gezegd dat Descartes zocht naar een filosofisch voetstuk dat hem absolute zekerheid kon geven. Hij vond die zekerheid niet in de grote filosofische traditie, wel in de eigen innerlijkheid, in het besef, in de ervaring dat hij een denkend wezen was.

Om datgene wat de grote denkers door de eeuwen heen hebben nagelaten, gewoon naast je neer te leggen, en de fundamenteën van de filosofie in jezelf te zoeken, heb je toch wel iets eigenzinnigs in je. In zijn *Discours de la methode* (1637) baseerde hij zijn denken niet op de Oudgriekse cultuur of het christendom, en al evenmin op het feitelijke bestaan van de buitenwereld. Hij vond zijn onbetwistbare zekerheid, vreemd genoeg, in het onomstotelijke feit dat hij twijfelde. Dat was voor hem een niet te ontkennen innerlijke gewaarwording. Zoals al eerder gezegd, verwoordde hij het met zijn bekende “je pense, donc je suis”, “Ik denk, dus ik ben”. Het was wellicht juister geweest indien hij gezegd had: “ik denk, dus mijn denken is er”. Als ik denk, zo redeneerde hij, dan moet ik wel bestaan, want wie denkt, bestaat. Al was zijn twijfel geen existentiële twijfel ten volle, maar een soort van methodische twijfel in zijn zoektocht naar absolute zekerheden.

Dat de buitenwereld, zoals onze zintuigen ons die laten ervaren, in grote mate echt is, dat leek hem vanuit filosofisch oogpunt betwistbaar. Niet de gegevens op zich staan bij hem centraal, zoals dat het geval is in de fenomenologie, wel het autonome subject, het ‘ik’. Vanuit die eigen innerlijkheid, vanuit “le sens intime”, leidde hij introspectief zijn bestaan af.

Meer nog, op die ultrasnelle basis wilde hij de hele vakwetenschap en de hele verlichte filosofie, als een soort bovenbouw, construeren. Daar waar voor de gewone mens het bestaan van een buitenwereld nogal evident is en ook direct en onmiddellijk ervaren wordt, heeft Descartes nood aan een soort van tussenstap: de innerlijke gewaarwording. Het lijkt alsof hij voortdurend een soort overbrugging moet maken tussen zijn ‘ik’ en de buitenwereld. Onze geest kent de werkelijkheid dan niet op een directe, onmiddellijke wijze, wel indirect, middellijk. Zo neemt hij aan dat de buitenwereld, die hij wel waarneemt, er ook werkelijk is, en dit omdat hij gelooft - Descartes was een Godgelovig man - dat God hem niet kan bedriegen.

Tegen deze al te introspectieve filosofie zal o.m. de Engelsman Thomas Reid

(1710 /1796) scherp reageren. Reid stelde tegenover “le sens intime” van Descartes “the comon sen-se”, “het gemeenschappelijke verstand”, laten we zeggen, het gezonde verstand, eigen aan de meeste mensen. Deze “common sense” geeft volgens Reid niet uit op scepsis en leidt bijna vanzelf, tot ‘reality’. Dat het gemene verstand uiteindelijk niet ‘deskundig’ is bij typisch wetenschappelijke vragen, spreekt voor zich. Wat enkel wetenschappelijk gevormde mensen eigen is, behoort per definitie niet tot alle mensen. Maar dat de wereld in grote lijnen is zoals we hem direct ervaren, daaraan heeft Jan modaal nooit getwijfeld.

Ook om een tweede reden kan het denken van Descartes enigszins eigenzinnig genoemd worden. Hij houdt geen rekening met on- en onderbewuste motieven. P. Ricoeur, *Le conflit des interprétations*²⁸ verwijst naar de psychoanalyse van Freud en stelt dat het cartesische denken - dat is het denken zoals Descartes dat ziet - in een crisis geraakt zodra het beseft dat het onbewuste invloeden ondergaat. Wat rest er nog van het “je pense, donc je suis”, als ook hier onbewuste invloeden zich laten gelden? Hoe stevig is Descartes’ fundament dan nog? Hij zou kunnen ontkennen dat er een onbewuste bestaat om zo de grondslag van zijn filosofie te redden. Maar dat blijkt - vreemd genoeg - in strijd te zijn met enkele van zijn eigen ervaringen. Descartes bekende dat hij in zijn wiskundig en filosofisch denken op een beslissende wijze geïnspireerd werd door een aantal ingevingen in dromen. Hoe een strikt rationele filosofie opbouwen als je toegeeft dat er ook niet-rationele, on- en onderbewuste invloeden op inwerken? Daarom ook kan het al te rationele denken vanuit de eigen innerlijkheid slechts een deelmethode zijn om de werkelijkheid te leren kennen. Zij moet aangevuld worden met andere kennismethoden. Zo niet, dan vat zij werkelijkheid te eenzijdig. Dat is de zwakheid van Descartes’ denken en van ieder idealistisch rationalisme.

Het denken van Descartes heet hier ‘idealistisch’ omdat het vertrek vanuit een subjectieve idee, vanuit de innerlijke gewaarwording. En het is rationeel omdat ‘de ratio’, het bewuste redeneervermogen, hierop verder bouwt.

L. Apostel: Besta ik wel?

Ook in onze tijd zijn er mensen die zich gekweld kunnen afvragen of de werkelijkheid rondom hen geen fictie is. De internationaal gekende Gentse filosoof Leo Apostel (1925 /2009), verwoordt in *Humo*²⁹ op een eerder schrijnende wijze zijn visie over de werkelijkheid. Hij schrijft: Eens dat God was weggefallen, moest ik iets in de plaats hebben. Ik ben daar eigenlijk nog altijd mee bezig. Destijds heb ik een periode gehad dat ik dacht: als God niet bestaat, bestaat de wereld dan wel, besta ik dan wel? Is het niet allemaal een

droom? “Vida es sueno”. (Opm.: “het leven is een droom”, naar de Spaanse dichter Pedro Calderon de la Barca.) Als je dat echt existentieel beseft, is dat een afschuwelijke ervaring. Kan ik bewijzen dat die tafel echt bestaat? Had ik dat hardop gezegd, dan had men mij waarschijnlijk gecolloqueerd. Na een tijdje is dat verdwenen, maar daar is nog altijd een intense belangstelling voor kennisleer en logica uit overgebleven. God blijkt er niet te zijn. Maar dan moet de wereld toch op een andere manier verklaard kunnen worden. De religieuze ethiek valt dan ook weg. Maar dan moet je toch ergens anders leefregels kunnen vinden. Bovendien heb je nu eenmaal geen onmiddellijke toegang tot de extreme werkelijkheid. In de geschiedenis van de literatuur vind je nog wel voorbeelden van “verlies van het werkelijkheidsgevoel”. Ik zie je wel zitten maar misschien ben je maar decor? Is het allemaal irreëel. Als je zeer moe bent, heb je dit vaak: het lijkt allemaal bordkarton. Dan moet je jezelf werkelijk overtuigen: “neen, er is een werkelijke wereld en ik ken er zelfs een stukje van”. Die kennisleer is dus echt wel het gevolg van mijn behoefte om bij de wereld te geraken, om bij de mensen te geraken”. Tot zover L. Apostel. Hij was toen 58 jaar en bekende: “ik ben daar eigenlijk nog altijd mee bezig”.

Zoals Apostel het hier verwoordt, lijkt het wel enigszins op het redeneren van Descartes. Streng logisch gezien kan daar nog het volgende tegen ingebracht worden. Het feit dat de vraag in je opkomt of de tafel en de buitenwereld al of niet bestaan, pleit voor hun bestaan. Indien ze niet bestaan, dan kun je gewoon niet op die vraag komen. Beiden, Descartes en Apostel, zitten met hun beschouwingen als het ware een beetje gevangen in de luchtbel van hun innerlijke waarneming. Van daaruit bekijken ze de buitenwereld. En die wereld wordt er verdacht niet of niet helemaal te zijn wat hij lijkt.

Heel wat mensen kunnen zich verbazen over de vergezochte argumenten waarmee sommige denkers trachten aan te tonen dat de buitenwereld werkelijk bestaat. Voor bijna iedereen is dat gewoon een gegeven, geen gevraagde. En dus is het evident. Ze zien de wereld rondom, en ervaren de vele interacties, die zowel van henzelf als van die wereld uitgaan, als onmiddellijk en indringend ‘echt’, zodat de vraag naar de werkelijkheidswaarde ervan bij hen meestal gewoon niet opkomt.

Verwijzen we hier ook al naar G. F. Hegel (1770 /1831), de grote filosoof van wat men het “Duitse idealisme” noemt. De term ‘idealisme’ wordt hier in een andere, een meer objectieve betekenis gebruikt en heeft niets te maken met het subjectieve “idealistische rationalisme” van b.v. een Descartes. De schrijfster G. Van den Bergh van Eysingha verhaalt in haar boek *Hegel* de volgende anekdote. Een zekere Herr Krug daagde Hegel uit om het bestaan

van b.v. katten en honden of van zijn penhouder te bewijzen. Hegel antwoordde dat het bestaan van honden, katten of een penhouder willen bewijzen, gewoon zinloos is want hun bestaan is geen gevraagde - zoals b.v. Descartes dat meende - wel een gegeven. Men ziet de veel gezondere en directe houding van Hegel tegenover de gegevens van de buitenwereld.

Porno... of religie?

Geven we nog een voorbeeld van een eigenzinnig oordeel, nu op religieus gebied. In India vindt men in een aantal tempels copulerende paren uitgebeeld. Menig West-Europeaan zou hier in een spontane reactie kunnen stellen dat het om niet meer dan banale porno gaat. En toch zouden de mensen ter plaatse geschokt zijn door dit bijzonder misprijzend oordeel. Voor hen gaat het om een heilige daad: de verheerlijking van de sacrale levenskracht. En die zit bij uitstek geconcentreerd in de voortplantingsorganen. Zij geven inderdaad dat zo mysterieuze leven door. Wat voor een profane westerling 'seks' lijkt, wordt voor de lokale gelovige een hoge religieuze daad: de verering van de heiligheid van het leven. Men moet inderdaad hun religieuze vooropstellingen delen - niet de onze - wil men begrijpen wat zij - niet wij - met die uitbeeldingen bedoelen. Doet men dit niet, dan veroordeelt men zichzelf tot deze eigenzinnige en foutieve duiding.

Hayden: "Ik wilde niet zien".

In de inleiding werd al gezegd dat we in dit boek een brede, holistische kijk op de wereld en het leven betrachten. Het houdt in dat we niet alleen openstaan voor de exacte wetenschappen, maar ook voor het religieuze en paranormale. Dat mag strijdig zijn met de huidige eerder materialistische tijdsgeest, maar zoals gezegd (1.06) is het zich beroepen op het menselijke gezag en, in het verlengde hiervan op een mode, het zwakste argument dat men kan bedenken. De vraag blijft inderdaad op welke logische bewijsgronden men zou steunen om zulke paranormale getuigenissen uit onze cultuur te weren? Ook het omgekeerde geldt: welke logische argumenten zijn er om zulke ongewone verhalen wel ernstig te nemen. Hoe dan ook, fenomenologisch gezien zijn ze, voor wie ze ervaart, wel degelijk 'iets'. En meestal heeft wie met dergelijke ervaringen te maken heeft, meer redenen om ze te verzwijgen dan om ze mee te delen.

Luisteren we dus naar het getuigenis van T. Hayden, *L'enfant qui ne parlait pas*³⁰. Hayden is een kinderpsychologe met een grote faam. Ze bekend in haar boek dat ze aanvankelijk weigerde om sommige ongewone feiten werkelijkheidsgetrouw te vatten. Ze begeleidde Jade, een jong kind met heel wat emotionele problemen. Geleidelijk vertelde Jade aan Hayden haar

afschuwelijke geheimen. Jade had het onder meer over Tashee, een kindje dat, als kinderoffer, gruwelijk vermoord werd en waarvan zij, Jade, getuige was. In een naschools gesprek vertelde Jade tegen de psychologe: “Ellie nam een mes. Zij plofte het in de keel van Tashee. Bloed spatte eruit. Ellie ving het op in een ondertas”. Hayden vroeg zich af of men Jade kon geloven? Had men daadwerkelijk een kind gedood en het bloed gedronken? Hoe kon Jade de smaak van bloed kennen? Anderen dan Hayden stellen satanisme, met pedofilie en kinder-offers, voorop. Schrijfster zelf zegt: “Ik geloof in “het kwaad” maar niet in “een entiteit” (opm.: hier Satan door de satanisten vereerd). Oh! Ten slotte ken ik daar te weinig van”. Gevolg: Hayden houdt het overwegend bij wat “de psychologen en de psychiaters” geloven. Een zekere openheid van geest - zo zegt zij - is nodig om aan satanische praktijken te geloven. Indien Hugh (opm.: een kennis die occultisme kende) niet die gespecialiseerde boekhandel had ontdekt, zou ik zelfs nooit aan satanisme gedacht hebben wanneer Jade mij sprak over de kat (opm.: die eveneens ‘geofferd’ werd) en het bloed (opm.: dat ritueel gedronken werd). Dit kwam gedeeltelijk door mijn onwetendheid hierover. Er was bij mij verder een dosis verblinding. Ik was eraan gewend alle gedrag te duiden in termen van psychologie of psychiatrie, waarbij iedere andere duiding uitgesloten werd. Verder was er in mij - zonder twijfel - een zekere weigering. Ik wilde niet zien. Ik was nog jong en mijn loopbaan was kwetsbaar. Het leek mij gevaarlijk mijn naam als specialiste op het spel te zetten”.

Hayden wilde zich blijkbaar in haar kringen niet “belachelijk maken” door ook alterna-tieve hypothesen te onderzoeken. Ze schrijft: “Wilde ik Jade’s verhalen ernstig nemen dan leidde dit onvermijdelijk tot het vooropstellen van rituele mishandelingen met foltering en door een groep. Te meer: de tien laatste jaren (opm.: Haydens’ boek dateert van 1991, zij heeft het dan over de periode tussen 1981 en 1991) heeft een aanzienlijk aantal kinderen gelijkaardige taferelen verteld.” Tot zover Hayden en haar ervaring. Zo een eerlijke bekentenis is uiterst zeldzaam in de wetenschappelijke wereld.

Stemmen horen

Ingrid De Bie, *Stemmen horen*³¹, schrijft over het werk van Prof Romme en zijn medewerk(st)ers, aan de rijksuniversiteit Limburg. Zij bestuderen en helpen sinds 1989 mensen, kinderen inbegrepen, die beweren stemmen te horen. Romme vertelt dat zijn huisarts een zeiler is. De arts vertelde dat hij stemmen hoorde toen hij achtenveertig uren alleen op zee was en dat het net lijkt alsof je echt met iemand zit te converseren. De Bie zegt dat twee procent van alle mensen zulke stemmen hoort. Slechts een minderheid van hen is echt ziek of geestelijk gestoord.

Een patiënte vertelde dat zij veel last van stemmen had en dat zij niet tevreden was over de manier waarop “de psychiatrie” daarop inging. Die stemmen werden toen door iedereen in “de psychiatrie”, dus ook door mij, zo vervolgt De Bie, gezien als een ziektesymptoom. Een patiënte zei terecht: “Dat kan best. Maar van “die ziekte” heb ik geen last. Maar met “die stemmen” valt niet te leven. En de geneesmiddelen helpen niet”. Prof Romme voegt daaraan toe: “als een patiënt echt stemmen hoort, moet ik eerlijk toegeven dat ik daar niets van weet. Het zou wel eens kunnen dat anderen die ook stemmen horen, jou beter begrijpen dan ik”. Daarop organiseerde Romme een samenkomst. Zijn medewerkster, Sandra Escher verwoorde het toen zo: “indien al die mensen stemmen horen en zij herkennen het bij elkaar, dan kunnen wij wel beweren dat het inbeelding is maar daarmee zijn die mensen niet geholpen”. Men ziet enerzijds “rationalistisch ongeloof”, anderzijds “directe waarneming”. Met andere woorden: vanuit de wetenschap kan men het bestaan ontkennen, maar de patiënten blijven er mee zitten en worden dan niet geholpen. Daarop besluit men de uitingen van de patiënten ernstiger op te nemen dan de gevestigde ‘wetenschap’ dat gewoonlijk doet. Romme vervolgt: “Je hebt mensen die er als kind open konden over praten (...). Die zijn er niet veel. Een aantal patiënten dat als kind al stemmen hoorde, heeft daar nooit vrij kunnen over spreken.

Men kan zich hierbij het volgende afvragen: als reeds de gewone mededeling niet mogelijk is, hoe kan hier dan ooit een echt begrijpen van de mentale belevenis plaats vinden? Dat getuigt niet echt van veel interesse in wat zulk een kind doorleeft. Sommigen menen dat die stemmen in de meeste gevallen de eigen gedachten zijn. Romme antwoordt hierop dat dat de theorie is, maar dat zij die stemmen horen, dat zo niet ervaren. Hij vervolgt: “Wij hebben hier afgeleerd de theorie de voorrang te geven. Met die overtuiging help je niemand. Ik kan wel denken dat die stemmen iemands eigen gedachten zijn – en ik denk wel dat ik dat denk – maar daarmee help ik mijn patiënten niet (...). Je helpt mensen niet met een theorie (opm.: die niet bij het directe gegeven aansluit).” Mensen die stemmen horen, zeggen verder dat hun eigen gedachten heel anders worden waargenomen dan één of andere innerlijke stem. Sandra Escher bevestigt: “Tachtig procent van de mensen in ons onderzoek zijn ervan overtuigd dat “de stem” niet van hen is (...). Als u gelooft dat u de stem van god hoort en ik geloof dat niet, dan kunnen wij daarover in discussie gaan. Maar daarmee schieten wij niets op”.

Het lijkt erop dat sommige wetenschappers de fenomenen - eigenzinnig - aan de theorie aanpassen. Al wat niet kadert met wat de rationalistisch

gevormde mens zelf ervaart, bestaat niet en wordt herleid tot irrationalisme. De patiënt(e), overtuigd van de echtheid van zijn of haar ervaring, tracht veeleer de 'theorie' aan het fenomeen aan te passen. De begrijpende methode wil uit dat axioma geraken en zoals Husserl (1.04.) het zei: "zu den Sachen selbst", tot de toedracht zelf, door te dringen.

Tot zover ook deze getuigenissen. Peirce zou er wellicht van zeggen dat ze niet geheel vrij zijn van enige eigenzinnige invloeden.

1.08. De werkelijkheid wordt al te rechtzinnig benaderd.

Vooropstellingen kunnen niet alleen van enige eigenzinnigheid ('tenacity') getuigen, maar ook van rechtzinnigheid ('authority'). Illustreer we dit laatste.

M. Mead: de vrije liefde op Samoa als een plezierige dans

De rechtzinnige mens beroept zich op één of ander gezag. Zo verging het ook de Amerikaanse antropologe Margaret Mead (1901 /1978). Zij was een leerlinge van de antropoloog Franz Boas (1858 /1942). Boas was prof aan de Columbia University. Met zijn boek *The Mind of Primitive Man* stelde hij dat de geslachtsrijping met haar puberteitscrisis - zoals het Westen deze kent - niet een biologische noodzaak is, maar dat ze cultureel wordt bepaald. Niet de erfelijkheid telt, wel het milieu. In een andere samenleving kan ze volgens Boas dus anders zijn. Ondertussen weet men dat zowel erfelijkheid als milieu een invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de mens. In 1925 stuurde hij zijn studente, Margaret Mead naar Samoa om daar het verloop der adolescentie te bestuderen. Boas verwachtte van Mead een uitgesproken bevestiging van zijn stelling. En Mead wilde haar prof, voor wie ze zoveel ontzag koesterde, zeker niet teleurstellen.

Mead, die zelf als kind een vrije opvoeding genoot, was pas vierentwintig toen zij voet aan wal zette in Pago Pago, de hoofdstad van Samoa. Ze verbleef er negen maanden, logeerde bij een Amerikaans gezin, en kende de inlandse taal niet. Ze interviewde een zestigtal Samoaanse meisjes over de betrekking tussen ouders en kinderen enerzijds, en jongens en meisjes anderzijds en informeerde zich eveneens over het lokale opvoedingssysteem. Haar besluit was, geheel volgens de verwachtingen, dat er op Samoa geen adolescentiecrisis bestond omdat de opvoeding daar sterk verschilde van de opvoeding zoals het Westen die kent. Zij stelde dat de mensen er "geen diepgaande bindingen aan juist één persoon" kenden. Echte, gemeende waardering zowel voor de ouders als voor de seksuele partner was volgens haar een zeldzaamheid. De verhoudingen tussen partners, zo deze al bestonden, waren 'vrijblijvend' en de "vrije liefde" was algemeen aanvaard. Mead omschreef het leven er als "een

lichte en plezierige dans". De meisjes gingen met een groot aantal jongens naar bed, zodat "diepe betrokkenheid" met juist één jongen zeldzaam was. De nadruk lag daarbij - zo meende Mead - op de virtuositeit in de erotische technieken. Agressie, wedijver en prestatiedrang waren er volgens haar onbestaande.

Haar besluit: "Samoa is een plek waar niemand onder spanning staat om het beste resultaat uit het leven te halen". Haar verslag verscheen in boekvorm: *The coming of age in Samoa*³². Het onthaal was verpletterend gunstig. Haar prof, Boas, zag hierin zijn vooropstellingen bevestigd: terug naar de natuur en naar de vrije liefde. Het was onze Westerse cultuur zelf die door zijn eigen aard de puberteitscrisis uitlokte. Morele taboes leken plots overbodig. Ook de Britse filosoof en wiskundige, Bertrand Russell (1872 /1970) en omstreden voorstander van de vrije liefde, onthaalde Mead's werk met grote geestdrift.

Tot zover het aandeel van Mead in dit onderzoek.

Derek Freeman: de onbestaande vrije liefde op Samoa

Derek Freeman (1916 /2001), Nieuw-Zeelands antropoloog, publiceerde in 1983 zijn *Margaret Mead and Samoa*³³ (*The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth*). De ondertitel verradt de stelling, of liever de tegenstelling. Voor onder meer *The New York Times* formuleerde Freeman zijn bevindingen. Hij zei: "De stellingen van Mead worden door de gevestigde intellectueel-artistieke voorhoede aanvaard. Alle leerboeken en encyclopedieën weerspiegelen dit. Die stellingen zijn echter onwaar. De werkelijkheid op Samoa is grondig anders." Freeman leefde op West-Samoa en leerde de taal der inwoners grondig kennen. Hij nam zelfs deel aan zittingen van een groep stamhoofden. Hij zegt dat de "vrije liefde" waarover Mead het had, er onbestaande is. Zo is onder meer maagdelijkheid, in de inlandse mentaliteit, een hoge waarde. De wedijver, ook op erotisch terrein, is er even veelvuldig als in een Westerse cultuur. Ja, de aanvalsdrijf is er zeer sterk. Moord komt veelvuldig voor en Samoa prijkt vooraan in het percentage verkrachtingen. Mead schreef vanuit haar "vrije opvoeding" en vanuit de verwachtingen van haar prof en van haar milieu. Ze verwaarloosde bijvoorbeeld de politieverslagen na te kijken. Ze had evenmin aandacht voor wat men de "archaïsche wellevendheid" heet. De lokale bevolking geeft als antwoord niet zozeer de objectieve waarheid, maar die antwoorden die het meest in de smaak van de westerse gesprekspartner vallen. Met andere woorden: de Samoaanse meisjes met wie Mead sprak, wilden "wellevend overkomen".

Freeman stelt dat de vooropstellingen waarmee Mead haar onderzoek uitvoerde, maakten dat zij geen feitelijk contact had met de gegevens. Daardoor leerde ze de werkelijkheid op Samoa niet echt kennen maar zij vertrouwde op het gezag van haar prof. Mead publiceerde nog veel over haar vrije visie. Ze stierf in 1978 als een geëerde culturele antropologe. Freeman publiceerde zijn boek in 1983, vijf jaar na haar dood. Zijn visie over Mead en Samoa zorgt nog steeds voor een controverse tussen een aantal academici.

Nog gedurende vele jaren na het verschijnen van het boek van Freeman bleef een prof aan een Vlaamse universiteit de visie van Mead doceren, en dit zonder het werk van Freeman te vermelden. Toen een studente hem hierop opmerkzaam maakte, antwoordde de prof: “Ik weet dat wel, maar wat Mead te vertellen heeft is zo belangrijk dat ik dat niet kan weglaten”. Men kan zich toch afvragen hoe eerlijk en hoe wetenschappelijk dit antwoord is. Men ziet hier de orthodoxie, de rechtgelovigheid in Boas en in zijn visie, stand houden, ook nadat ernstige argumenten deze visie in vraag stellen. Eén der opvallendste kentrekken van gezag is dat men niet meer redeneert, dat het logisch denkvermogen tussen haakjes wordt gezet. Met deze laatste anekdote zien we die houding opnieuw geïllustreerd.

Hoe een dode ophangen?

Illustreer we de rechtzinnige houding met een uittreksel uit F.Bellotti, *Congo prodigieux*³⁴. Het verhaal speelt zich af in gewezen Belgisch-Kongo en toont de nood aan om over een degelijk rechtssysteem te beschikken. Een wetboek, een volledige inventaris die alle mogelijke vergrijpen opsomt, bestaat niet. Het in volste vertrouwen toepassen van wetteksten is niet steeds mogelijk. Rest het gewoonterecht dat men van geval tot geval moet interpreteren en toepassen. Maar dat leidt wel eens meer tot tegenspraak, iets wat overduidelijk blijkt uit het verhaal van Belloti.

Een inwoner van Bakumu (Kasaï) komt na een moord voor een Belgische rechter. Doodkalm en fier over zijn doding wordt hij voorgeleid en zegt: “Ik bevond mij in staat van wettige zelfverdediging”. De rechter antwoordt hierop: “Maar volgens getuigen ben jij eerst begonnen”. De beschuldigde argumenteert: “Maar hij had twee lansen bij zich”. Hetzelfde antwoord keert altijd maar terug. De rechter beëindigt dit eentonige debat. In de mening een rechtvaardig oordeel te vellen, besluit hij via de tolk en zijn Negro-Afrikaanse helpers: ‘Ophanging’. De tolk vertaalt. Alle aanwezigen, de Afrikaanse rechters en zelfs de beschuldigde beamen, hierbij duidelijk het hoofd knikkend. Op het einde echter vraagt de tolk aan de rechter: “Allen stemmen in. Uw uitspraak is rechtvaardig. Maar hoe zullen wij een dode ophangen?”. De rechter begrijpt

er niets van. Hij stelt het vonnis uit en vraagt inderhaast de gouverneur om raad. Deze antwoordt: “Maar, dat is toch klaar! Op een Bakumu toegaan met twee lansen is hem zeggen: “Ik kom u in een tweegevecht doden”. Beschuldigde was dus in zijn recht. Spreek hem vrij”. Aldus de gouverneur.

Men ziet het grote verschil van de lokale rechtspraak met het recht naar Belgisch model. Afhankelijk van het gebruikte wetboek - de autoriteit waarop men zich beroept - en de hierin verwoorde axiomatic, wordt de Bakuma die de moord pleegde, als een schuldige gedood of als een onschuldige vrijgesproken. Men merkt dat in dit geval de vooropstellingen, letterlijk van levensbelang zijn.

De erecode van de familie

Op 23 08 93 brengt de *Gazette de Lausanne*³⁵ verslag uit van een Albanees die in Zwitser-land woont en die de minnaar van zijn vrouw had vermoord. Ook wilde hij zijn eigen vrouw vermoorden, maar dat was hem niet gelukt. Drie maanden later doodt de vader van de jonge vrouw zijn kleinzoon en verwondt hij zijn eigen dochter en zijn kleindochtertje. Hij wilde naar eigen zeggen enkel de erecode van zijn gemeenschap toepassen. Die beschouwt dit niet als moord. Hij had gewoon “zijn plicht tot wraak” toegepast. Iemand wiens eer geschonden is, kan binnen die gemeenschap pas opnieuw aanzien verwerven indien die eer hersteld is. Dat houdt b.v. in dat de verkrachter van iemands zus moet gedood worden of dat een zoon zijn moeder zal vermoorden indien zij zich met andere mannen inlaat.

T. van Dijk, in de krant *De Tijd*³⁶ bevestigt dat het daden zijn die ofschoon ook strafbaar in het land van oorsprong, bedoeld zijn om de eer van de familie te herstellen. In eigen kring oogsten ze bewondering. De dader acht zich dan ook een held. Om het onrecht te wreken, krijgt het familielid voor wie gevangenisstraf het gunstigst uitvalt, de plicht het begane onrecht te herstellen. Indien b.v. de vader gestorven is en de oudste zoon gehuwd is en kinderen heeft, dan wreekt de jongste zoon zich op “de gek die aanhoudt met moeder”.

Worden die traditionele axioma's ernstig genomen, dan kan men zich in die gemeenschappen aan wraakacties verwachten. Misdaden zijn zo enigszins voorspelbaar. Het herstellen van het onrecht wordt in hun axiomatic een toegepaste redenering. In die zin is het voor hen een 'logische' daad, ofschoon het voor buitenstaanders irrationeel overkomt. We zien hier het basisprobleem der multicultuur: het in eigen kring gehoorzamen (authority) aan de plicht tot

wraak, terwijl de wetten van het land van verblijf dit als een misdaad beschouwen.

De typische wetmatigheid van de politiek en de justitie

Ook in de politiek blijken onuitgesproken vooropstellingen te bestaan. Ze zijn dus één der elementen of vooropstellingen waarmee men moet rekening houden. Zo drukt een partij een zekere autoriteit uit op haar leden en heeft ze haar eigen partijpolitieke standpunten. Ze staat niet toe dat er al te afwijkende meningen in de publiciteit worden gebracht. In het tv programma “*Alleen Elvis blijft bestaan*³⁷” blikt de bekende kerkjurist en hoogleraar Rik Torfs terug op zijn politieke carrière. Hij zegt hierover wat volgt. “Ik heb het toen inderdaad niet goed gedaan, en wat ik heb onderschat is de typische wetmatigheid van de politiek, waar ook codes zijn die je alleen maar kunt beheersen als je daar heel lang in zit. (...) Ik dacht dat ik mijn “free speech” zou kunnen houden in de politiek. Dat bleek toch niet zo te zijn. Ik kende de mechanismen onvoldoende om daar op een succesvolle manier mee om te gaan. Je moet een tijdlang in de schaduw van iemand anders kunnen lopen, die persoon, zeg maar, gelijk geven, ook al meen je het niet helemaal en dan misschien soms op het juiste moment met een eigen standpunt komen, maar ook niet te vaak. Je kunt bewegen binnen een boven- en ondergrens. Maar ik was in mijn kritiek misschien wat te onbehouwen.”

Dat er niet alleen onuitgesproken vooropstellingen bestaan in de politiek, maar ook bij de justitie, daarvan getuigt o.m. de communist en gerechtsjournalist Jef Turf (1932°). In zijn *Memoires*³⁸ schrijft hij: “voorheen, tijdens mijn politieke loopbaan, dacht ik dat er een klassenjustitie bestond in ons land. Nu, als gerechtsjournalist, weet ik dat ze bestaat”. En even verder in zijn boek lezen we: “Er bestaat in dit land een groot onbehagen over het functioneren van het rechtsbestel.”

Het is algemeen bekend dat er een kloof gaapt tussen wat rechtvaardig is enerzijds en een aantal oordelen van onze justitie anderzijds. Een ‘goed’ advocaat is overigens niet iemand die de waarheid dient, wel de zaak van zijn of haar cliënt. Een overvloed van soms strijdige wetteksten leidt in menig geval tot contradicties en wie het meest geslepen is en geen last heeft van een slecht geweten, doet er wel eens meer zijn of haar voordeel mee. Wie toch recht wil laten geschieden, ziet zich dikwijls geconfronteerd met zeer hoog oplopende onkosten en facturen, en dit met of zonder btw. Niet verwonderlijk dat jan modaal nauwelijks nog vertrouwen heeft in onze justitie.

1.09. De werkelijkheid wordt voorkeursgezind (apriory) benaderd.

Gaan we na hoe vooropstellingen niet alleen van eigenzinnigheid ('tenacity') of rechtzin-nigheid ('authority') kunnen getuigen, maar ook van een zekere voorkeursgezindheid (apriory).

Daaraan geloof ik niet!

Sommige mensen menen dat alle helderziendheid naar het rijk der fabelen moet worden verwezen. Maar dat is een onbewezen vooropstelling. Hebben we het in wat volgt niet over de overtalrijke misbruiken op dit gebied, maar over het eerder zeldzame degelijke gebruik. Laten we een ervaren zienster aan het woord, die de blindheid van heel wat vertegenwoordigers der gevestigde wetenschappen aanklaagt. Ziehier, wat Eliane Gauthier, *Voyants*³⁹, zegt: In het domein der mantiek lijken de meest verlichte en gecultiveerde geesten de evidentie der mantiek te weigeren met als argument "daaraan geloof ik niet". Sommige wetenschappers zouden er nooit aan denken om te midden van hun wetenschappelijke bezigheden de nauwkeurige en objectieve waarneming der feiten te verwaarlozen. En toch, met al wat 'paranormaal' is, spotten ze. Worden zij ermee geconfronteerd, dan verliezen zij alle nauwkeurigheid en veroordelen zij apriori (versta: axiomatisch, zonder enig onderzoek en vanuit een vooroordeel) iets waarmee zij helemaal niet vertrouwd zijn. Vertelt men hen bijvoorbeeld dat een gebeurtenis die twee jaar geleden voorspeld was, zich heeft voorgedaan, dan worden zij doof of zijn er stellig van overtuigd dat het om kwakzalverij gaat. Indien de brandstapels nog bestonden, dan zouden zij diegenen die de gave bezitten, ertoe veroordelen. Wel zouden ze hierbij angstvallig ieder onderzoek naar het al of niet bestaan van deze gave vermijden.

Tot zover deze bijtende kritiek van Gauthier aan al diegenen die apriori het bestaan van alle mantiek radicaal ontkennen.

Alles wat ik niet zelf ervaar, bestaat niet.

Dit gezegde kwam al ter sprake toen we het hadden over de toeschouwer die naar aanleiding van een voordracht over de Zuidpool (1.03) beweerde dat dit continent niet bestond "omdat hij daar nog niet was geweest". Richten we nu onze aandacht meer specifiek naar religie. Zoals wellicht bekend is 80% van de wereldbevolking op één of andere manier religieus. En dat is toch het overgrote deel en geeft ons een goede reden om even bij religie stil te staan.

A. Comte (1798 /1857), Frans filosoof, beweerde dat de mens achtereenvolgens drie stadia doorloopt, vooreerst een religieus, dan een filosofisch en tenslotte een wetenschappelijk stadium. Van mensen die nog maar 'religieus' zijn, zegt hij dat ze nog niet aan een filosofisch of

wetenschappelijk gebruik van hun denken toe zijn. Zij die nadenken en filosoferen, zijn dus al een stap verder dan zij die nog maar alleen geloven. De bekroning wordt voor Comte gevonden in de echte wetenschap, die voor alles een degelijke en gefundeerde verklaring vindt, of deze nog zal vinden.

Velen zullen het echter met Comte oneens zijn en stellen dat deze drie stadia elkaar best kunnen overlappen. Zo kan men een vooruitstrevende wetenschappelijke onderzoeker zijn, en tegelijk ook filosofisch en religieus ingesteld zijn. Zo ook kan een gelovig mens zich net zo goed aan wetenschappelijk en filosofisch onderzoek wagen.

We brengen de visie van Comte hier in herinnering omdat de 'geesteswetenschap' zoals ze zich heden ontwikkelt, blijkbaar dezelfde weg opgaat. De Duitse Filosoof Thomas Metzinger (1958°), prof aan de universiteit van Mainz (DL) en auteur van het boek *Being No One*⁴⁰, verklaart volmondig en zelfzeker dat er niet alleen geen God is, maar dat ook het wezenlijke van de mens, zijn identiteit, zijn 'ik' of zijn 'zelf' eveneens een illusie is. Hij beschouwt religie als een functie van de biologie. Hij stelt dat het slechts biologische en dus materiële processen zijn die leiden tot een 'ik'. Als dit 'ik' dan tot een religieus besef komt, ligt de oorzaak hiervan enkel en alleen in zijn biologische structuur.

Met een dergelijke exclusief materialistische visie wordt het wezenlijke en meest eigene van een mens gewoon ontkent. Vanuit de traditionele filosofie is dat niet alleen een totale breuk maar eveneens een bijzonder reductieve kijk: wat meer is, het geestelijke in de mens, wordt herleid tot wat minder is, tot het zuiver biologische peil. Voor Metzinger beheerst het materiële de geest, niet andersom. Van gelovigen zegt hij dat ze psychologisch nog niet klaar zijn om die waarheid te aanvaarden. Wel wil hij begrip opbrengen voor het feit dat dit tijd zal vragen. Religie wordt verder omschreven als "een cognitieve parasiet" die uiteindelijk wel zal verdwijnen. Onnodig te zeggen dat Metzinger zich hier aan een massief apriory bezondigt. We komen later nog uitgebreid op zijn visie terug. Hij is echter verre van de enige die religie exclusief vanuit het materiële standpunt bekijkt en ze zo totaal miskent en veroordeelt.

Zag Comte religie als het eerste van drie elkaar opvolgende stadia, anderen hebben religie uitsluitend vanuit een psychologisch gezichtspunt benaderd, zoals Freud, of vanuit een economische visie zoals de communistisch denker K. Marx (1818 /1883). Religie wordt hierbij beschreven vanuit iets wat het juist niet is. Men definieert als buitenstaander, zonder kennis en contact te hebben genomen van het eigenlijke gegeven: de religieuze ervaring op zich, die

de kern vormt van religie. Men reduceert, men herleidt religie tot iets niet-religieus. Het sacrale, het heilige, wordt hierbij gewoon ontkend. Omdat men bijvoorbeeld zelf niet over enige religieuze ervaring beschikt, veralgemeent men dat er zoiets gewoonweg niet bestaat.

Streng logisch verwoordt men hiermee een syllogisme waarin de voorzin is verzwegen. Uitgeschreven wordt deze redenering: “Alles wat ik niet zelf ervaar, bestaat niet. Welnu, ik heb zelf geen religieuze ervaring, dus religieuze ervaringen bestaan niet”. Maar de stelling “alles wat ik niet ervaar, bestaat niet” is als voorzin een onbewezen veralgemening. De hele redenering is dan ook slechts een hypothese, geen sluitend bewijs.

We stellen in de loop der geschiedenis vast dat men wijsheid betreffende het heilige, het object van religie, wilde vernemen van mensen die er iets van afwisten: priesters, zieners, magiërs... In onze tijd wil men ze veeleer van professoren aan universiteiten vernemen, zelfs indien deze niet eens geloven, ja, liefst indien zij niet geloven want dan pas zijn zij als buitenstaander, zo meent men, echt ‘objectief’. Mensen die wel religieuze ervaringen hebben, zijn ‘verdacht’. De religieuze mens zal zich hierbij verwonderd afvragen hoe men gezagsvolle uitspraken kan doen over iets dat men niet uit eigen ervaring kent en waarin men ook niet gelooft.

Onbewuste vooropstellingen en vooroordelen

Al deze getuigenissen illustreren dat de eigenzinnige, de rechtzinnige er zelfs de voor-keursgezinde mens wel redeneert, maar dat de werkelijkheidswaarde van zijn of haar vooropstellingen kan betwist worden. Wie met een open oog in de wereld staat, merkt bij herhaling iets van die houdingen in de handelwijzen van heel wat mensen, en wellicht is hij of zij daar zelf ook niet geheel vrij van. Zoals al aangehaald is het niet altijd even eenvoudig de eigen, dikwijls onbewuste vooropstellingen en vooroordelen aan het licht te brengen en ervoor te zorgen dat ons denken van ‘reality’ getuigt, van zin voor werkelijkheid.

Verwijzen we b.v. naar de hardnekkige mentaliteit die in sommige groepen kan leven en die een mens nauwelijks of niet vatbaar maakt voor enige rede. Denken we b.v. aan de autoritaire en racistische structuur van het nazisme zoals in het de dertigerjaren van de 20ste eeuw leefde in Duitsland. Jarenlang werd het volk geïndoctrineerd wat ertoe leidde dat de dragende ideeën van het nazisme door een brede laag van de bevolking bijna kritiekloos werden aanvaard. Minder bekend is dat volgens sommigen het nazisme ook een invloedrijk occult aspect heeft. Zo zei Hitler in 1936 aan Hermann Rauschning

dat de eigenlijke naam van de NSDAP, (de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij), “Magischer Sozialismus” had moeten zijn, maar dat dit moeilijk kon uitgelegd worden aan het gewone volk. L. Pauwels / G. Bergier, *Le matin des magiciens*⁴¹, telt vele bladzijden waarin het occultisme van de nazibeweging uit de doeken wordt gedaan. En niet zomaar oppervlakkig. Maar de genadeslag voor al wie beweert dat occultisme en racisme voor de nazi's niet samengaan, is N. Goodrick - Clarke, *The Occult Roots of Nazism*⁴². Steller bestudeerde grondig en streng wetenschappelijk de occulte bewegingen die het nazisme voorbereidden en begeleidden en die van doorslaggevende invloed waren. Bewegingen met mystieke, racistische en pan-germanistische leer worden in het werk blootgelegd. Ook vandaag zijn ze nog steeds actief.

Of denken we b.v. aan de misbruiken die in de zogenaamde magdalenhuizen heersten in Ierland. Men was er in brede volkskringen grondig van overtuigd dat een voorhuwelijkse zwangerschap een ernstig en schandelijk misdrijf was. Ongehuwde moeders werden er door de eigen familie en vrienden verstoten, hun kind kregen ze nooit te zien. Ze werden in ‘religieuze’ instellingen geplaatst en ‘heropgevoed’, wat neerkwam op het verlies van hun vrijheid en de verplichting om onbetaalde arbeid te verrichten. Dergelijke huizen bleven tot in 1996 bestaan. Er wordt al jaren gediscussieerd over een vorm van schadevergoeding voor de slachtoffers.

Verwijzen we ook naar heel wat actuele fanatieke groeperingen in vele delen van de wereld, die met een niets ontziend geweld hun mening opdringen aan anderen en voor wie moord, chantage en mishandeling eigenlijk dagelijkse werkelijkheid zijn. Men kan dit rijtje met vele voorbeelden verder aanvullen.

Maar ook in de eigen familie- en kennissenkring kunnen we welbepaalde ‘mentaliteiten’ opmerken, of in een aantal gevallen ook onszelf erop betrappen. Paul Diel sprak over een vorm van ijdelheid (1.03) waarbij men zo vol van zichzelf is, dat men de eigen vooropstellingen en handelwijzen nooit in vraag stelt. Men volhardt “op een versteende wijze” in een soort van ‘boosheid’ die meestal onbewust blijft. Hier ligt een boeiend terrein van psychologisch en dieptepsychologisch onderzoek en zelfonderzoek. Illustreer we andermaal het bestaan van mentaliteiten met het tragische getuigenis van Sarah Baartman.

Een koloniale mentaliteit.

Baartman Saartjie, uitgesproken als ‘Saarkie’, het verkleinwoord voor Sarah, werd in 1789 bij de Bosjesmannen, de oerbevolking van Zuid-Afrika, aan de oevers van de Gamtoos, in de Oostkaap van Zuid-Afrika, geboren. Met sommige van haar stamgenotes vertoonde Saartjie zeer opvallende dijen, een

groot zitvlak en verlengde schaamlippen (steatopygie). Haar lichaamsbouw geleek enigszins op die van de prehistorische venussen. Zij werd door de toenmalige Britse overheersers gevangen genomen en geraakte samen met haar broers en zusters in slavendienst. Zo kwam zij o.m. in 1807 in de buurt van Kaapstad bij een boer terecht waar zij aan tabak en jenever verslaafd geraakte. De broer van haar eigenaar wilde haar, omwille van haar opvallende lichaamsbouw, in Londen tentoonstellen. Hij beloofde haar dat ze zou gewaardeerd worden en als een rijke vrouw zou terugkeren. Vier jaar lang werd zij in Engeland tentoon gesteld op Piccadilly Circus.

Nadien werd zij verkocht aan een dierentemmer in Parijs die beren en apen africhtte. Zij werd er als een dier behandeld en leefde in bittere armoede. Men onderzocht er haar intelligentie. Het bleek dat Saartjie een uitstekend geheugen had, vlot Zuid-Afrikaans en Engels sprak en een basiskennis had van het Frans.

In de nacht van 29 december 1815 sterft zij aan een hevige koortsaanval, vermoedelijk veroorzaakt door pokken. De Franse bioloog G. Cuvier (1769 /1832) en diens denkgenoot G. Saint-Hilaire (1772 /1844) vonden dat Saartjie de apen benaderde. Cuvier maakte van haar lichaam een afgietsel. Hij haalde er nadien de hersenen, de genitaliën - zij weigerde deze te laten onderzoeken gedurende haar leven - en het geraamte uit. Deze autopsie legde hij vast in zestien bladzijden waarvan er negen besteed werden aan de nauwkeurige 'beschrijving' van Saartjie's geslacht, borsten en dijen. Zijn besluit was dat de Hottentotten, waartoe zij behoorde, dichterbij de mensapen stonden dan bij de mensen. Deze 'wilde' vrouw geleek in niets op de beschaafde Europese tegenhanger. Anderhalve eeuw lang kon men haar stoffelijke resten in le Musée de l'homme in Parijs gaan bekijken.

Het overbrengen van Saartjie's resten naar haar geboortegrond is gedurende vele jaren een discussiepunt geweest tussen de Franse en de Zuid-Afrikaanse regering. De toenmalige directie van le Musée de l'homme argumenteerde dat, indien men haar resten teruggaf en deze dan ginds begraven zouden worden, de wetenschap ze nooit nog verder zou kunnen onderzoeken en dat dit "cultureel artefact" dan voor altijd verloren zou zijn. Slechts in 2002 werd hierover een overeenkomst bereikt. De Zwitserse krant *Le temps*⁴³ schreef toen dat Frankrijk Saartjie's lichaam aan Zuid-Afrika terugbezorgde, "om met zijn geweten in orde te komen". Bij haar aankomst in de Oostkaap hebben meer dan zeventuizend mensen plechtig afscheid genomen van Saartjie en dit met liederen, dansen, gedichten en riten. Zo hebben zij de menselijke waardigheid en identiteit van deze 'wilde' vrouw

onderstreept. In het dal van de Gamtoos rivier, waar zij het levenslicht zag, rust zij nu “ver van de Europese barbaren”. Een *gedenkteken*⁴⁴ op haar geboortegrond in de onmiddellijke buurt van de baviaanskloof, een natuurgebied van ongeveer 184.000 hectare, vermeldt haar geschiedenis in het Engels. Geven we hieronder deze tekst in het Nederlands weer.

Het is niet meer dan passend dat Saartjie in de nabijheid van haar geboorteplaats werd begraven, daar waar haar ziel eindelijk rust kan vinden te Hankey, tussen de heuvels en de rustige omgeving van de Gamtoosrivier. Deze begraafplaats, op een heuvel met uitzicht op een lappendeken van akkers en boomgaarden, symboliseert zoveel dingen voor vele mensen en is een wereldvermaarde plaats geworden.

De geschiedenis van Saartjie heeft een enorme invloed gehad op de Zuid-Afrikaanse samenleving. Saartjie is uitgegroeid tot een icoon van de mensenrechten. Haar verhaal is voor het mens-zijn een succes tegen seksisme, racisme en kolonialisme. Zij werd in 1810 als jonge Khoikhoi-vrouw door vleierij overgehaald om naar Europa te gaan om daar haar ongewone lichaam voor veel geld ten toon te stellen. Ze belandde in Parijs en werd daar door een aantal wetenschappers opgemerkt en onderzocht. Van haar naakte lichaam werd menig schilderij gemaakt. Toen ze in 1815 stierf, werden haar overblijfselen bewaard en de overheid gaf de toestemming om haar lichaam te ontleden. Haar volledige skelet werd gemonteerd ter gelegenheid van een culturele tentoonstelling, haar hersenen en uitwendige geslachtsdelen werden bewaard. Saartjie was uniek in die zin dat zij niet werd opgegraven voor onderzoek, maar dat haar stoffelijke resten met een meer dan gewone nauwkeurigheid konden worden onderzocht alvorens ze begraven werd.

De onderhandelingen met de Franse regering om de overblijfselen van Saartjie naar haar laatste rustplaats in Zuid-Afrika over te brengen, sleepten jaren aan. Haar terugkeer symboliseert zowel een overwinning op de vrijheid van haar land, waar een dergelijk misbruik nooit meer geduld zal worden, als het herwinnen van de eigen spiritualiteit van haar volk en de terugkeer naar de diepe verbondenheid van weleer.

Om deze reden zullen Hankey en de vallei van de Gamtoos nooit meer hetzelfde zijn. Mogen we hopen dat de lokale bevolking dit alles zal aangrijpen om deze plaats op de wereldkaart te zetten en ze te ontwikkelen voor toerisme. Saartjie rust in de nabijheid van de beroemde Baviaanskloof, een ware wildernis, en biedt zo heel wat toeristische mogelijkheden. Het is alleszins een

plaats waar de culturele verscheidenheid tot eenheid komt, en dit tot welzijn van alle inwoners.

Een boutade.

Dat ook het wetenschappelijke onderzoek niet steeds op uitwendige duurzaamheid gesteund is, maar eveneens met eigenzinnige, rechtzinnige, en voorkeursgezinde meningen heeft af te rekenen, blijkt o.m. ook uit de boutade in het voorwoord van het boek *Varieties of religious experience*⁴⁵, van de vermaarde godsdienstpsycholoog en schrijver W. James (1842 /1910). Hij zegt: “Iedere nieuwe leer gaat doorheen drie fasen. Men valt ze aan door ze als absurd af te doen. Dan aanvaardt men ze als waar, maar zonder veel draagwijdte. Tenslotte erkent men haar ware betekenis en maken de tegenstanders er aanspraak op ze ontdekt te hebben”. Ofschoon een boutade, toch wijzen onze steekproeven erop dat ze wel eens meer een grond van waarheid bevat.

De ABC-theorie en de vier houdingen volgens Peirce

Peirce sprak van de mens die eigenzinnig, rechtzinnig, voorkeursgezend, maar ook werkelijkheidsgetrouw de wereld om zich kan benaderen. Verwijzen we in dat verband naar de ABC-theorie zoals A.Ellis en E.Sagarin, *Nymphomania, A Study of the Oversexed Woman*⁴⁶, ze beschreven. Hierbij staat de letter A voor het gegeven, bijvoorbeeld een tegenvallend verloop of een negatieve ervaring in het leven van iemand. De letter B omvat de - meestal onbewuste - vooropstellingen van diegene die met het gegeven A wordt geconfronteerd. Zeggen we maar dat deze B op de vier houdingen om werkelijkheid te benaderen, zoals Peirce ze beschreef, kan slaan. De letter C staat voor de uiteindelijke reactie op het negatieve gegeven A. De letter C toont dus de gedragsvorm die én het te verwerken kwaad én de individuele axioma's, noem het 'principes' of 'mentaliteit', bloot geeft. Schematisch weergegeven: “A wordt door iemand in termen van B geduid zo dat C volgt”.

In het ideale geval gelden in B werkelijkheidsgetrouwe vooropstellingen, zodat C eigenlijk een zuivere weerspiegeling is van A. Dan hebben we de 'spiegelmens' zoals Peirce hem noemde, de mens die werkelijkheid, 'reality' vat zoals ze ook objectief is. Bij de meeste mensen is de B echter gekleurd door eigenzinnige, rechtzinnige, of voorkeursgezinde axioma's. Ellis en Sagarin trachten ons meer bewust te maken van wat in onze B allemaal meespeelt. Daar situeren zich onze onbewuste motieven die zich eveneens laten gelden. Beide auteurs trachten het cognitieve proces te achterhalen om “in al dat emotionele” dat onze B kan bevatten, het 'rationele' te vinden en dit therapeutisch te activeren. In dat opzicht lijkt hun werk op dat van Freud

en de dieptepsychologen. Het is juist een opdracht voor ieder mens, desnoods met deskundige hulp, om doorheen die uitwendig waarneembare gedragingen (C) de axiomatic (B) en de oorzaak (A) te doorgronden. De schrijvers onderscheiden in de duiding (B) die iemand aan een gegeven (A) toeschrijft, twee hoofdtypen.

Vooreerst de eerder gezonde duiding. Naar aanleiding van een ernstige misrekening (A) oordeelt iemand: "Ik zal dat wel verteren" (B) en handelt (C) als "iemand met veel gezond verstand". Rustig en beslist, en overtuigd om zo over de moeilijkheid heen te geraken.

Daarnaast is er de eerder neurotische duiding. Ten gevolge van eenzelfde ernstige misrekening (A) oordeelt iemand: "Ik zal dat nooit te boven komen" (B) en hij of zij geraakt overstuur, overspannen en laat zich eventueel gaan (C). Helaas kent onze maatschappij ontelbare mensen met emotioneel zware problemen, mensen die dan niet steeds de gezonde gedachtegang volgen. Het is in punt B dat zij onware axioma's koesteren. Niet zozeer wat ze meemaakten besliste, wel de houding waarmee zij het gegeven tegemoet gingen.

Men ziet het verschil, psychologisch, tussen het gezonde verstand en het niet gezonde. Een verkeerde keuze, soms tegen beter weten in, kan uiteindelijk leiden tot een neurose of zenuwziekte.

Ellis en Sagarin spreken van basisoordelen die wij 'zinnetjes' heten. Zulke zinnetjes vatten samen "wat men zichzelf wijsmaakt". De schrijvers geven zelf een aantal voorbeelden van zulke neerhalende zinnetjes:

- Men behoort, onder alle mogelijke opzichten, terdege bekwaam, aangepast en vooral geslaagd te zijn om zichzelf als "waardevol mens" te kunnen duiden.
- Het is afschuwelijk en rampzalig wanneer de dingen niet gaan zoals men dat graag zou willen.
- Problemen en stoornissen van medemensen brengen u geheel in verwarring. Dat is niet te vermijden.
- Zodra iets als gevaarlijk overkomt, hetzij in schijn hetzij in werkelijkheid, dan moet men er zich "vreselijk bezorgd" om maken en voortdurend denken: "Het kan wel slecht aflopen".
- Er is altijd juist één goede, juiste en volmaakte oplossing voor menselijke problemen. Rampzalig is het wanneer deze éne volmaakte, ideale oplossing niet gevonden wordt.
- Het is gemakkelijker bepaalde levensproblemen uit de weg te gaan dan ze moedig onder ogen te zien.

- Het geluk van de mens is afhankelijk van elementen buiten hem of haar. Zelf heeft hij of zij weinig of geen macht over datgene wat zorgen en bekommelingen, belemmeringen en teleurstellingen baart.

- Het verleden van iemand is beslissend voor zijn of haar persoonlijk gedrag. Een gebeurtenis in dat verleden die diepe indruk maakte, zal in het latere leven steeds zijn invloed blijven uitoefenen.

- Het is voor een volwassen mens wezenlijk dat hij of zij de achting en de genegenheid van praktisch ieder mens van enige betekenis uit de omgeving geniet.

- Men moet steeds van iemand afhangen. Men heeft iemand met een sterke persoonlijkheid nodig waarop men kan steunen.

- Sommige mensen zijn slecht, doortrapt en gemeen. Zij behoren dan ook voor die laagheid streng gestraft te worden.

Het zijn allemaal zinnnetjes die uit het on- of onderbewuste opduiken. Men stelt vast dat ze neerkomen op: “al wat, praktisch onhaalbaar is”. Dat onhaalbare lokt mislukkende pogingen uit die diep in de ziel de indruk inspijkeren dat men “voor het ongeluk en de mislukking geboren is”.

Zulke negatieve oordelen zien Ellis en Sagarin aan het werk bij onder meer zichzelf sociaal vernietigende nymfomane vrouwen. Wij zeggen wel “aan het werk”, want die zinnnetjes als “ik ben een mislukkelinge” of iets in die aard - kort zijn die basiszinnnetjes altijd - zijn als machtige energieën die vernielend inwerken. Onder meer en vooral op het oordeelsvermogen. Zij komen met de regelmaat van een klok in de geest van heel wat neurotische mensen voor en vernietigen er het ‘positieve denken’. Dat laatste, het positieve denken, houdt in dat men bij diverse levensmoeilijkheden zich een gunstige afloop voorstelt. Ziedaar, hoe de neurotische mens juist dat niet doet en “zichzelf iets verkeerd wijsmaakt”, zoals stellers dat uitdrukken.

Men ziet de denkfout in onder meer het neurotische oordeel. Volgens de ABC-theorie leeft ieder mens met meestal on- of halfbewuste ‘vooroordelen’, dit zijn oordelen voorafgaand aan het bewuste oordeel en het eraan ontspringend gedrag. Dergelijke denkfouten worden gemakkelijk gemaakt in ‘existentiële’ situaties, in omstandigheden die ons zeer persoonlijk aangaan en ons in onze ziel raken. Een zware misrekening van iets waarvoor men zich ‘totaal’ heeft ingezet, lokt gemakkelijk zo een denkfout uit.

Gaat men een aantal theorieën, filosofieën of filosofen na in hun psychologische wortel, dan stoot men op dergelijke ‘zinnnetjes’. Dat zagen we bij Descartes en zijn twijfel aan het bestaan van de buitenwereld. Dat merken we ook bij Metzinger en de ‘geestesfilosofie’ met de uitspraak: “er is geen God, er is geen ‘ik’”. Wat voor filosofie men kiest, hangt af van wat voor mens men

is. Een filosofisch systeem is geen dode huisraad die men naar willekeur van de ene dag op de andere kan veranderen, maar is iets dat leeft in de zielendiepten van de mens.

Tot zover deze ABC theorie en haar raakpunten met de vier houdingen zoals Peirce ze beschreef.

1.10. De werkelijkheid wordt werkelijkheidsgetrouw benaderd

Gaan we tenslotte nog na hoe werkelijkheid, zonder vooroordelen, wordt benaderd.

Onze zintuigen bereiken werkelijkheid.

Descartes en Apostel, maar ook reeds de Oudgriekse denker Gorgias (-480 / -376) van Leontini (in Sicilië), zij allen worstelden met de vraag of zijzelf en de wereld wel bestonden, dan wel of het niet allemaal één grote begoocheling was. In tegenstelling tot heel wat filosofen van zijn tijd, geloofde Gorgias niet in het bestaan van een objectieve, buiten de mens gesitueerde kennis. De werkelijkheidswaarde van onze kennis kwam al even ter sprake bij de vraag naar de waarde van de denkwetten en de wetten van de natuurkunde. Gorgias formuleerde zijn visie als volgt: “Er bestaat niets. Als er toch iets zou bestaan, dan was het onkenbaar. Als het wel kenbaar was, dan zouden we het niet kunnen meedelen.” Sommigen vragen zich af of Gorgias dit zelf wel geloofde. Het feit dat hij het toch meedeelt, pleit niet voor zijn overtuiging.

De grote Westerse filosofische traditie is er integendeel grondig van overtuigd dat de voorstelling die we van de werkelijkheid in onze geest hebben, in hoge mate overeenstemt met die werkelijkheid zelf. Aan Gorgias zou ze kunnen antwoorden dat er wel degelijk ‘iets’ is, dat we dat ook kunnen kennen en dat we die kennis aan anderen kunnen meedelen. Met Peirce zouden we zeggen dat onze denkinhouden zeer zeker ‘reality’ vertegenwoordigen.

Ook primitieve, antieke en klassieke culturen zijn ervan overtuigd dat de buitenwereld is zoals die ervaren wordt. Meer nog, die vraag of die wel echt is, komt bij hen gewoon niet op. Ook Hegel wist er ons al van te overtuigen dat het zinloos is om het bestaan van b.v. katten en honden of van een penhouder (1.07) te bewijzen. Ze zijn geen gevraagde, wel een gegeven. En dat geldt zo voor de hele buitenwereld.

Verwijzen we hier eveneens naar de Oudgriekse denker Plato (-429 / -347), de grootste filosoof die het Westen heeft gekend. Illustreer we vooreerst zijn belang met de volgende anekdote. In 1910 verscheen het monumentale werk *Principia mathematica* van A.Whitehead (1861 / 1947) en B.Russell (1872

/1970), waarin getracht wordt de wiskunde tot een vorm van wiskundige logica te herleiden. De titel is onder dat oogpunt zeer misleidend. Russell was in zijn tijd o.m. bekend voor zijn kritiek op de Vietnamoorlog en zijn vrije opvattingen over seksualiteit. Vandaar ook de steun die hij verleende aan Margaret Mead, de antropologe die de pubertijd op Samoa (1.08) onderzocht. Welnu, diezelfde Whitehead zei dat de hele Westerse filosofie slechts een reeks voetnoten is op het werk van Plato, wat toch de grootsheid van deze Oudgriekse denker belemtoont.

Ook voor Plato kwam het beeld dat we van de werkelijkheid hebben, overeen met de werkelijkheid zelf. Hij sprak in dit verband van een juk, een houten constructie die o.m. paarden om hun nek dragen als men ze voor een kar of een ploeg spant. Overdrachtelijk betekent het dat men een zware last draagt of geconfronteerd wordt met ernstige problemen. Zijn nu twee dieren door eenzelfde juk met elkaar verbonden dan spreekt men van een tweespan. Ze zijn op elkaar aangewezen en moeten noodgedwongen dezelfde weg opgaan. Net zoals een tweespan hen samen houdt, zo zijn voor Plato ook het beeld dat we van de werkelijkheid in onze geest hebben, en die werkelijkheid zelf, op elkaar afgestemd.

Hij zegt dat datgene wat zichtbaar is, samen met het gezichtsvermogen, eveneens een tweespan vormen. Zo is het oog ertoe in staat het licht van de zon te kennen doordat het onder alle zintuigen iets wezenlijks van de zon in zich draagt. Met andere woorden: de zichtbaarheid van de zon enerzijds en gezichtsvermogen van de ogen anderzijds, zijn op elkaar afgestemd. Zo ook zijn geluiden en het vermogen tot horen op elkaar aangewezen. Van elk zintuig kan men stellen dat het dat deel van de werkelijkheid laat kennen, waarop het zelf gericht staat. Zo brengen onze zintuigen werkelijkheid en dus ook waarheid aan het licht.

Ook ons denken bereikt werkelijkheid.

In zijn *Politeia* verduidelijkt Plato dat niet alleen onze zintuigen, maar ook ons denken op werkelijkheid afgestemd is. Onze ogen laten ons 'zien', ons denken laat ons 'inzien'. Het is doordat onze geest 'verlicht' wordt, dat wij het licht in de dingen rondom ons kunnen waarnemen. Men zou ons denkvermogen de ogen van de ziel kunnen noemen. De werkelijkheid en ons logisch denken vormen ook een tweespan en zijn eveneens op elkaar afgestemd. Doordat het 'zijn(de)', de antieke naam voor "al wat werkelijk is", zelf ergens logisch is, kunnen wij met onze logische geest hierin doordringen. Het licht van het logische in de werkelijkheid buiten ons en het licht in onze geest zijn aan elkaar verwant. In beiden is "het logische" gespreid. Dit

afgestemd zijn van onze ziel op de kosmos, leek voor Plato een wonderlijk gave. Hij sprak daarom van een “edel juk”.

Dat de mens niet of niet onmiddellijk de volle waarheid van een gegeven vat, dat spreekt voor zich. Maar onze geest heeft minstens een juist en groeiend besef van een deel ervan. Doorheen het materiële gegeven vatten we de denkinhoud, ja ‘ziet’ onze geest het gegeven. Redenerend gaat hij er op in, stelt hypothesen voorop en toetst ze voortdurend, waardoor hij een steeds beter beeld krijgt van wat werkelijk ‘is’. Zo zag ook Peirce het. Hypothesen moeten zoveel mogelijk aan de werkelijkheid getoetst worden. Zo ook verwoordt de *Bijbel* het in *Mattheus 7:15/20* wanneer Jezus zegt: “aan hun vruchten zult gij ze kennen”. Met deze uitspraak verwees Jezus naar valse profeten, maar zijn uitspraak kan net zo goed toegepast worden op al onze denkinhouden. Ga van je begrippen de praktische resultaten na. Dan zie je zo of ze in overeenstemming zijn met de werkelijkheid.

Ook alle wetenschap gaat van de stilzwijgende, maar onvermijdelijke vooropstelling uit dat de werkelijkheid orde vertoont die redenerend kan ‘aangetoond’ worden. De mens ontdekt niet alleen een bestaande orde, maar hij sticht er ook. En dit niet alleen op het gebied van de wetenschap maar eveneens op sociaal, economisch, politiek, en psychologisch vlak. De mens ordent wat ‘is’ en situeert zich hiermee in de zijnsleer of de ontologie. Hij brengt werkelijkheid en dus ook waarheid aan het licht.

Na in dit eerste deel uitvoerig te zijn ingegaan op gegevens en gevraagd, zal het ordenen het grote thema worden in het tweede deel van deze *Elementen van natuurlijke logica*.

Verwijzingen hoofdstuk 1

¹¹ Szondi L., Schicksalsanalyse, Basel, Benno Schwabe & Co, 1944.

² Van Eersel P., J’ai mal à mes ancêtres, (la psychogénéalogie aujourd’hui), Paris, Albin Michel, 2002.

³ Freud S., Inleiding tot de psychoanalyse, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1958, 15.

⁴ Grant J., Meer dan één leven, Deventer, Ankh-Hermes, 1973, 32. (// Many lifetimes, Victor Gollancz Ltd., London, 1968).

⁵ Braatoy T., Uit de praktijk van een psychiater, Utrecht, Bijleveld, 1939.

⁶ Cohen, Psychologie als Science-Fiction, Meppel, Boom, 1971, 31.

⁷ Coué E., Zelfbeheersing door bewuste autosuggestie, Amsterdam, Gnosis, 1931.

⁸ Blakeslee S., Guérir grâce aux Placebos, in: Le Temps (Genève) 16.02.99, 40.

⁹ Harrington A., The Cure Within: A History of Mind-Body Medicine, paperback, 2007.

¹⁰ The Power of Placebo, Britse documentaire (BBC 2, 2014, 60 min), uitgezonden op NOS, 2 op zondag 29 november om 19:15 (Horizon) over medicijnen zonder actieve bestanddelen die toch lijken te werken.

¹¹ Diel. P., Psychologie, psychanalyse et médecine, Paris, Payot, 1987.

¹² Bochenski.M., Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap, Utr./ Antw., 1961, 31.

¹³ E. Husserl, Die Idee der Phänomenologie, Den Haag, 1950, 44.

¹⁴ Van Dale’s groot woordenboek, elfde herziene druk, Utrecht / Antwerpen, 1989.

- ¹⁵ Claes E., Voor de open poort, Leuven, De Caluwaert, 1952, 230.
- ¹⁶ Lichtenstein H., Reisen im südlichen Africa , 1810 (// Travels in southern Africa in the years 1803, 1804, 1805 and 1806, London, 1815). Zie ook: <https://archive.org/details/travelsinsouther02lich>
- ¹⁷ Driesch H., Alltagsrätsel der Seele, 1938, 38.
- ¹⁸ Moncrieff M., The Clairvoyant Theory of Perception, London, 1951.
- ¹⁹ Bolland G., Hrsg., Hegel's kleine Logik, Leiden, 1899, 103.
- ²⁰ Peirce Ch., The Fixation of Belief. In 'Popular Science Monthly' 12, 1877.
- ²¹ Bochenski I.M., Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap, Utr./ Antw., 1961, 56.
- ²² Adorno Th., The Authoritarian Personality, New York, 1950.
- ²³ Servan-Schreiber D., Guérir le stress, l'anxiété et la dépression sans médicaments ni psycho-analyse, Paris, 2003, 110.
- ²⁴ Kiefer B., Science médicale : un joli désordre, in: Le Temps (Genève) 18.05. 04,39.
- ²⁵ Margolis J., Ces savants excommuniés, in: Courrier international 195 (28.07.1994), 34.
- ²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Crf2Djhsh8s>
- ²⁷ Newton M., Journey of souls, Case Studies of Life Between Lives, 1994, Llewellyn Publications
- ²⁸ Ricoeur P., Le conflit des interprétations, Paris, 1969, pp. 169ss.
- ²⁹ Apostel L., Humo Nr. 2247 (29.09.1981, 50/53).
- ³⁰ Hayden T., L'enfant qui ne parlait pas, Paris, edition pocket n° 2743. 1995 (// Ghost Girl. London, Macmillan, 1991, 124).
- ³¹ De Bie I., Stemmen horen, Humo van 27.01.1996, 22/27.
- ³² Mead M., The coming of age in Samoa, New York, A Mentor Book, 1927.
- ³³ Freeman D., Margaret Mead and Samoa (The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth). Harvard University Press, 1983.
- ³⁴ Bellotti F., Congo prodigieux, Paris, Arthaud edition, 1956, 81.
- ³⁵ L'Homme n'excuse pas tout, in: Journal de Genève / Gazette de Lausanne 23.08.1996.
- ³⁶ Van Dijk T., Turkse Mores, in De Tijd 20 02 1996.
- ³⁷ <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/Gezienoptv/1.249129> 1 van 7/11/15
- ³⁸ Turf Jef, Memoires, Van kernfysicus tot Vlaams communist, Lannoo, Tielt, 2012, 262.
- ³⁹ Gauthier E., Voyants (Mode d'emploi), Paris, Pygmalion, 1999, 18, 71, 109.
- ⁴⁰ Metzinger T., Being No One. The Self-Model Theory of Subjectivity. 2003, MIT Press, Cambridge, MA.
- ⁴¹ Pauwels L. / Bergier G., Le matin des magiciens, Paris, 1960.
- ⁴² Goodrick-Clarke N., The Occult Roots of Nazism, The Aquarian Press, 1985.
- ⁴³ Debraine L., Pour soulager sa conscience la France restitue la "Vénus hottentote", in: Le Temps (Genève) 25.02.2002, 28.-
- ⁴⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a7/South_Africa-Hankey-Signboard_at_Sarah_Baartmans_grave.jpg
- ⁴⁵ James W., The varieties of religious experience (a study in human nature), New York, Longmans, 1903 (// Varianten van religieuze beleving, Zeist, De Haan, 1963).
- ⁴⁶ Ellis A. / Sagarin E., Nymphomania, A Study of the Oversexed Woman; New York, Gilbert Press, 1964.

Adorno Th., 45
 Apostel L., 54, 55, 73
 Archimedes, 13, 14
 Augustinus, 47
 Baartman Saartjie, 67
 Bellotti F., 61
 Bergier G., 67
 Bergson H., 35
 Blakeslee S., 24, 75
 Boas F., 59, 60
 Bochenski I.M., 29, 75
 Bolland G., 42
 Braatoy T., 22, 38, 75

Brentano F., 30
 Claes E., 36
 Cohen H., 23, 75
 Comte A., 64, 65
 Coué E., 24, 75
 Cuvier G., 68
 De Bie I., 57, 58
 Descartes R., 31, 32, 53, 54, 55, 56, 72, 73
 Diel P., 26, 27, 67, 75
 Dostojewski F., 18
 Driesch H., 37
 Edison Th., 51

Edwards T., 51
 Einstein A., 51
 Ellis A., 70, 71, 72
 Eukleides, 7
 Freeman D., 60, 61
 Freud S., 18, 19, 22, 23, 27, 38, 75
 Galilei G., 51
 Gauthier E., 64
 God, 5, 53, 54, 65, 72
 Goodrick-Clarke N., 67
 Gorgias van Leontini, 73
 Grant J., 20, 21, 75
 Harrington A., 25
 Hayden T., 56, 57
 Hegel G., 42, 55, 56, 73
 Hitler A., 66
 Husserl E., 30, 31, 32, 34, 59, 75
 James W., 70
 Jezus, 75
 Kekulé F., 36
 Kiefer B., 50
 Külpe O., 35
 Lichtenstein H., 37
 Maddox J., 51, 52
 Mandela N., 37
 Margolis J., 50
 Marx K., 65
 Mead M., 59, 60, 61, 74
 Metzinger T., 65, 72
 Moncrieff M., 37
 Newton M., 52
 Parmenides van Elea, 47
 Pasteur L., 48, 49, 51
 Paulus, 7
 Pauwels L., 67
 Peirce Ch., 28, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 59, 70, 73, 75
 Plato, 73, 74
 Plutarchus, 13
 Pythagoras, 10
 Rauschning H., 66
 Reid T., 53, 54
 Ricoeur P., 54
 Russell B., 60, 73, 74
 Sagarin E., 70, 71
 Saint-Hilaire G., 68
 Satan, 57
 Schopenhauer A., 35
 Semmelweis Ph., 48, 49
 Servan-Schreiber D., 48, 49
 Sheldrake R., 51
 Stalin J., 35
 Szondi L., 18, 75
 Thomas van Aquino, 44
 Turf J., 63
 Van den Bergh van Eysingha G., 55
 van Dijk T., 62
 Van Eersel P., 18, 75
 Wegener A., 51
 Whitehead A., 73, 74
 Wolpert L., 52
 Wright M., 24, 25
 Wright W., 51